

OM KLANDERBARA
OCH OGILTIGA BOLAGS-
STÄMMOBESLUT

AV

HÅKAN NIAL

692/
38

Bröderna Siösteens Boktryckeri
Stockholm 1934

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Till minnet av

Albert Kôersner

F Ö R O R D.

Författaren önskar meddela, att det härmed publicerade arbetet i det väsentliga förelåg färdigt redan före hans inträde såsom ledamot i aktiebolagskommittén och att de i arbetet berörda frågorna hittills icke varit föremål för mera ingående överläggning inom kommittén.

Nockeby i oktober 1934.

INLEDNING.

De beslut genom vilka bolagsstämman utövar sin bestämmanderätt i aktiebolagets angelägenheter äro av många olika slag. Bolagsstämman har att välja styrelseledamöter, revisorer och likvidatorer, att besluta om fastställande av balansräkning, disposition av vinst, decharge åt styrelsen, ökning eller nedsättning av aktiekapitalet, ändring av bolagsordningen, likvidation m. m. samt att i allmänhet meddela föreskrifter åt styrelsen. Allt efter beslutens olika beskaffenhet blir även verkan av dem olika. Ett beslut kan vara sådant att det omedelbart vinner sin juridiska effekt utan att någon verkställighetshandling erfordras: ett dechargebeslut befriar omedelbart styrelsen från ansvar, ett utdelningsbeslut utlöser en fordringsrätt för aktieägaren mot bolaget. I vissa fall åter fordras något ytterligare för att beslutet skall vinna den avsedda rättsliga effekten, såsom registrering (så bl. a. vid ändring av bolagsordningen) eller en särskild verkställighetsåtgärd (så när det gäller avtal eller andra rättshandlingar med tredje man). Även i dylika fall har själva beslutet den verkan, att styrelsen blir *i förhållande till bolaget* förpliktad och berättigad att vidtaga de åtgärder som erfordras för att effektuera beslutet.

De nu angivna verkningarna av ett bolagsstämmobeslut inträda, om beslutet är i allo felfritt, d. v. s. tillkommit i vederbörlig ordning och även till sitt innehåll är oantastligt. Uppgiften för den följande undersök-

ningen är att klargöra betydelsen av att ett beslut i ena eller andra avseendet — formellt eller materiellt — är behäftat med fel. Först skall (under I) undersökas, när ett sådant fel föreligger att beslutets giltighet på något sätt beröres. Denna del av undersökningen syftar emellertid icke till en detaljerad utredning om alla tänkbara fel — vilket skulle innebära en analys av en stor del av aktiebolagsrätten — utan allenast till att i stora drag ange gränsen mellan felfria och icke felfria beslut. Därefter blir uppgiften att bestämma verkningarna av felen. Av central betydelse är härvid stadgandet i 95 § 1 st. aktiebolagslagen, som lyder: "Menar styrelsen eller ledamot därav eller aktieägare, att beslut, som fattats å bolagsstämma, icke tillkommit i behörig ordning eller eljest strider mot denna lag eller bolagsordningen, äge därå tala genom stämning å bolaget inom två månader från beslutets dag eller, där bolaget då ej var registrerat, från dagen för registreringen. Försummas det vare rätt till klander talan över beslutet förlorad". Detta stadgande är i många avseenden dunkelt och svårt att förena med andra rättsregler. Den följande utredningen ger till resultat att den i lagrummet stadgade klanderpreskriptionen gör beslutet i alla avseenden fullgiltigt. Detta resultat framtvingar i sin tur en begränsning av klanderpreskriptionen, i det att vissa fel äro av sådan beskaffenhet att beslutet icke kan bli giltigt genom att klander talan icke anställes. Därmed erhålles en uppdelning av de icke felfria besluten i två grupper: de som måste klandras inom den i 95 § angivna tiden av två månader för att icke bli giltiga, och de som, oberoende av klander inom nämnda tid, sakna giltighet. De förra besluten benämnas här — i anslutning till det av lagen använda uttrycket klander talan — klanderbara, de senare ogiltiga; såsom synonym för uttrycket ogiltigt beslut användes stundom uttrycket nullitet. Att draga gränsen mellan klanderbara och ogiltiga be-

slut är en av denna undersöknings viktigaste uppgifter. Efter dess behandling (II) följer en utredning om innebörden av klanderbarhet (III) och av ogiltighet (IV). Slutligen (V) beröras några frågor rörande klander- och nullitetsprocessen.

I.

FEL SOM INVERKA PÅ BOLAGSSTÄMMOBESLUTS GILTIGHET.

Enligt 95 § aktiebolagslagen kan ett beslut klandras, om det icke tillkommit i behörig ordning eller eljest strider mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen. I anslutning därtill behandlas i det följande 1) formella fel (fel i avseende på beslutets tillkomst) och 2) materiella fel (fel i avseende på beslutets innehåll). Såsom med dessa spörsmål sammanhängande beröres därefter 3) frågan om verkan av överenskommelser mellan aktieägare annorledes än genom röstning å bolagsstämma.

1) Formella fel.

Aktiebolagslagen och varje bolagsordning innehålla vissa föreskrifter angående sättet för utlysande och avhållande av bolagsstämma och fattande av beslut därå¹. Fråga är om varje eftersättande av en dylik föreskrift inverkar på beslutets giltighet. I tysk rätt anses ofta ett par av lagens formella regler (HGB § 256 st. 1, §

¹ Lagen innehåller icke uttömmande föreskrifter om sättet för avhållande av bolagsstämma; sålunda saknas t. ex. regler om på vad sätt ordföranden skall av stämman utses (jfr Skarstedt s. 207 f) m. m. I dylika fall får man följa vad kutym och sakens natur bjuda. Som ett exempel må nämnas, att de närvarande måste beredas tillfälle att i rimlig utsträckning diskutera de frågor som skola avgöras. Om sålunda en aktieägare av ordföranden (kanske med majoritetens bifall) hindras från en saklig diskussion, bör han kunna bortklandra ett beslut, som kunnat påverkas av vad han velat säga. Jfr Brodmann § 259^{2c}. Se i övrigt Drewes s. 48 ff m. fl. ställen.

274 st. 2) vara rena ordningsföreskrifter, vilkas åsidosättande icke påverkar beslutets giltighet utan endast har andra verkningar, såsom skadeståndsansvar för styrelsen; detta söker man härleda ur att lagen använder uttrycket "soll"². Någon motsvarighet därtill (uttrycket "bör" eller liknande) har icke vår lag³. Samtliga lagens föreskrifter torde därför ha sådan karaktär, att deras åsidosättande medför klanderrätt. (Däremot kan en föreskrift i bolagsordningen ha sådan innebörd, att den kan åsidosättas utan att det inverkar på bolagsstämmobeslutens giltighet. Så vore väl fallet exempelvis med en föreskrift att bolagsstämma bör hållas viss veckodag, eller mellan vissa klockslag på dagen).

Den risk man i Tyskland velat bekämpa genom att tolka vissa formföreskrifter såsom blott ordningsregler, nämligen att aktieägare skola begagna sig av formella fel allenast för att skaffa sig privata förmåner av bolaget eller eljest i obehörigt eller chikanöst syfte⁴, torde i svensk rätt böra mötas på annat sätt. För det första torde allmänna rättsregler innebära, att ett rent chikanöst utövande av den formella klanderrätten kan stoppas av domstolen. Enligt tidsuppfattningen har ingen rättighet absolut karaktär utan erkännes endast så länge den ej uppenbarligen användes i illojala syften⁵. Vad särskilt angår klanderrätten är den ju en rätt som tillkommer en delägare i en association. Visserligen får

² Hueck s. 15 ff, Das Recht s. 24 ff. Att saken är omtvistad, se hänvisningar hos Hueck a. st., Friedländer §§ 256 och 274. — Jfr även nedan not 107 i slutet.

³ När i 80 § stadgas att kallelse genom rekommenderat brev skall i vissa fall, *där så ske kan*, tillsändas aktieägare, så har ju detta en annan innebörd. Om ej kallelse på dylikt sätt kan ske, sålunda om aktieägarens adress ej är känd, räcker det med vanlig kallelse; i annat fall åter medför underlåtenheten att kalla genom rekommenderat brev otvivelaktigt klanderrätt (dock med den nedan närmare utvecklade inskränkningen för det fall att felet visas ha saknat betydelse för beslutet).

⁴ Jfr Hueck Das Recht s. 26.

⁵ Jfr regeln i BGB § 226.

han använda rätten till att skydda och befrämja sina egna intressen, och enligt gällande rätt kan han det t. o. m. om det skadar bolaget, då han ju i allmänhet kan fordra att bolagsstämman följer gällande regler, även om något annat skulle i det särskilda fallet vara förmånligare för bolaget. Men såtillvida bör han likväl anses bunden av hänsyn till sina medbolagsmän, att hans klander ogillas, om det uppenbarligen blott avser att skada dem utan att han själv kan ha något lojalt intresse av beslutets upphävande eller ändring⁶.

För det andra måste den regeln gälla, att om ett begånget fel bevisas eller måste antagas ha varit utan betydelse för beslutet, detta är att betrakta såsom giltigt⁷. Om t. ex. i ett familjebolag, där alla aktieägare väl känna varandras aktieinnehav, aktieboken icke varit tillgänglig å stämman eller röstlängd icke uppgjorts men i övrigt allt gått rätt till: varje aktieägare fått rösta för rätt antal aktier o. s. v., vore det meningslös formalism att låta en aktieägare bortklandra beslutet på grund av det betydelselösa formfelet. Likaså om en person fått rösta för felaktigt antal aktier men felaktigheten icke kunnat inverka på beslutet. Skulle kallelse till en stämma icke ha skett på föreskrivet sätt men alla aktieägare i alla fall bevisligen i *rätt tid* på annat sätt erhållit säker kännedom om stämman och om vilka ärenden som skola behandlas på densamma, synes heller ingen anledning föreligga att låta felet inverka på beslutets giltighet. Annorlunda i

⁶ Att en klandrande aktieägare söker tillgodose privata intressen, kanske till och med har till syfte att pressa fram fördelar åt sig själv (en plats i styrelsen, inlösen av sina aktier e. d.) i gengäld för talans nedläggande är väl i och för sig knappast tillräckligt skäl för talans avvisande; se Staub § 271^{2,4} gentemot Brodmann s. 406. — Att i detta avseende söka fixera några skarpare linjer är knappast lämpligt: det är ett område där domstolarnas skön måste tillerkännas det spelrum som fordras för att det enskilda fallets avgörande må ske och den allmänna utvecklingstendensen må ledas i överensstämmelse med tidsuppfattningen.

⁷ Staub § 271⁴.

det fall att kallelse icke skett i behörig tid före stämman (80 §) eller med behörigt angivande av vad som skall förekomma å stämman (81, 83 §§); dessa föreskrifter ha till uppgift att skydda aktieägare mot överrumpling, och felet kan ha förorsakat, att de icke hunnit genomtänka saken⁸.

Att en aktieägare på grund av rubbad sinnesbeskaffenhet, tvång, svek, misstag e. d., röstat på annat sätt än han velat har ej heller någon betydelse, därest bolagsstämmobeslutet skulle fått samma innehåll, även om hans röst fallit på annat sätt. I vad mån beslutet över huvud kan på grund av ifrågavarande omständigheter angripas är tveksamt. Den svenske författare som berört frågan, Bergendal⁹, framhåller, att samma skäl som föranleda att majoritetsbeslut överhuvud anses verksamma kunna åstadkomma att de särskilda rösterna i det enhetliga resultatets intresse behandlas efter vissa yttre kriterier utan att man kan i samma utsträckning som beträffande rättshandlingar i allmänhet tillåta ett beaktande av misstag, bevekelsegrunder o. d. Särskilt kunde detta böra antagas beträffande beslut av omedelbar betydelse för bolagets "kapitalistiska grundval", nämligen beslut om bolagets bildande, om kapitalökning och om därför erforderliga ändringar av bolagsordningen. Denna åsikt saknar emellertid stöd av lag eller annan erkänd rättsgrundsats. Och några särskilt vägande praktiska skäl synas icke kunna anföras för åsikten. Det är ingalunda säkert att övriga aktieägare äro bäst betjänta med att en röstandes förklaring bedömes utan hänsyn till svek, tvång, misstag etc. Genom dylika omständigheter förfalskas ju det opinionsutslag som enligt den till grund för majoritetsprincipen liggande tanken bör utpeka bo-

⁸ Att felet dock kan botas genom samtliga aktieägares samtycke se nedan s. 54.

⁹ Bergendal s. 65 ff.

lagets bästa. Att klanderrätt måste tillerkännas i vissa fall — såsom vid tvång eller svek från styrelse eller majoritet — förefaller uppenbart. Men har man gått med på det, torde det vara svårt att finna någon hållbar begränsning av klanderrätten. Man kunde möjligen vilja föreslå den gräns vår avtalsrätt gör mellan å ena sidan absoluta ogiltighetsanledningar (omyndighet, sinnesrubbing, "råntvång") och å andra sidan sådana som i regel ej kunna göras gällande mot godtroende medkontrahent (avtalslagens 29—33 §§). Men avtalsrättens ifrågavarande principer bygga på hänsyn till *godtroende medkontrahent*, vars intressen ansetts vara förtjänta av skydd mot åtminstone lindrigare fel i den andres vilja eller förklaring. Beträffande bolagsstämmobeslut är det emellertid som sagt tveksamt, huruvida bolagets bästa kräver bortseende från fel av ifrågavarande beskaffenhet, och dessutom har man icke här att göra med någon "godtroende medkontrahent" i vanlig mening. Redan svårigheten bestämma hos vem god tro skulle fordras visar, att de avtalsrättsliga reglerna svårligen kunna tillämpas på bolagsstämmobeslut. Och vad borgenärernas intresse angår tala väl ifråga om aktieteckning starka skäl för en begränsning av tecknarens rätt att göra ogiltighetsinvändningar¹⁰. Men beträffande röstning ligger saken väsentligt annorlunda. Först och främst bör väl tredje man — liksom aktieägarna — räkna med att beslutet av ena eller andra anledningen kan bli bortkalandrat genom talan inom tvåmånaderstiden. Bortsett därifrån kan det knappast vara riktigt att anknyta borgenärernas skydd till beslutet *såsom sådant*, vilket ju icke har någon omedelbar verkan i övrigt gentemot dem. Vill man skydda dem mot olägenheterna av ett besluts ogiltighet, bör man väl låta skyddet inträda först i och med att beslutet på något

¹⁰ Karlgren Stiftelseurkund s. 68 ff.

sätt verkställt, registrerats e. d.¹¹. Riktigast synes därför vara att ett beslut är klanderbart om det beror på att röstning skett under inflytande av en sådan omständighet som enligt civilrättsliga regler gör en rättshandling ogiltig¹².

Att en aktieägare röstat i strid med en utfästelse att icke rösta eller att rösta på visst sätt bör däremot icke beröra giltigheten av beslutet.

Klanderbart är beslutet om det tillkommit med hjälp av obehöriga personers röster, även om dessa skulle ha varit formellt legitimerade¹³.

Ägaren är enligt lagen den principiellt röstberättigade, och rösträtten kan icke lösgöras från äganderätten till aktien¹⁴. I den mån de med aktien förknippade ekonomiska rättigheterna — till utdelning, likvidationskvot m. m. — kunna genom avtal eller testamente splittas på olika personer¹⁵, kan det naturligtvis uppstå svårigheter att avgöra vem som är rätt ägare. Måhända är det riktigast att i dylika fall såsom röstberättigad

¹¹ Enligt gällande rätt är godtroende tredje man skyddad om styrelsen rättshandlar med honom i strid mot av bolagsstämman meddelade inskränkande föreskrifter (aktiebolagslagen § 58). Så mycket mer måste han ju vara skyddad om bolagsstämman givit styrelsen ett bemyndigande att ingå rättshandlingen, men det beslut, varigenom bemyndigandet gavs, var felaktigt. Det nu sagda gäller emellertid endast vanliga rättshandlingar mellan bolaget såsom juridisk person och tredje man. Är det åter fråga om åtgärder som ingripa i bolagets inre organisation, såsom nyemission av aktier, fordras ju bolagsstämmans beslut, och gällande rätt anknyter i sådant avseende intet skydd för tredje man-aktietecknaren till styrelsens verkställande av ett felaktigt nyemissionsbeslut; se nedan s. 94 ff. Ej heller registrering har enligt gällande rätt någon skyddsverkan i detta avseende. Jfr härtill och de lege ferenda Olivecrona Studier över begreppet juridisk person i romersk och modern rätt (Uppsala 1928) s. 121 ff, 193.

¹² Jfr R 1911 not. E 180, där det förutsattes att oriktiga uppgifter av kyrkostämmas ordförande kunna medföra upphävande av ett val, därest uppgifterna inverkat på valet.

¹³ Nial s. 45 f, överensstämmande Hult i TfR 1931 s. 418.

¹⁴ Nial s. 60 not 206.

¹⁵ Det är här fråga om en splittring av själva äganderätten, ej om blott obligationsrättsliga utfästelser av aktieägaren gentemot annan person. Jfr Nial a. st.

(materiellt; fränsett alltså formella bestämmelser om registrering o. d.) betrakta den vars rätt har det största ekonomiska värdet¹⁶; det får nämligen anses vara det ekonomiska intresset, som lagen vill skydda genom rösträtten och som, än viktigare, bör förefinnas såsom en garanti för den röstberättigades gemenskap i intressen med bolaget. Parternas egen överenskommelse vem som skall äga rösta borde principiellt icke tillerkännas avgörande verkan. Praktiska skäl tala dock för att i tveksamma fall rätta sig efter parternas överenskommelse.

Om flera personer ha samäganderätt till en aktie, böra de alla registreras såsom ägare och kunna endast på ett enhetligt sätt, d. v. s. genom en person såsom ombud för alla, utöva rösträtten; aktie är enligt 3 § 3 mom. "odelbar" mot bolaget¹⁷.

Genom avtal eller testamente upplåtes stundom en mer eller mindre vidsträckt nyttjanderätt till aktie. När det juridiskt blott föreligger en nyttjanderätt, kan nyttjanderättshavaren icke anses äga rösträtt, utan denna tillkommer ägaren, som kan ha en allenast obligationsrättsligt verkande skyldighet mot nyttjanderättshavaren att vid rösträttens utövning taga hänsyn till den senares intressen. Beträffande testamentarisk nyttjanderätt enligt testamentslagen 4 kap. 2—9 §§ uttalar emellertid lagberedningen sitt godkännande av en överenskommelse mellan ägaren och nyttjanderättshavaren, enligt vilken aktierna transporteras på den senare, som i överensstämmelse därmed också registreras och i alla avseenden utöver aktierätten; kan sådan överenskommelse ej träffas, måste enligt lagberedningen ägaren registreras¹⁸. Trots de principiella betänkligheterna mot att godkänna parternas överenskommelse och sålunda tvinga bolaget att såsom ägare registrera

¹⁶ Nial a. st.

¹⁷ Skarstedt s. 4. Den som äger flera aktier torde ej heller kunna själv eller genom ombud rösta på olika sätt för olika aktier.

¹⁸ Ekeberg-Guldborg: Den nya testamentslagen (1931) s. 157.

en person som juridiskt blott är nyttjanderättshavare, kunna otvivelaktigt goda skäl anföras för lagberedningens mening. Den i testamentslagen avsedda nyttjanderätten är nämligen så vidsträckt, att den omfattar vissa för äganderätten karakteristiska funktioner, och ekonomiskt sett kan den formella äganderätten framstå såsom mycket urholkad. (Märk bl. a. bestämmelserna att nyttjanderättshavaren kan erhålla rättens tillstånd att föryttra aktien även mot ägarens vilja; testamentslagen 4:4; och att den senare icke kan överlåta eller eljest förfoga över aktien utan nyttjanderättshavarens samtycke; testamentslagen 4:6.) Vissa utländska författare anse på den grund att en nyttjanderättshavare av ifrågavarande slag oavsett särskild överenskommelse är röstberättigad¹⁹.

En panthavare är icke röstberättigad. Ha parterna använt sig av fiduciarisk äganderättsöverlåtelse i säkerhetssyfte, är däremot kreditgivaren juridiskt ägare och har rösträtt. Ett skenförvärv ger givetvis icke rösträtt åt skenförvärvaren. Icke heller torde en s. k. legitimationsöverlåtelse — som visserligen icke är ett sken, då den verkligen åsyftar att ge förvärvaren rätt att i eget namn utöva rösträtten men dock ej heller åsyftar att överföra äganderätten till aktien — medföra rösträtt²⁰.

Vitt utbrett inom aktiebolagsväsendet är som bekant användandet av "bulvaner", d. v. s. personer som utåt framstå såsom aktieägare men i realiteten icke äro det eller i varje fall på grund av obligationsrättsliga förbindelser eller ekonomiskt beroende väsentligen blott äro verktyg för en annan person, "huvudmannen".

Ofta är bulvanen, som antytts, icke ägare, utan hans aktieägarställning är ett falskt sken. I så fall har han,

¹⁹ Om de många olika åsikterna i detta och närstående avseenden i Tyskland se t. ex. Brodmann § 252, Drewes s. 57 ff.

²⁰ Nial s. 34 ff.

i enlighet med vad nyss sagts, icke rösträtt, och om han röstat på en stämma kan beslutet sålunda klandras. Något problem i förevarande avseende uppstår först för det fall att bulvanen juridiskt är aktieägare. Vid diskussionen av detta problem synes lämpligt att skilja mellan olika grupper av bulvanförhållanden.

Som en första grupp kan nämnas de fall där syftet med bulvanförhållandet är att kringgå lagens eller bolagsordningens bestämmelser rörande inskränkningar i rösträtten, såsom bestämmelserna om jäv i vissa fall eller om begränsning av det antal aktier för vilka en och samma person får rösta. Denna grupp av bulvanförhållanden beröres i 76 § 2 och 3 mom. aktiebolagslagen. Av dessa stadganden får anses framgå, att bulvanen saknar rösträtt icke blott om hans aktieägarskap är ett sken utan även när han är fiduciarisk aktieägare men förvärvat aktien för att kringgå i lag eller bolagsordningen meddelade bestämmelser om rösträtt²¹. Och sakliga skäl tala för att med fiduciarisk ägare likställa den vars äganderätt visserligen icke är belastad med den för ett fiduciariskt förhållande karakteristiska *juridiska* skyldigheten att på huvudmannens begäran till denne överlåta äganderätten, men vars ställning faktiskt ekonomiskt är så beroende av huvudmannen att bulvanskap föreligger²².

En andra grupp utgöres av sådana fall där huvudmannen enligt lag icke äger förvärva aktien. Hit hör dels de bulvanförhållanden som falla under lagen den 7 juni 1934 om bulvanförhållande i fråga om vissa

²¹ Jfr Nial s. 38 ff.

²² Att den försäkran som avses i 76 § 2 och 3 mom. icke omfattar ett bulvanförhållande av det i texten senast angivna slaget kan icke anses medföra, att rösträtt i detta fall föreligger. Önskvärt vore väl att det kunde utkrävas försäkran avseende alla sådana bulvanförhållanden där bulvanen icke är röstberättigad. Men en edlig försäkran kan icke gärna krävas om andra förhållanden än sådana som kunna uttryckas i ett klart och enkelt edstema, vilket knappast är fallet med bulvanförhållandet av nu ifrågavarande slag.

STOCKHOLMS HÖGSKOLAS

JURIDISKA BIBLIOTEK

aktier (bulvanlagen), d. v. s. sådana som tillkommit i syfte att kringgå förbud för utländska rättssubjekt och vissa svenska samfälligheter att förvärva aktier i vissa svenska bolag. Och dels höra hit bulvanförhållanden som skapats för kringgående av banklagens förbud att förvärva aktier eller av förbudet i 51 § aktiebolagslagen för bolag att mot vederlag förvärva egen aktie.

Vad beträffar de under bulvanlagen hörande fallen bygger lagen enligt propositionen²³ på uppfattningen att "bulvanen — oavsett vad mellan kontrahenterna inbördes kan vara avtalat eller avsett — rättsligen är ägare". Denna ståndpunkt har emellertid lagen intagit av rent praktiska skäl, enär den behövt anknyta tvångsförsäljningsförfarandet och i samband därmed stående processuella åtgärder till en viss person såsom ägare. Man har icke åsyftat att genom lagen avgöra frågan huruvida bulvanen i övriga avseenden är ägare eller ej. Uppenbarligen kan situationen ofta vara sådan att bulvanen icke är ägare, såsom när hans aktieägarställning grundar sig på ett rent skenförvärv. Även andra fall kunna tänkas, såsom då förvärvet icke av parterna själva menats som en skenrättshandling men den är ogiltig därför att överlåtelsen skedde från huvudmannen själv, vilken ju icke lagligen kunnat förvärva aktierna och därför ej kunnat överlåta någon äganderätt.

Å andra sidan måste bulvanen i vissa fall anses som juridisk ägare. Så om han redan tidigare för egen räkning förvärvat aktierna och vid en senare tidpunkt till den som ej kan själv förvärva aktierna lämnar sådana utfästelser ifråga om aktierättens utövning, att han på grund av dem blir att betrakta som bulvan. Genom dylika utfästelser kan äganderätten icke anses ha övergått på huvudmannen, helst som denne ju icke lagligen kan förvärva äganderätt till aktierna. Om det redan vid

²³ nr 258 s. 10.

bulvanens förvärv av aktierna (från tredje man) är meningen att etablera ett bulvanförhållande, skulle kunna tänkas, att förvärvet såsom syftande att kringgå lag vore ogiltigt. Detta skulle emellertid kunna leda till sådana menliga resultat för tredjemannen-säljaren, att det ej kan godtagas, åtminstone där denne är i god tro. Det torde f. ö. kunna ifrågasättas, om avtalets giltighet beröres redan genom tredje mans vetskap om bulvansyftet eller om ej detta måste på ena eller andra sättet ha gjorts till ett moment i avtalet för att detta skall bli ogiltigt²⁴.

Som en tredje grupp av bulvanförhållanden har man att räkna sådana fall där huvudmannen själv kunnat äga och rösta för aktien men av andra skäl skjutit en bulvan framför sig. Hit hör det synnerligen vanliga förhållandet att den som äger samtliga aktier i ett bolag placerar ut några av dem på bulvaner för undvikande av påföljderna enligt 97 § 2) samt 101 och 102 §§. Även i dylika fall kan naturligtvis bulvanen göras till juridisk ägare liksom allenast skenförhållande kan föreligga.

Om nu bulvanen i fall hörande till den andra eller tredje av grupperna är ägare, blir frågan om han är röstberättigad eller ej. För att fränkänna honom röst-rätt, och alltså göra ett på grund av hans röst tillkommet beslut klanderbart, skulle man kanske vilja åberopa att man bör bortse från det formellt juridiska och rätta sig efter det reellt ekonomiska åtminstone när, såsom vid bulvanförhållanden är händelsen, det formellt juridiska läget innebär ett försök att kringgå gällande rättsregler.

Om detta skäl är en tillräcklig grund för att gene-

²⁴ Jfr här till Das bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts, Kommentar der Reichsgerichtsräte § 138. — Ett fall där bulvanändamålet ingick såsom ett led i själva överlåtelsen förelåg kanske i rättsfallet NJA 1930 s. 639, såvida man ej rättare bör betrakta fallet såsom en ren skenöverlåtelse.

rellt vägra bulvaner rösträtt är emellertid tveksamt. Särskilt gäller detta den tredje gruppens fall. Där är ju förhållandet det att huvudmannen själv kunnat rösta, och något kringgående i *avseende å rösträtten* är det sålunda alls ej fråga om. Sakligt sett vore också en klanderrätt här rätt litet motiverad, eftersom röstningen ju regelmässigt sker just på det sätt den skulle ha skett, om huvudmannen själv utövat den rösträtt som rätteligen tillkommit honom. Däremot synes man böra fränkänna bulvanen rösträtt i de fall som höra under bulvanlagen. I dessa fall är ju bulvanens aktieägarställning uttryckligen förklarad rättsstridig, t. o. m. kriminaliserad, och syftet med lagstiftningen i hithörande avseende är just att förhindra sådana rättssubjekt som huvudmannen att direkt eller indirekt utöva inflytande, d. v. s. framför allt rösta, i ifrågavarande bolag²⁵.

Om aktieägaren är omyndig eller i konkurs är det förmyndaren resp. konkursboet som har rätt att rösta, åtminstone där aktiebolaget icke uteslutande har sådant syfte att aktieägarna sakna varje ekonomiskt intresse därav.

Enligt 78 § aktiebolagslagen skall genom styrelsens försorg över förhandlingarna å stämman föras protokoll, som underskrives av ordföranden och minst en å stämman utsedd aktieägare eller ombud för aktieägare. Senast två veckor efter stämman skall protokollet genom styrelsens försorg hållas tillgängligt för aktieägarna. Åsidosättande av dessa föreskrifter torde sakna betydelse för beslutets giltighet²⁶.

²⁵ Enligt 5 § i bulvanlagen skall domstolen förordna att bulvan, som är i aktieboken införd såsom aktieägare, icke må utöva de befogenheter vilka enligt lag eller bolagsordning tillkomma sådan aktieägare, varom anteckning skall ske i aktieboken sedan domstolens utslag vunnit laga kraft. Givetvis kan man icke från detta stadgande sluta e contrario, att bulvan innan dylik anteckning skett är röstberättigad.

²⁶ HGB § 259 stadgar att varje bolagsstämmobeslut *för sin giltighet* fordrar "Beurkundung durch ein über die Verhandlung gerichtlich

2) Materiella fel.

Enligt 1895 års lag, § 39, kunde ett beslut klandras om det "icke i behörig ordning tillkommit eller eljest strider mot lag eller författning eller mot bolagsordningen". Härmed böra jämföras stadgandet i samma lags 46 §, att styrelsen hade att ställa sig till efterrättelse de "föreskrifter som av bolaget meddelas och ej strida mot lag eller författning eller mot bolagsordningen", samt stadgandet i 68 §, att beslut icke finge registreras om det funnes icke ha "i föreskriven ordning tillkommit eller ej stå i överensstämmelse med föreskrifterna i denna lag eller eljest strida mot lag eller författning".

1908 års kommitté gjorde inga förändringar i dessa regler. På förslag av lagrådet ändrades emellertid bestämmelserna om klanderrätt och om gränsen för sty-

oder notariell aufgenommenes Protokoll". Enligt allmän uppfattning har ett åsidosättande härav till följd att beslutet blir en nullitet, se de vanliga kommentarerna till § 259.

Otvivelaktigt kunna vissa skäl anföras för regeln att protokollet är nödvändigt för beslutens giltighet. Denna regel befordrar klarheten och rättssäkerheten. Om icke protokollförda besluts existens och innehåll saknar ju senare aktieägare ofta möjlighet att vinna exakt kännedom, och även mellan de i beslutet deltagande aktieägarna kunna ju tvistigheter om beslutets innehåll uppstå. I allmänhet är det dock främmande för svensk rätt och rättsuppfattning att tillägga ett protokoll annan verkan än att vara ett bevis om vad faktiskt inträffat. Man får icke heller förbise att det ligger en viss risk i att göra ett besluts giltighet beroende av att protokoll föres. Styrelsen skulle ju kunna omintetgöra ett misshagligt beslut genom att helt enkelt underlåta protokollföra det (en risk som knappast föreligger i Tyskland på grund av föreskriften att protokollet skall föras av en domare eller Notar). Om sålunda underlåtenhet föra protokoll enligt § 78 st. 4 icke påverkar beslutets giltighet, blir straffbestämmelsen i 133 § 1 mom. samt styrelsens skadeståndsskyldighet enda skyddet för senare aktieägare och andra intressenter. (För övrigt torde riskerna i praktiken icke bli alltför stora. Rör det sig om ett beslut som omedelbart verkställs, t. ex. utdelning av vinst, så uppstå vanligen inga framtida komplikationer. Och beträffande beslut av större betydelse för framtiden gäller ju ofta att de för att träda i kraft måste registreras; framför allt gäller ju detta ändring av bolagsordningen; i dylika fall måste alltså protokoll upprättas för att beslutet skall kunna verkställas).

relsens verkställighetsskyldighet på så sätt, att i stället för uttrycket "lag eller författning" insattes uttrycket "denna lag" (95, 59 §§). Däremot skedde ingen ändring i avseende å hindren för registrering (122 §).

Syftet med ändringen i avseende på klanderrätten var enligt lagrådet att förhindra klanderprocess rörande sådana frågor som den huruvida bolagsstämman beslut innebure ett åsidosättande av bolagets i lag reglerade kontraktsförpliktelser emot tredje man eller den huruvida en beslutad åtgärd kunde hänföras under ett straffbud; olämpligheten av dylika rättegångar, vilka komme att avgöras utan vederbörande sakägares eller åklagarens hörande, låge i öppen dag.

Härtill har Bergendal²⁷ anmärkt, att ett ur denna, närmast processuella, synpunkt lika betänkligt resultat i åtskilliga fall kan inträffa även med den nuvarande formuleringen, att klandertalan i vissa fall måste anses utesluten, ehuru ett beslut strider mot aktiebolagslagen, samt att å andra sidan klanderrätt i vissa fall måste medgivas, ehuru beslutet står i strid endast med andra rättsregler än aktiebolagslagen. Istället borde klanderrätten begränsas till sådana fall där beslutet innefattar en rättsstridighet i det beslutande bolagets "inre rättsförhållanden", d. v. s. förhållanden mellan aktieägarna samt mellan dessa och bolagets organ; om beslutet blott hade karaktär av rättsstridighet i ett yttre rättsförhållande vore klandertalan icke tillåtlig.

Denna tanke är otvivelaktigt riktig. Klanderrätten är ett aktierättsligt medel, givet till skydd mot övergrepp av bolagsstämman i dess beslutande verksamhet. Så långt denna verksamhet sträcker sig erfordras detta skyddsmedel, men det har icke sin plats i fall som ligga helt utanför stämman maktsfär. Gentemot rättskränkningar i "yttre" rättsförhållanden få rättsordningens normala skyddsmedel tillgripas.

²⁷ Bergendal s. 24 ff.

Med utgångspunkt härifrån skall undersökas (A) när ett bolagsstämmbeslut är klanderbart på grund av att det som lagen säger strider mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen, därefter (B) om klanderbarhet kan föreligga i andra fall.

A. Beslutet står i strid med aktiebolagslagen eller bolagsordningen.

Strider beslutet mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen, är det givetvis i regel klanderbart. Den klandrande behöver icke visa, att beslutet är oförmånligt för bolaget eller honom själv. Han har rätt att fordra, att de för bolaget gällande normerna efterföljas. Om sålunda ett beslut strider mot en i bolagsordningen intagen bestämmelse till förmån för tredje man, kan varje aktieägare få det upphävt. Med att ett beslut strider mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen menas i detta sammanhang, att det står i strid mot det normkomplex som reglerna i aktiebolagslagen och bolagsordningen utgöra för *ifrågavarande bolag*. Att beslutet går ut på att bolaget såsom aktieägare i ett *annat* bolag skall företaga eller medverka till en mot aktiebolagslagen stridande åtgärd gör icke i och för sig beslutet ogiltigt, eftersom det icke därigenom kolliderar med det för det beslutande bolaget gällande normkomplexet²⁸. När stämmbeslut i olika fall skola anses strida mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen kan naturligtvis icke undersökas här: det blir ju beroende på en tolkning av ifrågavarande speciella föreskrift i aktiebolagslagen eller bolagsordningen.

En fråga av principiell vikt är den huruvida beslutet för att kunna angripas måste strida mot någon *uttrycklig* bestämmelse i aktiebolagslagen eller bolagsordningen. Detta kan icke antagas. Om ett beslut strider mot den

²⁸ Jfr Bergendal s. 24 ff.

i aktiebolagslagen icke generellt uttalade principen om aktieägarnas lika behandling, "likhetsprincipen",²⁹ så är beslutet otvivelaktigt klanderbart³⁰. Likhetsprincipen innebär, allmänt uttryckt, först och främst att varje aktie medför rätt till samma förmåner som andra aktier, i den mån bolagsordningen icke innehåller avvikande bestämmelser. Men principen torde vidare i enlighet med sin grundtanke böra utsträckas även till det fall att aktier med olika rätt finnas: i så fall får principen formuleras så, att varje aktie har rätt att bibehållas vid den rättsställning i bolaget, det förhållande till andra aktier, som framgår av vad som tillförsäkrats aktien — antingen det nu är ett i bolagsordningen angivet förhållande med olika rätt eller i brist därpå alldeles lika rätt — samt att i proportion till detta förhållande åtnjuta de aktierättsliga förmånerna. Hur långt principen sträcker sig är emellertid i vissa fall tveksamt. Särskilt gäller detta i avseende på rätten att teckna nya aktier. Enligt 39 § aktiebolagslagen är, där alla förutvarande aktier äga lika rätt, varje aktieägare berättigad att, "i den mån sådant kan ske", av de nya aktier, för vilka betalning skall erläggas i penningar, efter teckning erhålla det antal som svarar mot hans andel i förutvarande aktiekapitalet. I detta fall är alltså dels aktieägarnas företrädesrätt framför utomstående ovillkorlig, så att aktieägarna icke kunna berövas rätten att överhu-

²⁹ Denna princip måste anses förutsatt av ehuru blott för vissa fall, (se 39 §, 47 § 3 mom., 79 § 2), uttryckligt utsagd i lagen (fr Bergendal s. 26, Hagströmer s. 234, Sindballe s. 173). Om principen se bl. a. Cohn: Der Grundsatz der gleichmässigen Behandlung aller Mitglieder im Verbandsrecht, i Archiv für die civ. Praxis 132 (1930) samt Bodenheimer.

³⁰ Ett beslut om "arvode", "tantiem", "gratifikation" eller dylikt åt styrelseledamot, som även är aktieägare, kan ju innebära en maskerad utdelning till honom på andra aktieägares bekostnad. I så fall innebär beslutet i realiteten en kränkning av likhetsprincipen och kan därför klandras. (Även i andra avseenden kan det f. övr. vara av betydelse att den rätta karaktären av dylika "arvoden" etc. avslöjas. jfr NJA 1920 s. 231, 1922 s. 122.)

vud deltaga i nyemissionen, dels ock gäller likhetsprincipen, så att ingen aktie kan utan ägarens samtycke ställas sämre än de övriga i avseende på teckningsrätten. Uttrycket "där så ske kan" syftar tydligen på det fallet att vid en nyemission icke utges ett sådant antal aktier att på varje gammal aktie kommer en eller flera nya³¹. I så fall måste bestämmas att det för teckning av en ny aktie fordras flera gamla. Detta innebär ju icke i och för sig en olikformig behandling av de äldre aktierna. Givetvis kan det dock i praktiken försvåra eller omöjliggöra för vissa aktieägare att deltaga i nyemissionen. Det torde emellertid böra läggas in i uttrycket "där så ske kan" att man måste söka bestämma ett sådant utbytesförhållande att det för utövande av teckningsrätt erfordras så litet innehav av äldre aktier som möjligt³². Det bör exempelvis icke kunna i ett bolag med 1000 aktier ges ut 995 nya med rätt för den som innehar 200 gamla aktier att teckna 199 nya (såframt ej alla mindre aktieägare samtycka).

Skola de nya aktierna likvideras med annat än pengar, kan aktieägarnas företrädesrätt uteslutas. Skulle nu i dylikt fall majoritetshavarna förbehålla sig själva eller närstående intressenter de nya aktierna, kan beslutet enligt den nedan³³ utvecklade principen möjligen angripas, om det är uppenbart skadligt för *bolaget*, d. v. s. om apportegendomens värde icke motsvarar de nya aktiernas värde. Är däremot apportegendomen fullvärdig, torde beslutet enligt svensk rätt vara oklanderligt, även om en grupp av aktieägare skulle förvärva ökat inflytande därigenom. Likhetsprincipen är här icke uppehållen av lagen, och kan f. ö. knappast uppehållas, i varje fall icke strikt. Skulle emellertid transaktionen framstå just såsom ett försök att kringgå likhetsprincipen —

³¹ Skarstedt s. 79.

³² Jfr Brodmann § 282^{3a}.

³³ s. 27 ff.

t. ex. genom att vissa aktieägare skola få teckna mot sådan apportegendom, som vem som helst av aktieägarna lika väl skulle kunna uppbringa — bör beslutet kunna angripas.

Icke heller säger lagen att likhetsprincipen, eller rättare sagt dess grundtanke, gäller när de förutvarande aktierna äga olika rätt. Har bolaget minimi- och maximikapital, skall visserligen bolagsordningen enligt 17 § innehålla bestämmelser om den rätt till teckning av nya aktier eller erhållande av gratisaktier som vid aktiekapitalets ökning tillkommer varje särskilt slag av aktier³⁴. Men detta gäller endast vid ökning inom maximikapitalets gräns. Sker ökning därutöver, eller sker en ökning i ett bolag med fixt aktiekapital, och ha de förutvarande aktierna olika rätt, ger lagen ingen bestämmelse om företrädesrätten. Sannolikt är det närmast överensstämmande med lagstiftarens intentioner att härvidlag tillämpa 91 § 3 mom. 2 p. ej allenast i avseende på själva ändringen av bolagsordningen utan även så till vida, att stämman med den i lagrummet angivna majoriteten även kan bestämma, hur teckningsrätten skall fördelas mellan de förutvarande aktieägarna³⁵ (jfr 92 §) (att aktieägarna ha företrädesrätt framför utomstående torde vara förutsatt av lagen). Frågan skall ej närmare utvecklas här. Men om den antydda tolkningen är rik-

³⁴ Detta får dock antagas avse endast nyemission mot pengar; Skarstedt s. 14. Vid nyemission mot apportegendom gäller i princip detsamma som ovan i texten sagts beträffande ökning mot apportegendom, där alla förutvarande aktier ha lika rätt.

³⁵ Om ökning sker genom utgivande av en ny serie preferensaktier, med företräde framför båda förutvarande aktieklasserna, skall enligt en på sina håll företrädd uppfattning likhetsprincipen tillämpas, så att samtliga förutvarande aktieägare ha rätt att delta i nyemissionen på sätt 39 § anger. Att likhetsprincipens tillämpning på ett sådant sätt kan innebära stora orättvisor, t. ex. för en minoritet av de förutvarande preferensaktieägarna ligger emellertid i öppen dag. Ätminstone i flagranta fall borde likhetsprincipens i texten angivna grundtanke kunna åberopas emot en rent aritmetisk likhet, som i själva verket innebär en förryckning av förhållandet mellan aktieklasserna.

tig, föreligger tydligen här en möjlighet till majoritetsmissbruk i bolag där majoriteten är så dominerande att den förfogar över vad som fordras för att genomdriva beslutet enligt 91 § 3 mom. 2 p. Då man emellertid erkänner likhetsprincipen som allmän aktierättslig princip, synes det befogat att anse ett beslut av nu ifrågavarande slag klanderbart, om det uppenbart åsidosätter grundtanken i likhetsprincipen, att aktieägarna skola så vitt möjligt bibehållas vid den rättsställning i bolaget de en gång tillförsäkrats³⁶.

Ett annat fall som diskuterats i Tyskland³⁷ är det att majoriteten söker förvärva ökat inflytande genom att vid en kapitalnedsättning föreskriva utbyte av visst antal äldre aktier mot ett mindre antal nya samt bestämma det erforderliga antalet äldre aktier på sådant sätt att minoritetens möjlighet att byta till sig nya aktier försvåras eller omöjliggöres och minoriteten därför tvingas att sälja sina gamla aktier (ex. mot 45 gamla aktier erhållas 44 nya). Huruvida det enligt svensk rätt över huvud är möjligt att (frånsett inlösen efter i bolagsordningen intagna grunder enligt 49 §) utan alla aktieägares samtycke genomföra en nedsättning så att ej varje aktieägare, även om han blott har en enda aktie, får behålla sin aktieägar rätt i bolaget, är tvivelaktigt. Man skulle ju för ett jakande svar kunna åberopa grunderna för 39 § och vad som, enligt det nyss anförda, ligger i uttrycket "där så ske kan" i nämnda lagrum. Å andra sidan kan däremot sägas, att det dock är ett vida djupare ingrepp att beröva en aktieägare hans aktieägar rätt än att hindra honom från nyteckning. Patent- och registreringsverket lär också vägra registrera nedsättningsbeslut med villkor av ifrågavarande slag. Man torde i varje fall böra — i analogi med 39 § — fordra att varje äldre aktie får bestå "där så ske

³⁶ Om förhållandena i Tyskland i detta avseende se nedan not 50.

³⁷ Jfr Bergier s. 118 f.

kan" samt medge ifrågavarande förfaringssätt allenast där nedsättningen ej kan ordnas på annat vis. Detta kan inträffa på grund av lagens regler om visst minimibelopp på aktie; 3 §. Den 1932 skedda utvidgningen av möjligheterna att — med konungens tillstånd — ställa aktier på så lågt belopp som 10 kronor, har minskat det förut icke så sällan framträdde behovet att förfara på nu diskuterade sätt.

Så långt likhetsprincipen sträcker sig, är den en stark garanti mot majoritetsmissbruk, i det att den bestämmande majoriteten drabbas likformigt med minoriteten av de olägenheter som kunna vara förbundna med ett beslut. Garantien elimineras emellertid i sådana fall där beslutet visserligen drabbar alla aktieägarna likformigt, men majoritetshavarna på annat sätt dra nytta av beslutet. Det mest typisk exemplet därpå är att aktiemajoriteten innehåser av ett moderbolag, som utnyttjar sitt inflytande över dotterbolaget till att driva detta i moderbolagets intresse: dotterbolaget får sälja till eller köpa av moderbolaget på oförmånliga villkor, ge lån till eller teckna borgen för moderbolaget, företa handelspolitiska åtgärder såsom dumping o. d. för moderbolagets räkning, omlägga eller begränsa sin drift på ett för moderbolaget lämpligt sätt, kanske helt nedlägga driften för att ej konkurrera med moderbolaget o. s. v. Att dotterbolagets vinst uteblir eller minskas länder i sådana fall blott de fristående minoritetsägarna till men, under det att moderbolaget på annat sätt har fördelar av dotterbolaget. Liknande fall kunna inträffa i bolag där stat eller kommun fått ett bestämmande inflytande och riktar in bolagets verksamhet efter sociala eller rent av partipolitiska linjer. Naturligtvis kan även en enskild majoritetsägare utnyttja bolaget i egoistiska syften.

Att i angivna avseende begränsa möjligheterna till majoritetsmissbruk utan att lägga hinder i vägen för en kraftig och målmedveten ledning av bolaget är ett av

den moderna aktierättens aktuella problem. Särskilt har det spelat en central roll i de tyska reformarbetena. Det diskuterades även vid femtonde nordiska juristmötet, varvid inledaren av diskussionen rörande "minoritets-skydd i aktiebolag", prof. Cederberg, förordade upptagande i lagstiftningen av en s. k. generalklausul. En dylik — som även föreslagits i Tyskland och i flera andra länder anses gälla med eller utan stöd av lagstiftningen³⁸ — innebär i Cederbergs formulering rätt för aktieägare att klandra bolagsstämmobeslut, som avser befrämjande av för bolagets väl och ändamål främmande intressen antingen de röstande själva eller tredje person till godo. Från svensk sida (advokaten Treffenberg) anfördes häremot att något verkligt behov av en dylik regel knappast föreläge, dels på grund av att vissa bestämmelser i aktiebolagslagen verkade i samma riktning och dels därför att i praktiken de viktigaste frågorna avgjordes icke på bolagsstämmorna utan av styrelsen; införande av en "materiell klanderrätt" skulle uppenbarligen ytterligare bidra till benägenheten att hålla viktiga frågor borta från stämmorna. De antydda bestämmelserna vore jävsreglerna och stadgandet i 55 § 1 mom. att stämman ej må förfoga över bolagets vinstmedel och andra tillgångar för ändamål, som uppenbarligen är för bolagets verksamhet främmande.

Vad jävsreglerna i 77 §:en angår kunna de otvivelaktigt tolkas mer eller mindre vidsträckt — varpå ej här kan ingås närmare³⁹ — men i varje fall föreligger den begränsningen att det skall gälla fråga om avtal, gåva eller rättegång. Utanför falla därför en mångfald be-

³⁸ Härtill Cederberg s. 64 ff.

³⁹ På många håll framträder en böjelse att borttaga eller åtminstone inskränka jävsreglerna på den grund att varje aktieägare i själva verket alltid i högre eller lägre grad fullföljer sina egna intressen vid röstningen; i stället skulle man endast ingripa vid faktiskt missbruk av rösträtten. Cederberg s. 72.

slut, som kunna innebära en exploatering av bolaget. Därtill kommer att jävigheten kan vara svår att bevisa.

Vilken betydelse i förevarande avseende stadgandet i 55 § 1 mom. har kräver en särskild utredning.

Det i stadgandet förekommande uttrycket "förfoga över" bör säkerligen icke tolkas i någon snäv, teknisk betydelse. Ej blott egentliga juridiska "förfoganden" över bolagets tillgångar utan allehanda dispositioner, även rent faktiska, såsom förstörelse o. d., få anses falla under stadgandet, och vidare bör detta gälla beträffande ej blott omedelbara dispositioner utan även beslut att ingå förbindelser, som framdeles kunna medföra att tillgångarna bli tagna i anspråk⁴⁰. Även en sådan indirekt disposition över bolagstillgångarna, som ligger i en emission av nya aktier, bör anses falla under stadgandet, om den uppenbarligen strider mot bolagets verksamhet; sålunda bör ett förvärv av egendom kunna drabbas av bestämmelsen, vare sig förvärvet skall likvideras med pengar eller med aktier i bolaget. Rationellast vore, om varje beslut i bolagets ekonomiska angelägenheter kunde hänföras under stadgandet, t. ex. beslut av innebörd att bolagets verksamhet skall bedrivas till förmån för ett annat, med majoriteten lierat företag till uppenbar skada för bolaget, eller att bolagets rörelse helt eller delvis skall nedläggas för att undvika konkurrens med ett annat företag etc. Huruvida uttrycket "förfoga över bolagets tillgångar" efter vanliga tolkningsregler kan pressas så långt är kanske tvivelaktigt, men det synes böra kunna ske, då man i varje fall gått utöver den egentliga betydelsen av uttrycket.

För att drabbas av förbudet skall förfogandet ske "för ändamål som uppenbarligen är för bolagets verksamhet främmande". När här talas om bolagets verksamhet måste menas icke den verksamhet bolaget vid tillfället faktiskt bedriver utan verksamheten enligt bo-

⁴⁰ Skarstedt s. 142, 177.

lagsordningen⁴¹. Tolkat på detta sätt innebär stadgandet i själva verket endast en regel som skulle gälla utan uttryckligt stadgande, och redan framgår av 95 §, nämligen att den enskilde aktieägaren icke behöver böja sig för majoritetsbeslut i strid mot bolagsordningen⁴².

I nu ifrågavarande avseende träder emellertid i förgrunden ett annat spørsmål rörande tolkningen av uttrycket "bolagets verksamhet" i 55 § 1 mom. Frågan är om därmed menas endast verksamhetens *art* (fabrik rörelse, handel etc.) eller även dess yttersta *syfte* (att bereda aktieägarna ekonomisk vinst eller eventuellt att främja annat ändamål). I förra fallet skulle stadgandet ej vara tillämpligt på beslut, varigenom majoriteten på minoritetens bekostnad söker exploatera bolaget för andra syften, om blott de beslutade åtgärderna icke uppenbart gå utanför den i bolagsordningen vanligen med mycket vidsträckta och tånjbara uttryck angivna

⁴¹ Jfr även ett yttrande av lagrådet — på vars förslag stadgandet tillkom — i NJA II 1910 nr 14 s. 72: "Däremot synes bolagsstämmans befogenhet att förfoga över vinstmedel böra i så måtto begränsas, att dylika medel ej få användas på sätt, som uppenbarligen är främmande för bolagets ändamål. Varje aktieägare har enligt bolagsförhållandets natur andel i vinstmedel och lider tydligen förfång, om de utan hans medgivande tagas i anspråk för något syfte, som obestridligen ligger utanför det vid bolagsordningens antagande eller sedermera överenskomna bolagsändamålet".

⁴² Vid den mot 55 § 1 mom. korresponderande bestämmelsen i 66 § uttalade också lagrådet den meningen att ifrågavarande förbud strängt taget redan kunde anses innefattat i bestämmelsen om bolagsrepresentanters skyldighet att iakttaga, bl. a., bolagsordningens föreskrifter. Jfr NJA 1924 s. 186 samt Skarstedt s. 142. Jfr även finska lagberedningens yttrande citerat här nedan i not 43. (Man skulle rent av kunna ifrågasätta om icke 55 § 1 mom. innebär en mindre snäv begränsning av dispositionsrätten än som skulle följa av den allmänna skyldigheten att iakttaga bolagsordningen, eftersom stadgandet förutsätter att åtgärden *uppenbarligen* är främmande för bolagets verksamhet. Sannolikt skulle emellertid även utan särskilt stadgande den regeln ha iakttagits, att allenast i uppenbara fall ett beslut på ifrågavarande grund kan bortklandras, eftersom det ligger i sakens natur, att gränsen mellan vad som är förenligt med och främmande för bolagets verksamhet är flytande — jfr Bergendal s. 52 not 2 — och det naturligaste är att majoriteten i tveksamma fall har avgörandet.)

verksamheten, t. ex. ett beslut att bolagets verksamhet skall drivas så att den länder till förmån för ett annat bolag, eller i sistnämnda bolags intresse inskränkas eller helt nedläggas, eller att nya aktier skola utges till det andra bolaget med rätt för detta att betala aktierna med apportegendom, som icke motsvarar aktiernas värde etc. Dylika beslut skulle däremot kunna angripas med stöd av 55 § 1 mom., om stadgadet tolkades på det andra av ovan angivna sätt.

Sistnämnda tolkning har visst stöd i förarbetena. I lagrådets uttalande hade nämligen regeln den formuleringen att tillgångarna icke finge användas "på sätt, som uppenbarligen är främmande för *bolagets ändamål*". Uttrycket bolagets ändamål låter sig väl bäst tolkas såsom hänförligt till syftet med bolagsverksamheten⁴³. När stadgandet i propositionen fick sin nuvarande lydelse, synes man ha utgått från att det fullständigt motsvarade lagrådets intentioner. Å andra sidan synes det, som lagen nu är skriven, nog litet svårt att tolka uttrycket verksamhet på annat sätt än såsom åsyftande verksamhetens art, i synnerhet som ordet verksamhet

⁴³ Jfr lagen om ekonomiska föreningar, § 1, som skarpt skiljer mellan föreningens ändamål (att främja medlemmarnas ekonomiska intressen eller eventuellt något annat) och föreningens verksamhet ("handel eller annan verksamhet"). Se även Undén: Om gränsen mellan ekonomiska och ideella föreningar (i NJA II 1912 s. 313 ff) och Karlgren: Stiftelseurkund s. 18. — Full klarhet om lagrådets mening synes emellertid icke stå att vinna ur dessa uttalanden. Givetvis kan också ordet ändamål användas i skiftande betydelser, allt eftersom man tänker på ett närmare eller fjärmare syfte med bolagets bildande. Ett mycket vanligt uttryck i stiftelseurkunder är att stiftarna "vilka beslutat att för här nedan nämnda ändamål bilda aktiebolag — — — för detta uppgjort följande huvudgrunder: Bolagets verksamhet skall hava till föremål" etc. Ibland sägs direkt: "Bolaget har till ändamål att bedriva sågverksrörelse" etc. (NJA 1922 s. 403). Härmed kan även jämföras finska lagberedningens förslag 1914. I 39 § upptas efter mönster av vår lag bestämmelsen att bolagsstämman ej må förfoga över bolagets tillgångar "för ändamål, som uppenbarligen är för bolagets verksamhet främmande". Till motivering härav sägs (s. 67) att bolagsstämmans rätt förfoga över aktiebolagets tillgångar måste "enligt allmänna aktierättsliga grundsatser — — — hava sin givna gräns däruti, att bolagets medel icke

på andra ställen i lagen otvivelaktigt åsyftar rörelsens art. (Så i 5 § 1) och 93 § 3 mom. "föremålet för bolagets verksamhet".) Det synes emellertid icke erforderligt att offra krafter på frågan om tolkningen av lagens *ord* i förevarande avseende. Även om 55 § 1 mom. efter orden endast skulle förhindra dispositioner som falla utom ramen för bolagets verksamhet enligt bolagsordningen, så är ju stadgandets syfte därmed att skydda aktieägarnas intressen, och man kan icke rimligen lägga större vikt vid medlet för dessa intressens tillgodoseende — d. v. s. verksamheten — än vid ändamålet självt. Och det måste vara skäligen likgiltigt om ett förbud mot förfoganden i strid med bolagets ändamål kan härledas direkt ur 55 § 1 mom. eller ej. Som förut angivits är stadgandet i själva verket endast uttryck för den även utan särskilt lagbud gällande principen, att den enskilde aktieägaren kan värja sig mot majoritetsbeslut i strid mot bolagsordningen. Det är nu visserligen sant att bolagets ändamål ytterst sällan brukar uttryckligt anges i bolagsordningen: där nämnes

få användas på ett sätt, som strider emot det *ändamål* (kurs. här) bolaget upptagit såsom sitt. Ty bolagets ändamål måste vara angivet i bolagsordningen och ett däremot stridande handlingssätt innefattar således jämväl ett åsidosättande av bolagsordningen". I förslaget (2 §) sägs dock endast att bolagsordningen skall ange "föremålet för bolagets verksamhet", vilket alltså tydligen fattas såsom synonymt med bolagets ändamål. (Samma likställande av verksamhet och ändamål kan man möta i tysk litteratur, se sålunda Brodmann 182^{10a} som utan vidare betraktar "Gegenstand des Unternehmens" i HGB 182 som liktydigt med "Zweck der Gesellschaft" i BGB 705. Lika så ofta i franskt språkbruk, där uttrycket "but social" ofta betecknar verksamheten. Se Bergier s. 60 ff, vilken författare själv skiljer mellan ändamål, "but social stricto sensu", och verksamhet, "but social au sens large".) Observera också att den till synes fullt klara distinktionen mellan ändamål och verksamhet i föreningslagens 1 § icke genomgående har iakttagits av lagen. Det är sålunda anmärkningsvärt att lagen såsom nödvändigt innehåll i stadgarna anger väl "föremålet för föreningens verksamhet" (7 §) men ej ändamålet, ehuru detta ju enligt 1 § har avgörande betydelse för frågan om föreningens karaktär av ekonomisk eller ideell. — Annorlunda Arsell's utkast till lag om ideella föreningar, enligt vars 17 § stadgarna skola ange "föreningens ändamål och arten av dess verksamhet".

oftast blott verksamhetens art. Anledningen därtill är emellertid säkerligen att man regelmässigt anser ändamålet självklart vara att bereda aktieägarna vinst, och att detta icke uttryckligen sätts ut kan icke rimligen föranleda någon olikhet i förevarande avseende⁴⁴. Ett beslut borde därför kunna angripas därest det uppenbarligen strider mot bolagets ändamål, som — där ej annat uttryckligen anges i bolagsordningen — är att bereda aktieägarna största möjliga ekonomiska vinst. Naturligtvis är det här endast fråga om de intressen aktieägarna *såsom sådana* äga, d. v. s. deras intresse av bästa möjliga avkastning på sitt i bolaget investerade kapital. Andra deras intressen — t. ex. på grund av vanliga fordringar mot bolaget e. d. — höra icke hit; de kunna i stället gå stick i stäv mot bolagets intressen. Just denna aktieägarnas så att säga ekonomiska personlighetsklyvning ger upphov till vissa av bolagsrättens svåraste problem (jäv etc.). Det är också att märka att man med vår gällande lagstiftnings betraktelsesätt icke gärna kan gentemot de aktuella aktieägarnas intressen hävda något *fristående* bolagsintresse. Bolagets bestånd och utveckling främjas m. a. o. icke gentemot

⁴⁴ Skulle bolagets ändamål vara något annat bör det givetvis anges i bolagsordningen, Karlgren Stiftelseurkund s. 18. Vilka anspråk man skall ställa på uppgifter i bolagsordningen av detta slag är oklart. Om vissa i praktiken förekommande dylika uppgifter se Bergendal s. 171 ff. En antydning om att bolaget har till ändamål att främja utomstående intressen kan ju ligga i det sätt varpå *verksamhetens art* angivits — t. ex. försäljning av ett annat företags produkter (jfr Bergendal a. st.) — men i och för sig kan knappast bolagets ändamål anses vara klart angivet därigenom. I detta sammanhang må även framhållas att också ifråga om ändring i bolagsordningen skillnaden mellan föremålet för bolagets verksamhet och bolagets ändamål måste observeras, ehuru den icke framträder i lagen. Denna berör endast — i 91 § 3 st. — förutsättningarna för ändring i avseende å föremålet för verksamheten; beslut därom erfordrar att antingen samtliga aktieägare förena sig därom eller ock att beslutet fattats på två på varandra följande bolagsstämmor, därav minst en ordinarie, samt å den sist hållna stämman biträts av minst $\frac{3}{4}$ av de röstande och dessa tillika företrätt minst $\frac{3}{4}$ av hela aktiekapitalet. Denna bestämmelse kan man emellertid icke gärna

utan till förmån för de aktuella aktieägarna, som beräknas få vinsten därav i form av bättre framtidsutsikter (och därav, efter en riktig beräkning, följande ökat nuvärde på aktierna). *Inom* den latitud som sålunda finnes även när det gäller att bedöma de aktuella aktieägarnas intressen kan man nu så till vida hävda speciella "företagssynpunkter", att man gärna lägger den ekonomiska politiken på lång sikt, i synnerhet när det gäller större företag med dyrbara anläggningar. Men detta — som alltså ingalunda innebär något principiellt avsteg från satsen om de aktuella aktieägarnas supremati — är också enligt gällande rätt den enda form vari tanken om "företaget såsom sådant" (das Unternehmen an sich) kan vinna beaktande. De som älska att använda det citerade slagordet — särskilt många tyska författare — lägga emellertid i det in något vida mer, nämligen att bolaget av nationalekonomiska och sociala skäl — hänsyn till det ekonomiska livet i allmänhet, till en viss orts behov av företagets tjänster, till anställda o. s. v. — skall skyddas och främjas även om det sker på bekostnad av de aktuella aktieägarna. Realiserandet av denna idé skulle förutsätta långt radikalare

tillämpa om det gäller ändring av bolagets ändamål, exempelvis så att ett förut på vinst arbetande bolag skall inriktas på att endast tjäna ett annat företags intressen. Det vore icke rimligt att en minoritet på $\frac{1}{4}$ skulle stå skyddslös mot en sådan omvandling, varigenom deras aktier kanske skulle berövas allt värde till förmån för utomstående intressen. Än mindre kan man tillämpa den allmänna bestämmelsen i 4 st., som för alla icke särskilt angivna slag av ändringar i bolagsordningen endast kräver bifall av $\frac{2}{3}$ av de röstande å sista stämman. Riktigast synes vara att föra fallet under 2 st., som fordrar bifall å sista stämman av *samtliga* röstande, representerande minst $\frac{3}{4}$ av hela aktiekapitalet. Detta stycke gäller nämligen bl. a. ändring av bolagsordningen ifråga om "användande av bolagets vinst eller av dess behållna tillgångar vid dess upplösning". Det citerade uttrycket betecknar ju just en viktig form av ändring i fråga om ändamålet. Och rimligen böra andra fall som för den enskilda aktieägaren och bolaget i dess helhet är av samma betydelse behandlas lika: om bolagets verksamhet bedrives till förmån för ett annat företag på så sätt att ingen vinst uppstår för bolaget eller så att uppkommen vinst ställes till det andra företags disposition är ju för aktieägarna likgiltigt.

ingrepp i vårt nuvarande ekonomiska system och i vår aktiebolagsrätt än tankens förkunnare i allmänhet tyckas inse. För övrigt erbjuder teorien om "företaget såsom sådant" endast ett inadekvat medel för främjande av samhällliga intressen. Ty så länge företagens skapande och drift bero på privat initiativ, är det icke givet, att samhällliga intressen kräva ett företags vidare utveckling eller ens fortbestånd⁴⁵. I den mån det befinnes önskvärt att ge det allmänna mera inflytande över bolagen måste det därför ske på annat sätt. *Aktiebolagsrätten* kan icke gärna lägga hinder i vägen för aktieägarna att besluta t. ex. för dem önskvärda men ur social synpunkt beklagliga inskränkningar i driften, eller nedläggning därav, eller en forcering av bearbetningen av en gruva för utnyttjande av en tillfällig högkonjunktur utan hänsyn till de olägenheter för ortens jämna arbetsförsörjning som kunna följa därav⁴⁶.

Vad som fordras för att ett beslut skall i nu angivna mening anses strida mot bolagets ändamål är i *princip* icke svårt att avgöra, när beslutet rör avtal eller andra transaktioner med tredje man. Varje sådan transaktion som tillskyndar bolaget ekonomisk skada — evad den sedan bringar motsvarande fördel åt vissa aktieägare, kanske den beslutande majoriteten, eller åt andra personer — strider mot bolagets ändamål, och om det är uppenbart att beslutet skall medföra sådan skada kan det alltså bortklandras. Härvid är självfallet att ett beslut kan vara affärsmässigt motiverat, ehuru det medför mer eller mindre tillfälliga förluster för bolaget eller

⁴⁵ Jfr Bergier s. 69 f.

⁴⁶ Principen om de aktuella aktieägarnas intressen såsom ledmotiv för aktiebolaget upphäves naturligtvis icke av att lagen ställer upp vissa regler till skydd för allmänheten: aktieköpare och borgenärer. Dessa reglers syfte är det rent negativa att skydda allmänheten mot investering i eller kreditgivning till bedrägliga eller osunda bolag, resp. att förebygga att redan befintliga borgenärer berövas sin säkerhet. Därutöver sträcker sig ej skyddsreglernas syfte, vilket ju klart framgår bl. a. därav att de aktuella aktieägarna kunna när som helst upplösa bolaget.

avstående från tillfälliga vinster. Vad särskilt angår de mest praktiska fallen där frågan uppstår, nämligen i förhållandet mellan moder- och dotterbolag, så gäller att hela förhållandet icke behöver vara till ensidig fördel för det förra bolaget, även om detta använder sin maktställning i dotterbolaget till egen fördel. Genom anslutningen till moderbolaget, kanske därmed till en större koncern, kan ju dotterbolaget vinna fördelar, som uppväga uppoffringarna till förmån för moderbolaget. På samma sätt har man att betrakta beslut om ansvarsfrihet åt styrelsen. Klander bör sålunda kunna ske, om stämman beviljat ansvarsfrihet och detta innebär ett uppenbart skadande av bolaget — vilket naturligtvis ej behöver vara fallet redan därför att en skadeståndsrätt därmed efterskänkes: det kan vara fullt motiverat av hänsyn till en duglig styrelse, som begått ett fel men ändå kan anses önskvärd att behålla och icke stöta för huvudet. Om beslutet undanröjes, är ansvarsfrihet icke beviljad i vederbörlig ordning och förutsättningarna för rätt att föra talan mot styrelsen föreligga så till vida. Emellertid har saken ej så stor praktisk betydelse, eftersom talan i varje fall måste vara anhängiggjord inom sex månader från förvaltningsberättelsens framläggande å bolagsstämman (86 §) och för talans anställande fordras att den eller de klandrande disponerar minst $\frac{1}{5}$ av aktiekapitalet. Där så är fallet, hade de ju vanligen redan på stämman kunnat förhindra decharge.

Svårare kan det synas att bestämma förutsättningarna för att ett beslut skall anses strida mot bolagets ändamål, när det är fråga om *inre* åtgärder i bolaget: beslut angående utdelning eller fondering av vinst, angående nyemission, kapitalnedsättning, eller omorganisering, utvidgning eller inskränkning av verksamheten etc. I detta avseende talar man ofta om konflikter mellan aktieägarnas och bolagets intressen. Med den upp-

fattning om innebörden av begreppet bolagets ändamål som ovan uttalats kan man emellertid icke medge möjligheten av en sådan konflikt. Det enda som har betydelse är aktieägarnas intressen av att bolagets angelägenheter skötas på ett sådant sätt att aktieägarna få största möjliga ekonomiska nyttan av sin investering. Huruvida nu detta i det särskilda fallet sker genom en större fondering för bolagets konsolidering och framtida utveckling eller genom en generösare utdelning, kan ju, särskilt på grund av de många osäkra faktorerna i det ekonomiska livet, vara föremål för flera olika meningar. Här, liksom när det gäller yttre förhållanden, är det nu lagt i majoritetens hand att primärt avgöra frågan. Och om detta avgörande sker inom förnuftiga gränser, kan det icke angripas. Majoritetens rätt att bestämma i ekonomiska omdömes- och lämplighetsfrågor får icke beskäras. Först om majoriteten fattar ett beslut, som uppenbarligen strider mot aktieägarintressena i ovan angiven bemärkelse, kan beslutet angripas. Vad särskilt angår utdelningen skulle man på nu angivna grunder kunna klandra ett beslut att fondera vinsten, om fonderingen uppenbarligen är onödig för bolagets konsolidering eller utveckling samt därmed även uppenbart i strid mot bolagets ändamål att bereda aktieägarna vinst; därigenom skulle man kunna komma åt mera flagranta fall av s. k. utsvältning. Men säkerligen skola förhållandena blott sällan vara så klara att fonderingen uppenbart strider mot bolagets ändamål. Ännu mer sällsynt måste det vara att ett utdelningsbeslut kan anses uppenbart strida mot bolagets ändamål på grund av att en för *hög* utdelning beslutats. En annan sak är att lagen *av hänsyn till borgenärerna* förbjuder utdelning av annat än den vinst som icke behöver avsättas till reservfonden. Att en i strid däremot skedd utdelning kan föranleda återbärings- och väl även skadeståndsskyldighet till bolaget bevisar icke att bolaget

och aktieägarna ha stridiga intressen utan blott att lagen på detta sätt söker skydda den egendom som skall tjäna borgenärerna till säkerhet ^{46a}.

När i det föregående talats om aktieägarnas intressen såsom det i förevarande avseende avgörande har åsyftats aktieägarintressena *i deras totalitet*. En annan sak är fördelningen mellan aktieägarna inbördes av de förmåner bolagsverksamheten medför. För att konkretisera distinktionen kan man tänka sig ett utdelningsbeslut. Vad aktieägarintressena i förut angiven bemärkelse därvid gå ut på är att utdelningens totalbelopp fastställas på ett ekonomiskt lämpligt sätt. Hur detta totalbelopp sen skall fördelas mellan aktieägarna är däremot icke längre ett samfällt aktieägarintresse, ett bolagsintresse, utan där gäller det blott de enskilda aktieägarnas intressen gentemot varandra. Beslut som i detta senare avseende äro rättsstridiga, d. v. s. inkräkta på en aktieägares rätt till förmån för en annan, kunna därför icke bekämpas med stöd av 55 § 1 st. eller den till grund därför liggande principen, utan här måste den ovan omnämnda likhetsgrundsatsen tillgripas.

*

En jämförelse mellan å ena sidan de nu utvecklade principerna och å andra sidan "generalklausulen" samt de synpunkter som framfördes i diskussionen vid femtonde nordiska juristmötet ger följande vid handen. Den svenske korreferenten har måhända icke tänkt sig en så vidsträckt tillämpning av 55 § 1 mom. Men hans betänkligheter mot en "materiell klanderrätt" synas likväl i första hand rikta sig mot en positivrättslig nybildning och äga redan på den grund icke full tyngd mot en klanderrätt, som redan ligger inkluderad i gällande rättsregler. Över huvud kunna nämnda betänkligheter knappast tillerkännas större betydelse. Att en "materiell klanderrätt" skulle medföra att viktigare frågor i

^{46a} Jfr föregående not samt not 174 nedan.

ännu större utsträckning än nu undandrogenes stämmorna, är ju för det första icke att befara i sådana fall där styrelsen icke kan uträtta något utan stämmans beslut, såsom beträffande nyemissioner, ändring av bolagsordningen och andra i bolagets organisation ingripande åtgärder. I avseende på åtgärder, som styrelsen är behörig att vidtaga på egen hand, d. v. s. framför allt avtal och andra rättshandlingar med tredje man samt över huvud den löpande förvaltningen och driften, kan det visserligen tänkas att styrelsen — som ju brukar ha stöd i den härskande gruppen på stämman — blir än mer benägen än nu ofta är fallet att avgöra dylika frågor på egen hand, om den i ökad utsträckning riskerar att de stämmobeslut den genomdriver bli klandrade inför domstol. Men det är att märka, att styrelsen ju icke i vidare mån än stämman kan ikläda bolaget förpliktelser eller eljest förfoga över dess tillgångar (§ 66); den i det föregående utvecklade tolkningen av 55 § 1 mom. återverkar sålunda direkt på styrelsens befogenhet, och på dess ansvar. Och utan att överskatta verkningarna av det ansvar lagen ålägger styrelseledamöterna kan man väl antaga, att en *inskränkning* av styrelsens rättsliga maktområde icke i allmänhet skall frammana en *expansion* av styrelsens faktiska maktutövning. Det är emellertid en fråga för sig om och på vad sätt man bör ge stämman — eller rättare sagt de aktieägare som icke tillhöra styrelsegruppen — effektivare medel att hävda sina rättigheter mot styrelsen och styrelsegruppen⁴⁷.

Med Cederbergs generalklausul överensstämmer den

⁴⁷ Även om styrelsen vid ingående av ett avtal överskrider 66 §, kan tredje man bli berättigad, om han är i god tro. För aktieägarna återstår då blott att föra skadeståndstalan mot styrelsen, men för en dylik talan fordras ju att man disponerar $\frac{1}{5}$ av aktiekapitalet. Aktieägare som ej kunna uppbringa så mycket, stå sålunda skyddslösa. — Om tredje man är i ond tro, är avtalet principiellt ogiltigt. Men minoriteten saknar i själva verket möjlighet att göra ogiltigheten gällande emot tredje man. Möjlighet därtill har blott styrelsen och indirekt den majoritet som väljer styrelsen.

här framställda principen därutinnan att klander-rätten endast gäller gentemot verkliga beslut⁴⁸. Visserligen kan även en minoritet genom förhinderande av sådana beslut som fordra enhällighet eller kvalificerad majoritet skada bolagets ekonomiska intressen, och man talar ibland om "minoritetsmissbruk". Men minoritetens ifrågavarande rätt är av rent defensiv natur. Den innebär blott en möjlighet att hindra stämmobeslut, som gå ut på en förändring av bolagets struktur eller syfte e. d., alltså en rubbning av de förutsättningar under vilka han ingått i bolaget⁴⁹.

Däremot avviker den här utvecklade principen i ett viktigt avseende från Cederbergs generalklausul. Enligt den förstnämnda kommer det blott an på huruvida beslutet objektivt står i uppenbar strid mot bolagets ändamål. Enligt den sistnämnda åter fordras att den grupp aktieägare, som fattar det skadeförorsakande bolagsstämmobeslutet, är "medveten om beslutets skadlighet" och handlar i avsikt att befrämja bolagsfrämmande särfördelar för sig själv eller tredje man. Även i Tyskland brukar man uppställa liknande krav; generalklausulen betraktas där vanligen som en utveckling, eller åtminstone precisering, av principen att rättshandlingar i strid mot goda seder äro ogiltiga⁵⁰.

Det torde vara en bestämd fördel hos den här utveck-

⁴⁸ Cederberg s. 81 ff. I regel äro dessa majoritetsbeslut, undantagsvis (se nedan s. 60) minoritetsbeslut. Jfr även Hueck Das Recht s. 49 n. 32.

⁴⁹ Jfr Bergier s. 214.

⁵⁰ Någon gång påträffar man dock uttalanden om att ett beslut utan att de subjektiva rekvisiten för ett handlande i strid med goda seder äro för handen kan klandras, när det uppenbart är till skada för bolaget; så Horowitz s. 121. Detta är emellertid icke den vanliga meningen. Upprepade gånger har Reichsgericht betonat, att frågan huruvida ett mot goda seder stridande majoritetsövergrepp föreligger beror på hur beslutet framstår, om man tar hänsyn till icke blott dess innehåll utan även dess motiv och syfte (Beweggrund und Zweck), se t. ex. Hueck Sittenwidrigkeit s. 172 ff, Bergier s. 96 ff samt de många prejudikaten hos dessa förf. (Annorlunda i fråga om sådana beslut som äro stridande mot god sed alldeles oberoende av om det föreligger ett majoritetsmissbruk eller ej, d. v. s. även

lade principen att den är rent objektiv. Att göra minoritetens möjlighet att skydda sig mot beslut i strid mot bolagets ändamål beroende av vad som kan visas rörande majoritetens motiv och avsikter synes icke tillfredsställande. Minoriteten behöver nämligen skydd lika väl i andra fall än där klandervärda motiv eller syften föreligga. Svårigheter kunde också uppstå för minoriteten att styrka förhandenvaron av dylika motiv och syften, och dessutom vore det ett intrikat problem att avgöra hos vilka, hos hur många, dessa motiv och syften skulle visas föreligga.

Det bör emellertid tilläggas, att skillnaden mellan den här utvecklade objektiva principen och sådana teorier som lägga vikt även vid det subjektiva *praktiskt* icke torde visa sig synnerligen stor. När de objektiva rekvisiten föreligga, skola förhållandena själva säkerligen i de flesta fallen indicera de erforderliga subjektiva rekvisiten⁵¹.

om alla aktieägare samtycka, t. ex. ett beslut att öppna bordellrörelse. Här är själva beslutet såsom sådant osedligt, oberoende av motiven, Hueck a. a. s. 171).

Att tysk rätt i nu förevarande fall gått den subjektiva linjen och icke den i texten föreslagna kan åtminstone delvis ha sin förklaring i positivrättsliga olikheter. Frågan om minoritetsskydd har i Tyskland kanske framför allt presenterat sig på det sättet att det framträtt ett behov av skydd mot försök av majoriteten att i samband med en nyemission stärka sitt inflytande i bolaget genom att helt eller delvis förbehålla sig eller närstående personer de nya aktierna; detta kan nämligen ske medelst utnyttjande av bestämmelsen i HGB § 282, enligt vilken aktieägarnas rätt till andel i nyemission kan genom bolagsstämmobeslut upphävas. Se särskilt Bergier s. 108 ff. Här ha domstolarna icke kunnat laborera med något objektivt bolagskadligt, eftersom det blott gäller en intern maktkamp i bolaget, mellan aktieägarna direkt, och den objektiva likhetsprincipen är ju av lagen själv på denna punkt satt ur funktion. Därför har man sett sig nödsakad att söka komma åt missbruken efter subjektiva kriterier: den bestämmande gruppens motiv och syften. I svensk rätt har — som av det ovan s. 22 ff anförda framgår — den objektiva likhetsprincipen en vidsträcktare giltighet, varför det föreligger mindre behov av att suppleras den med någon subjektiv princip.

⁵¹ Jfr Bergier s. 125 f., 158. Av intresse i detta hänseende är att den subjektiva principen även framställts i den schatteringen, att *grov vårdslöshet* skulle vara tillräckligt som subjektivt rekvisit; se Bergier s. 99.

Om man icke vill godtaga den på aktierättsliga synpunkter fotade klanderrätt som nu utvecklats, återstår knappast någon annan skyddsmöjlighet mot maktmissbruk av ifrågavarande slag än den som kan hämtas ur allmänna rättsregler. I Tyskland har man, som nyss antytts, i praxis och doktrin, liksom under arbetet på en reform av aktiebolagsrätten, skjutit fram principen att rättsordningen icke ger giltighet åt något som strider mot "goda seder". Hur långt denna princip i förvarande avseende leder är emellertid ytterst omtvistat och oklart, och på sina håll har man även ställt sig helt avvisande mot principens tillämpning på de rent ekonomiska intressetvister det här gäller⁵². Otvivelaktigt äro även de svenska domstolarna beredda att laborera med sådana begrepp som "goda seder", "tro och heder" o. d. såsom komplement och korrektiv till lagens regler. Men lika otvivelaktigt är, att domstolarna betrakta dessa begrepp som nödfallsutvägar, vilka anlitas med största försiktighet: en domstol stämplar icke i första taget ett förfarande såsom stridande mot goda seder, där det ej kolliderar med lagen. Läger man därtill att begreppens obestämdhet alltid är en nackdel och framför allt när det som här gäller ett område, där klarhet och rättssäkerhet äro alldeles särskilt behöfliga, torde man finna att denna väg svårligen leder fram till en effektiv och tillfredsställande lösning av frågan.

B. Beslutet står i strid med andra rättsregler.

Det återstår att beröra verkan av att ett bolagsstämmobeslut strider mot andra rättsregler än sådana

⁵² Se närmare Hueck i Die Reichsgerichtspraxis im deutschen Rechtsleben 4 Bd (1929) s. 167 ff med vidare hänvisningar samt Hueck Das Recht s. 39 ff. Även i Frankrike, där hithörande frågor emellertid icke äro tillnärmelsevis så uppmärksammade och ventilerade som i Tyskland, söker man bekämpa svårare majoritetsmissbruk genom tillämpning av allmänna rättsregler om "fraude", "atteinte à la bonne foi", "abus de droit" o. d. Se t. ex. Bergier s. 145 ff.

som innehållas i aktiebolagslagen eller bolagsordningen eller enligt det under A utvecklade äro att såsom allmänna aktierättsliga principer jämnställa med aktiebolagslagen eller bolagsordningen. Att man här avsiktligt velat draga en gräns för klanderrätten framgår av det ovan s. 21 refererade yttrandet av lagrådet.

Ett bolagsstämmobeslut innefattar vanligen direkt eller indirekt handlingsdirektiv för styrelsen. Dessa direktiv kunna bl. a. gå ut på avtal eller annan rättshandling med tredje man. Naturligtvis kan emellertid icke bolagsstämmobeslutet i och för sig påverka tredje mans rättsläge. Det kan i själva verket icke såsom sådant vara en rättsstridighet gentemot tredje man, eftersom det ej rättsligt berör honom⁵³. Av hänsyn till honom behövs därför ej någon (egentlig) klanderrätt.

Huruvida hänsyn till aktieägare eller styrelseledamöter kräva klanderrätt i fall av ifrågavarande beskaffenhet — då beslutet utan att strida mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen går ut på en gentemot tredje man rättsstridig handling — är beroende på omständigheterna.

För att först fästa uppmärksamheten på det av lagrådet särskilt nämnda fallet, att beslutet går ut på åsidosättandet av en kontraktsenlig skyldighet gentemot tredje man, så bör otvivelaktigt beslutet såsom sådant bli giltigt, d. v. s. det bör på vanligt sätt binda styrelsen till verkställighet. Beslutet rubbar som sagt ej tredje mans rätt — d. v. s. det berör ej hans möjligheter att genom statsmaktens försorg tvångsvis göra gällande sitt anspråk. Men där hans tvångsmedel endast äro av civil art — ytterst skadestånd för icke-uppfyllelse — så blir det ur bolagets synpunkt en rent ekonomisk fråga, huruvida förpliktelsen skall fullgöras

⁵³ Bergendal s. 25. *Såtillyvida* riktig är alltså den i tysk doktrin vanliga meningen att ett beslut av ifrågavarande slag är absolut ogiltigt; se t. ex. Hueck *Das Recht* s. 37 f med hänvisningar.

eller istället skadestånd erläggas. Denna liksom andra ekonomiska frågor bör bolagsstämman kunna avgöra. Verkställigheten ådrar ju icke heller styrelsen några påföljder — skadeståndsplikten drabbar blott bolaget — och styrelsen behöver därför ingen klanderrätt. Och i sådana fall där tredje mans rätt ej är alldeles uppenbar kan man knappast stanna vid att styrelsen endast skulle bli skyldig att passivt underlåta fullgörandet. Den bör nog även följa stämmans direktiv att i process bestrida skyldigheten. Härför måste dock vissa gränser uppställas. Först och främst har styrelsen — som nedan närmare utvecklas — varken rätt eller skyldighet att företa några straffbara handlingar, såsom förnekande av hand och förskrivning, anstiftande av falska vittnesmål etc. Överhuvud bör ett stämmobeslut att i process lämna osanna uppgifter icke anses bindande för styrelsen. Visserligen har straffbestämmelsen för dylika uppgifter i rättegångsbalken 14: 8 praktiskt taget fallit ur bruk⁵⁴, men enligt allmänna rättsregler kan en befallning att lämna osanna uppgifter icke vara rättsligt förbindande. Det låter sig svårligen göra att klart fixera i vilken utsträckning styrelsen har rätt och plikt att följa stämmans direktiv i avseende å processföringen. Överhuvud har man väl att rätta sig efter vad gott advokatskick anses kräva. Dit hör att ej villfara huvudmans begäran att framställa invändningar, som uppenbarligen sakna juridisk bärkraft eller relevans i målet⁵⁵.

Som tredje man är i förevarande avseende att betrakta jämväl en aktieägare, när det gäller en honom tillkommande vanlig "tredjemansrätt", d. v. s. en rättighet som lika väl kan tillkomma annan person än aktieägare: på grund av ett leveransavtal e. d. Och hit äro

⁵⁴ Processkommissionens betänkande III s. 193.

⁵⁵ Jfr det kortfattade uttalandet av Sindballe s. 159.

även att hänföra rättigheter, som visserligen så tillvida äro "aktierättsliga" att de uppkommit ur aktierätten men som frigjort sig ur densamma och tagit karaktär av vanlig tredjemansrätt, såsom rätten till i vederbörlig ordning beslutad utdelning eller till belopp, som enligt ett på rätt sätt tillkommet nedsättningsbeslut skall återbetalas på aktierna. Det avgörande för dylika rättigheters karaktär av tredjemansrätt i förevarande avseende är just att de icke längre äro till sin existens eller omfattning beroende av bolagsorganens beslutanderätt.

Här som så ofta i juridiken kunna uppstå svårbedömda gränsfall; det kan stundom vara tveksamt i vilket ögonblick en "tredjemansrätt" uppstår, frigjord från beroendet av bolagsorganens bestämmanderätt. Har redan i ett beslut att viss vinst skall utdelas bestämts, att vissa aktieägare icke skola erhålla sin vederbörliga andel däri, kan det vara tveksamt, om dessa aktieägare i alla fall äga en konkretiserad tredjemansrätt till så stor del av utdelningen som rätteligen skulle tillkomma dem. I så fall skulle en tredje man, som fått rätten till utdelning på sig överlåten, kunna föra talan mot bolaget om utfående av dividenden. Om åter någon konkretiserad dividendrätt icke anses uppkommen, skulle enda möjligheten vara att vederbörande aktieägare förde talan mot beslutet såsom sådant och finge detta upphävt, eventuellt ändrat⁵⁶. Liknande frågor föreligga i andra fall, t. ex. vid ett kapitalökningsbeslut, varvid aktieägarnas företrädesrätt enligt 39 § trädess för nära.

Riktigast är nog att anse tredjemansrätt föreligga först i och med att rättigheten fixerats genom bolagsstämmbeslut, eventuellt genom dom som upphäver eller ändrar ett felaktigt bolagsstämmbeslut. När det är fråga om rättigheter, som skola fastställas av bolags-

⁵⁶ Till frågan huruvida domstolen kan ändra ett beslut se nedan s. 118 ff.

stämma, men stämman istället utesluter rätten (helt eller delvis), bör sålunda detta betraktas som ett fel i beslutet, vilket medför klanderrätt⁵⁷.

Styrelseledamot torde även vara att betrakta som tredje man när det gäller hans rätt till arvode eller dylikt⁵⁸.

På samma sätt som en tredjemans *rätt* har man att behandla hans *skyldighet* mot bolaget. Ett bolagsstämmobeslut att indriva en fordran av tredje man före den-
nas förfallotid binder naturligtvis ej tredje mannen, han må vara aktieägare eller ej, d. v. s. beslutet ger icke bolaget några rättsliga tvångsmedel mot honom. Än mindre blir han bunden av ett beslut av stämman att ålägga honom en skyldighet, som han över huvud icke har. Bundenheten uppstår ju först när tredje man genom avtal eller på annat sätt enligt rättsordningens regler ådragit sig en förbindelse gentemot bolaget. Såvitt beslutet avser att omedelbart binda tredje man, är det sålunda meningslöst. Men på motsvarande sätt som när det gäller en tredje mans rätt kan beslutet trots detta ha betydelse och giltighet. Det kan nämligen innebära en giltig order till styrelsen att söka, eventuellt genom rättegång, förmå tredje man att prestera. Motsvarande begränsningar i styrelsens skyldighet som de ovan angivna gälla även här. Beslutet att anställa rättegång bör sålunda icke bli gällande om det är uppenbart att tredje mannen icke är skyldig; i sådant fall

⁵⁷ Omvänt är å bolagsstämma fattat beslut av aktieägarna att avstå från sin företrädesrätt enligt 39 § ett verkligt bolagsstämmobeslut, ej ett civilrättsligt avhändande av tredjemansrättighet. En annan fråga, som ej här skall diskuteras, är vilken verkan det har om en aktieägare på förhand överlåter den nyteckningsrätt, som kan komma att uppstå genom ett senare bolagsstämmobeslut; därtill Nial not 206. — Efter det rätten uppkommit genom beslutet kan den överlåtas (Nial s. 31) eller efterges gentemot bolaget. Även om ett sådant eftergivande sker vid bolagsstämma, är det en privat avhändelse från vederbörande aktieägars sida, som sålunda icke binder andra aktieägare än dem som gjort eftergivandet.

⁵⁸ Jfr Arnholm s. 366, NJA 1921 s. 654, 1926 s. 135.

kan nämligen ansvar för rättegångsmissbruk följa enligt rättegångsbalkens 29 kap. I detta samband är att beröra den ofta diskuterade frågan om giltigheten av ett bolagsstämmobeslut, enligt vilket aktieägarna åläggas skyldighet att göra tillskott till bolaget. En grundläggande regel i vår aktiebolagsrätt är ju den i 48 § uttalade, att aktieägare icke är pliktig tillskjuta något utöver full betalning för aktien. Någon dylik *aktierättslig*, d. v. s. mot varje aktieägare såsom sådan gällande skyldighet kan sålunda icke förekomma⁵⁹ och ett beslut att i bolagsordningen stadga dylik skyldighet är därför givetvis ogiltigt. Detta hindrar ju dock icke att aktieägare kunna rent personligt ikläda sig skyldighet att göra tillskott⁶⁰, men aktieägaren står i så fall i alldeles samma ställning som en utomstående, vilken utfäst sig att göra ett dylikt tillskott till bolaget. Ett majoritetsbeslut att aktieägarna skola göra nya tillskott anses stundom i utländsk teori kunna bli bindande mot alla aktieägare, om beslutet ej klandras inom den tid som finnes föreskriven för klandertalan⁶¹; en annan åsikt, vartill den svenska doktrinen synes ha anslutit sig, går ut på att beslutet utan vidare är definitivt ogiltigt⁶². Sistnämnda åsikt överensstämmer med den här ovan utvecklade tankegången, att beslutet såsom sådant aldrig kan åvälva aktieägarna tillskottsplikt. På sin höjd kan det innefatta en bindande föreskrift för styrelsen att söka indriva belopp som aktieägarna möjligen kunna enligt vanliga civilrättsliga regler vara skyldiga att erlægga till bolaget.

I nu angivna fall, där ett beslut angående bolagets (styrelsens) handlingssätt i avseende på yttre rättsför-

⁵⁹ Annorlunda ligger ju saken i fråga om ekonomiska föreningar.

⁶⁰ Jfr SvJT 1932 rf s. 22, Bergendal s. 43 ff, Skarstedt s. 92.

⁶¹ Augdahl s. 469.

⁶² Hueck s. 106 f, Arnholm s. 372 ff, Bergendal s. 52, Karlgren s. 119 noten från föregående sida.

hållanden är giltigt ehuru ej förbindande för tredje mannen resp. den i tredjemansställning stående aktieägaren, kan alltså beslutet såsom sådant ej klandras eller genom annan talan upphävas. Däremot föreligger naturligtvis intet hinder för tredjemannen resp. den med honom likställde aktieägaren att anhängiggöra en talan för att få fastslaget att hans ställning såsom tredje man är orubbad, där allmänna förutsättningar för en dylik fastställsetalan föreligga⁶³. En dom i dylik process inverkar icke på beslutets giltighet i och för sig och har icke rättskraft till förmån för eller gentemot andra⁶⁴.

Lagrådet ville även utesluta klanderrätt där det är fråga om huruvida beslutet står i strid mot något straffbud. Denna begränsning i klanderrätten torde emellertid omöjligen kunna vidhållas. Det är ostridigt att styrelseledamot icke är skyldig verkställa ett beslut, som skulle kunna ådraga honom straff⁶⁵. Men detta innebär just att beslutet icke är giltigt. Och man kan icke rimligen förmena styrelsen eller styrelseledamot eller aktieägare att söka få den saken fastslagen genom klanderprocess. De processuella olägenheterna därav⁶⁶ måste anses väga lätt mot de nackdelar som skulle vara följden av omöjligheten att få frågan om beslutets ogil-

⁶³ Jfr Bergendal s. 237 f.

⁶⁴ En dom som förklarar en aktieägare icke skyldig att göra tillskott, befriar sålunda icke i och för sig styrelsen från plikten att i enlighet med beslutet söka utfå beloppen av andra aktieägare, som kanske äro civilrättsligt förpliktade.

⁶⁵ Lagrådets uttalande citerat hos Skarstedt s. 168.

⁶⁶ Att en mot beslutet förd talan ogillas kan naturligtvis icke prejudicera åklagare eller sakägare, som icke deltagit i processen; styrelsen är om den verkställer beslutet underkastad samma straff- och skadeståndsskyldighet efter som före klanderprocessen; dock kan den omständigheten att en klandertalan ogillas utesluta det subjektiva rekvisit som kan fordras för straff- eller skadeståndsskyldighet; Hueck s. 159. — Naturligtvis kan man emellertid räkna med att de fall bli undantag då en klandertalan (oriktigt) ogillas, ehuru situationen är den att beslutet är ogiltigt och dess utförande ådrager styrelseledamöterna straff och skadeståndsansvar.

tighet avgjord. Därför kan man knappast heller acceptera Bergendals⁶⁷ kompromissförsök, som går ut på att klandertalan endast skulle medges mot "beslut, som böra anses ha en rättsstridig innebörd *i och för sig*, såsom stridande mot en abstrakt rättsregel och ej endast såsom kränkningar av någon särskild rättighet".

Likaledes måste man medge klandertalan mot ett beslut, som går ut på en osedlig, även om ej straffbar åtgärd^{68, 69}.

3) Överenskommelser mellan aktieägare annorledes än genom röstning å bolagsstämma.

Här uppstår för det första frågan huruvida en överenskommelse — skriftlig eller kanske rent av formlös — mellan aktieägarna kan ersätta ett bolagsstämmbeslut, för det andra spörsmålet huruvida ett bristfälligt bo-

⁶⁷ Bergendal s. 30.

⁶⁸ Bergendal a. st. — Ett beslut borde även kunna klandras om dess verkställande skulle ådraga vederbörande styrelseledamöter personligt skadeståndsansvar. Någon självständig betydelse torde emellertid detta icke ha, då verkställande av ett stämmbeslut knappast kan medföra personligt ansvar för styrelseledamöterna gentemot tredje man i andra fall än då åtgärden antingen strider mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen eller är straffbar.

⁶⁹ I de sist berörda fallen — beslut om straffbar eller osedlig åtgärd — föranleda speciella skäl, närmast hänsyn till styrelseledamöterna, att beslutet bör kunna klandras, trots att det icke, som 95 § förutsätter, strider mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen. Bergendal s. 26 ff går nu längre än så, i det att han vill medge klandertalan mot alla "rättsstridiga beslut angående inre förhållanden" även om grunden till rättsstridigheten icke vore att söka i aktiebolagslagen utan i andra författningar. Detta är otvivelaktigt riktigt i den mån andra författningar än aktiebolagslagen verkligen kunna anses reglera aktiebolags inre förhållanden. Men fråga är om man egentligen därmed kommer längre än till vad som redan ligger i 95 § och i vad som redan förut framhållits angående beslut om straffbara och osedliga åtgärder. Vissa av de fall Bergendal nämner måste anses strida mot aktiebolagslagen; så beslut om nyteckning med rätt för tecknaren att tillskjuta egendom, som enligt gällande författningar icke får förvärfvas av bolaget; det måste anses strida mot andan och meningen i aktiebolagslagen att tillåta teckning mot egendom, som bolaget aldrig rätteligen kan komma i åtnjutande av. I andra av Ber-

lagsstämmobeslut kan botas genom ett annorledes än genom röstning för beslutet givet samtycke av aktieägare.

Självklart kan det varken i ena eller andra fallet bli tal om andra fall än sådana där aktieägarna över huvud ha dispositionsrätt.

I den första frågan ha fyra svenska författare uttalat sig. Två av dessa förklara kategoriskt, att stämmobeslut kan ersättas genom annan överenskommelse mellan samtliga aktieägare: Hagströmer⁷⁰ för äldre rätt (1848 års lag) och Tjerneld⁷¹ för såväl 1895 som 1910 års lagar. Två senare författare uttala sig mindre deciderat: Bergendal⁷² anser dock "starka principiella skäl" tala för samma åsikt, medan Karlgren⁷³ endast förklarar det icke vara uteslutet, att åsikten är riktig. Patent- och registreringsverket brukar även godtaga skriftliga dylika överenskommelser istället för bolagsstämmobeslut.

Åtminstone för nu gällande rätts del synes emellertid

gendals exempel föreligga beslut som gå ut på straffbar åtgärd. Så beslut att icke fullgöra lagstadgad bokföringsskyldighet, samt vissa beslut i strid med lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag; se § 15 i denna lag. De båda lagarna av den 22 juni 1911 om järnvägsaktiebolag och om vissa aktiebolag som driva lånerörelse torde, sedan 4 § i sistnämnda lag genom 1930 års lagändring upphävts, knappast innehålla några särskilda bestämmelser, som kunna tänkas bli kränkta genom bolagsstämmobeslut utan att detta redan strider mot aktiebolagslagen eller är straffbart. — (Vad rusdrycksförsäljningsaktiebolagen angår kommer Bergendal, s. 31 ff, till det resultatet, att de särskilda föreskrifterna därom i 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning icke äro att anse såsom omedelbart bindande regler för bolagets inre förhållanden. Anmärkas må härtill blott att beslut i strid mot dylika föreskrifter — vilka i och för sig sällan behöva befaras — vanligen skulle strida mot bestämmelser i bolagsordningen, som ju antingen kan direkt upptaga förordningens regler eller också hänvisa till dem).

⁷⁰ Hagströmer s. 197, 224.

⁷¹ Tjerneld: Kort handledning vid tillämpning av nya aktiebolagslagen 1910, s. 49.

⁷² Bergendal s. 18 n. 1.

⁷³ Karlgren s. 238 n. 2.

en överenskommelse av ifrågavarande slag icke böra tillerkännas samma verkan som ett bolagsstämmobeslut. Redan lagens ord kunna i detta avseende åberopas: i 76 § sägs att "aktieägares rätt att deltaga i handhavandet av bolagets angelägenheter utövas å bolagsstämma"⁷⁴. Även praktiska skäl tala för att hålla på verkligt bolagsstämmobeslut. Ett sådant, som ju är omgärdat med vissa formföreskrifter, skapar åtminstone genomsnittligt större klarhet och säkerhet än privata överenskommelser mellan aktieägarna. Vid de senare kunna lättare uppstå tvister, t. ex. angående de avtalandes aktieägarskap och legitimation, angående tidpunkten då överenskommelsen — som kanske träffas successivt under längre tidrymd — är definitiv m. m. Härtill kommer att lagen till bolagsstämmobeslut anknyter vissa bestämmelser, vilkas tillämpning på privata överenskommelser kunna bereda svårigheter. Så t. ex. bestämmelserna att vissa beslut skola, vid straffansvar för styrelsen, anmälas för registrering inom viss tid, att protokoll över förhandlingarna å stämman skall föras och underskrivas av ordföranden och minst en å stämman utsedd aktieägare eller ombud för aktieägare samt att detta protokoll genom styrelsens försorg senast två veckor efter stämman skall hållas tillgängligt för aktieägarna. Och kanske allra viktigast är att tillämpningen av klanderpreskriptionen, från vilken tidpunkt denna skall räknas m. m., skulle kunna föranleda många tvivelsmål. Då det för aktiebolagen och de många därmed förknippade intressena — ej blott de aktuella aktieägarnas utom nytillträdande aktieägare, kreditgivare m. fl. — är av största vikt att klarhet råder i frågan vilka beslut som skola lända till efterrättelse för bolagsorganens verksamhet⁷⁵,

⁷⁴ Dessa ord måste av nyssnämnda författare tolkas så restriktivt, att de endast anses utsäga att ett majoritetsbeslut för att bli bindande måste fattas å bolagsstämma i enlighet med lagens föreskrifter; jfr Karlgren s. 238 vid not 2.

⁷⁵ Jfr Weisbart hos Ring-Schachian s. 476 f, Hueck Das Recht s. 5.

framstår det såsom bäst överensstämmande med lagens mening och med praktiska hänsyn att icke godtaga privata överenskommelser mellan aktieägarna såsom likvärdiga med bolagsstämmobeslut⁷⁶.

Härmed är nu icke sagt att dylika överenskommelser sakna varje verkan. De böra visserligen icke kunna registreras och överhuvud icke tillerkännas bindande verkan för bolagsorganen. De äro då utan effekt i fall där bolagsstämmobeslut äro nödvändiga och styrelsen sålunda icke kan handla på eget bevåg. Men man torde säkerligen icke böra lämna dem helt ur räkningen, när det gäller att bedöma frågan om skadeståndsansvar för styrelseledamöter eller andra som handla i enlighet med överenskommelsen, i fall där styrelsen är behörig att handla utan stämmans bemyndigande, såsom vid avtal och andra rättshandlingar med tredje man. Även om man kanske icke kan gå så långt att styrelsen utan vidare blir ansvarsfri gentemot bolaget, om den kan åberopa sig på en dylik enhällig överenskommelse⁷⁷, torde bedömningen huruvida styrelsen gjort sig skyldig till vårdslöshet eller ej böra påverkas av att styrelsen kunnat stödja sig på en överenskommelse av ifrågavarande slag. Denna verkan av överenskommelsen kan ha mycket stor betydelse i familjebolag och liknande företag, där aktierna ligga på fasta händer; just i dylika bolag är det ju också som överenskommelser av ifrågavarande slag praktiskt taget förekomma.

Om en privat överenskommelse mellan aktieägarna kunde helt och hållet ersätta ett bolagsstämmobeslut, borde väl också ett bristfälligt bolagsstämmobeslut kunna botas genom samtycke av vederbörande aktieägare, antingen av de aktieägare som trätts för nära (genom att de icke vederbörligen kallats, icke fått rösta för sina aktier e. d., eller också genom att beslutet materiellt

⁷⁶ Om s. k. universalförsamling se nedan s. 54.

⁷⁷ Se dock Staub 241⁴, Goldschmit 241⁵.

kränker deras rätt), eller åtminstone av samtliga aktieägare som icke röstat för beslutet. Patent- och registreringsverket godtar också komplettering av stämmobeslut genom samtycke av samtliga aktieägare som ej röstat för beslutet.

Däremot kan man knappast omvänt från den omständigheten att en överenskommelse icke kan ersätta ett stämmobeslut draga den slutsatsen, att ett bristfälligt beslut icke kan kompletteras genom samtycke. I senare fallet har man ju dock ett stämmobeslut att anknyta till, att protokollföra, att räkna klanderpreskription från o. s. v.

För vederbörande intressenter framstår det obestriddigen stundom som mycket önskvärt att samtycke till att ett stämmobeslut godkännes, så att beslutet snabbt vinner definitiv giltighet. Ett verkligt starkt behov därav kan föreligga, om klanderpreskriptionen icke tillerkännes verkan att göra beslutet fullgiltigt, så att det får verkställas och där så fordras registreras. Med hänsyn till patent- och registreringsverkets praxis, enligt vilken klanderpreskriptionen icke har sådan verkan utan ett bristfälligt beslut icke ens efter klandertidens utgång kan registreras⁷⁸, är det därför rätt naturligt, att patent- och registreringsverket icke velat vägra godkänna komplettering av bristfälliga stämmobeslut genom samtycke av de för beslutet icke röstande aktieägarna. Om man, i enlighet med den i detta arbetes III kapitel utvecklade meningen, anser klanderpreskriptionen göra beslutet i alla avseenden giltigt, är däremot behovet att godkänna komplettering av ifrågavarande slag ej så stort. Även vissa positiva skäl kunna anföras däremot. Delvis äro dessa de samma som ovan åberopats mot att godkänna privata överenskommelser istället för bolagsstämmobeslut: även överenskommelser om godkännande av ett bristfälligt stämmobeslut kunna vidlås av oklar-

⁷⁸ Se nedan s. 87 ff.

heter beträffande vederbörandes legitimation o. d. Om man i överensstämmelse med en nedan framställd uppfattning anser, att även den som röstat för ett beslut kan klandra det på en föreliggande klanderanledning⁷⁹, uppstå också svårigheter att bestämma förhållandet mellan en av sådan aktieägare väckt klandertalan och en kompletterande överenskommelse mellan aktieägare som icke röstat för beslutet. Skulle överenskommelsen stoppa processen? Skulle den ha verkan även efter en dom som undanröjer det klandrade beslutet? I klarhetens intresse synes den principen böra upprätthållas, att ett bolagsstämmobeslut alltid är i förhållande till alla aktieägare från början antingen giltigt eller ogiltigt eller klanderbart, och att ett klanderbart beslut blir giltigt först i och med den vid en bestämd tidpunkt inträdande, mot alla gällande klanderpreskriptionen.

Tanken under denna princip leder nu emellertid endast till att *efterföljande* samtycke till det bristfälliga beslutet icke tillmätas verkan. Om samtycket föreligger redan vid stämman, kan det ha den verkan att beslutet redan vid sin tillkomst är giltigt; att i det fallet tillerkänna samtycket sådan verkan strider ju icke mot den nyss angivna principen. Man torde därför böra godkänna ej blott formligt röstande utan även ett i annan form givet vid stämman föreliggande samtycke från samtliga de aktieägare som ej rösta för beslutet, resp. om beslutet (genom sitt tillkomstsätt eller sitt innehåll) kränker blott vissa aktieägare, från samtliga dessa aktieägare. I följd härav kan en s. k. *universalförsamling*, d. v. s. en sammankomst där bolagets samtliga aktieägare äro representerade, med allas samtycke sätta sig över fel som eljest skulle medfört klanderbarhet⁸⁰. Detta innebär att

⁷⁹ Se nedan s. 109 f.

⁸⁰ Brodmann 256⁴, Staub 256^{9a}, Goldschmit 256¹¹, Friedländer § 259, Drewes s. 7 ff. — 1895 års aktiebolagslag, § 36, medgav att ett ärende som ej upptagits å den föreskrivna förteckningen över ärenden avsedda att behandlas vid bolagsstämma, fick företagas till

alla formkrav praktiskt taget bortfalla i bolag vars alla aktier tillhöra en och samma person. Vidare blir beslutet giltigt, om felet blott riktar sig mot vissa aktieägare (som t. ex. ej vederbörligen kallats, eller vilkas rätt eftersättes till förmån för de övriga aktieägarna) och samtliga dessa aktieägare vid stämman eller exempelvis genom ett brev till stämman lämna sitt samtycke till ifrågavarande beslut⁸¹. Samtycket behöver icke vara uttryckligt utan kan ges genom konkludenta handlingar, t. ex. tyst eller uttryckligt godkännande av en felaktig röstlängd⁸²; det kan dock knappast anses ligga i blotta underlåtenheten att protestera mot felet. Ehuru samtycke av ifrågavarande slag sålunda är något annat

avgörande å stämman, därest samtliga *närvarande* samtyckte därtill. Detta är nu borttaget, aktiebolagslagen § 81, jfr Skarstedts anmärkning därtill.

De nyssnämnda tyska författarna förutsätta, att universalförsamling föreligger så snart samtliga aktieägare äro representerade. Skarstedt uppställer, för ett särskilt fall, krav på *personlig* närvaro, nämligen om å extra stämma skall upptagas ett ärende, som ej varit angivet i kallelsen. Denna åsikt har obestriddligen vissa skäl för sig. Man kan ju resonera så, att en aktieägare som givit en person fullmakt att utöva hans rösträtt, därvid icke räknar med att beslut skall fattas i andra ärenden än aktieägaren vet om. Emellertid kan han ju på annat sätt än genom kallelsen ha fått vetskap om ett tilltänkt beslut och har kanske velat uppdraga åt fullmäktigen att rösta för beslutet. Fråga är om det icke är mest praktiskt att en (formellt oinskränkt) fullmakt ger behörighet till att i alla avseenden representera aktieägaren på stämman, så att eventuella missgrepp av fullmäktigen i förevarande avseende bli en sak mellan honom och aktieägaren.

⁸¹ Här kanske bör erinras om att ett formfel ju kan visas ha varit utan betydelse för beslutet, i vilket fall beslutets giltighet ej beröres; se ovan s. 10.

⁸² Jfr NJA 1932 s. 243. Om innebörden i övrigt av detta rättsfall se nedan not 196.

än röstning, måste röstning för ett beslut givetvis inkludera ett samtycke därtill^{83, 84}.

⁸³ Lagen talar ibland om "samtycke" av vissa aktieägare, se 91 och 93 §§. Det finns emellertid intet som tyder på att lagstiftaren med detta samtycke åsyftat något annat än röstning för ifrågavarande beslut å bolagsstämma.

⁸⁴ Det bör i detta sammanhang beaktas att — som förut framhållits — ett beslut som allenast åsyftar kränkning av en tredje mans rätt icke i och för sig är ogiltigt eller klanderbart såsom stämmobeslut, och att detta gäller även om tredje mannen skulle vara aktieägare. Om sålunda t. ex. stämman beslutar att i förhållande till vissa aktieägare rättsstridigt innehålla utdelning, som redan i vederbörlig ordning beslutats, så är beslutet att innehålla utdelningen icke i och för sig ogiltigt eller klanderbart. Aktieägarens rätt beröres alls icke av det — lika litet som om han till tredje man överlåtit sin rätt till den beslutade utdelningen — och den till utdelningen berättigade varken behöver eller kan anställa en egentlig klander- eller ogiltighetstalan mot beslutet såsom sådant: för att få ut utdelningen har han att i vanlig ordning stämma bolaget på beloppet. Om han åter vill ge sitt "samtycke" till beslutet, så innebär det ett vanligt efterskänkande av en fordran.

II.

KLANDERBARA OCH OGILTIGA BOLAGS-STÄMMOBESLUT.

Av utredningen under I framgår i stora drag i vilka fall bolagsstämmobeslut äro behäftade med fel och alltså klanderpreskriptionen enligt 95 § kan ha betydelse. Emellertid är det som redan i inledningen antytts otvivelaktigt, att klanderpreskription icke inträder i avseende å alla ogiltighetsgrunder: somliga av dem äro av beskaffenhet att göra beslutet till en nullitet. Ett bolagsstämmobesluts nullitet innebär, att beslutet icke har de verkningar som eljest tillkomma ett bolagsstämmobeslut. Naturligtvis låter det säga sig att vad som icke har ett bolagsstämmobesluts rättsliga verkningar icke juridiskt sett är ett bolagsstämmobeslut. Ur terminologisk synpunkt torde det emellertid vara lämpligt att använda uttrycket bolagsstämmobeslut på sådana viljeyttringar, som till syfte och form framträda som bolagsstämmobeslut, även om de normala verkningarna av ett bolagsstämmobeslut icke skulle uppnås⁸⁵.

Om en sådan terminologi användes, blir det nödvändigt att skilja mellan ogiltiga bolagsstämmobeslut och företeelser som icke alls äro bolagsstämmobeslut (utan om de över huvud ha någon juridisk betydelse äro något annat, ha andra rättsverkningar, än ett bolagsstämmobeslut). Att mera noggrant bestämma denna gräns

⁸⁵ Motsvarande terminologi användes ju hos oss beträffande avtal och andra rättshandlingar; avtalslagens 3 kapitel har till rubrik Om rättshandlingars ogiltighet. Till frågan se Alméns kommentar till avtalslagen, s. 142.

torde emellertid knappast vara möjligt och skulle i varje fall sakna intresse såvitt förevarande undersökning angår; här gäller det blott att från bolagsstämmobeslut, som från början eller på grund av klanderpreskription få ett sådant besluts verkningar, skilja ut sådana företeelser som icke kunna få dessa verkningar, dessa företeelser må sen kallas ogiltiga bolagsstämmobeslut eller något annat.

Från dessa utgångspunkter skall först anges vad som fordras för att en viljeyttring skall anses som ett bolagsstämmobeslut, utan att dock något försök göres till noggrannare bestämning av gränsen mellan företeelser, som falla utanför bolagsstämmobeslutens kategori, och sådana som äro att beteckna som ogiltiga bolagsstämmobeslut.

Begreppet bolagsstämmobeslut. För att ett bolagsstämmobeslut skall föreligga måste viljeyttringen ha karaktär av *ett beslut rörande bolagets angelägenheter, fattat å bolagsstämma.*

Det skall vara ett *beslut*. Dit hör också val av styrelseledamöter och andra funktionärer. Däremot är ju en diskussion och därunder fällda yttranden icke beslut, icke heller ett av bolagsstämman gjort uttalande, som icke avser att medföra några rättsliga följder, t. ex. om bolagsstämman utan att vägra decharge i ett eller annat avseende uttrycker sitt ogillande av någon åtgärd, som styrelsen företagit under det gångna räkenskapsåret.

För ett giltigt bolagsstämmobeslut erfordras icke att mer än en aktieägare är närvarande, vilket ju f. ö. är omöjligt i bolag, där det endast finns en aktieägare.

Om en omröstning å bolagsstämma faktiskt givit ett annat resultat än det stämmans ordförande — på grund av felräkning, okunnighet om vilken majoritet som kräves i det ifrågavarande fallet, eller medvetet oriktigt — förklarar vara stämmans beslut, blir frågan, huruvida

det faktiska eller det av ordföranden tillkännagivna beslutet skall anses vara stämmans beslut och eventuellt bli föremål för klander- eller nullitetstalan⁸⁶.

Riktigast torde vara att i första hand utgå från det av ordföranden tillkännagivna beslutet, vilket får klandras om det icke motsvarar det verkliga omröstningsresultatet. Vad omröstningen faktiskt givit för resultat kan vara svårt att avgöra, och skulle man gå efter det bleve följden, att aktieägarna (liksom andra intressenter) ofta icke kunde veta vad som verkligen beslutats och eventuellt borde klandras.

Emot att enligt den nu framställda meningen uppfatta ordförandens tillkännagivande såsom bolagsstämmans (felaktiga) beslut har man invänt att ordföranden skulle kunna hindra tillkomsten av ett för honom misskagligt beslut genom att helt enkelt förklara ett annat fattat⁸⁷. Denna invändning vore svår att tillbakavisa, om förhållandet vore det — såsom man ofta anser i utländsk doktrin — att en klander- eller nullitetstalan endast kan leda till ett upphävande av det angripna beslutet, ej till att ett annat beslut förklaras vara tillkommet. Som nedan närmare utvecklas⁸⁸ bör emellertid enligt svensk rätt domstolen kunna istället för det angripna beslutet sätta ett annat, därest det med säkerhet kan avgöras vad bolagsstämmans beslut skulle ha blivit, om allt gått rätt till. Och ett typiskt fall därav är ju just när ordförandens förklaring avviker från det faktiska röstningsresultatet.

Däremot torde *protokollets* innehåll icke i och för sig ha någon materiell betydelse enligt gällande svensk rätt.

Beslutet skall *avse bolagets angelägenheter*. Utanför bolagsstämmobeslutens kategori ligga på denna grund de fall där ett av aktieägare fattat beslut endast är av-

⁸⁶ Jfr Hueck Das Recht s. 20 ff med hänvisningar.

⁸⁷ Jfr Hueck a. a. s. 22.

⁸⁸ Se s. 118 ff.

sett att beröra aktieägarnas rent privata förmögenhet eller deras privata angelägenheter i övrigt. Aktieägarna besluta t. ex. att med egna medel bilda ett konsortium för att inköpa en post av bolagets aktier. Detta är en rent privat överenskommelse mellan aktieägarna, och den omständigheten att den ingåtts mellan till bolagsstämma församlade aktieägare kan naturligtvis icke föranleda att beslutet får karaktär av bolagsstämmobeslut med ett sådant besluts juridiska betydelse för bolaget.

Beslutet skall ha fattats *å bolagsstämma*. Hit höra därför ej sådana beslut som aktieägare fatta *utanför* bolagsstämma, t. ex. ett beslut att enligt 96 § begära domstols prövning av arvode, som bolagsstämma bestämt. Däremot torde vanliga regler om bolagsstämmobeslut och deras giltighet vara tillämpliga på sådana beslut som fattas av en minoritet å stämma, t. ex. beslut enligt 85 § att uppskjuta fastställandet av balansräkning eller avgörandet av dechargefrågan. — Bolagsstämma är ju en församling av aktieägare, varå dessa utöva sin rätt att deltaga i handhavandet av bolagets angelägenheter (76 §; alldeles korrekt är det icke när denna § generellt säger att aktieägares rätt att deltaga i handhavandet av bolagets angelägenheter utövas av bolagsstämma, eftersom vissa rättigheter att påverka förvaltningen — såsom nyss antytts — kunna utövas även utom stämman). En församling där beslutanderätten enbart eller även tillkommer andra, t. ex. bolagets fordringsägare, är alltså icke en bolagsstämma. Ej heller kan som bolagsstämma betecknas en församling avsedd blott för vissa aktieägare, t. ex. ett sammanträde mellan aktieägare som ingått s. k. konsortieavtal med varandra, eller mellan ägare till ett visst slag av aktier (t. ex. stamaktier). Å andra sidan föreligger ett — ehuru klanderbart — bolagsstämmobeslut i det fall att på bolagsstämma obehöriga personer faktiskt fått del-

taga och rösta, eller vissa aktieägare obehörigen utestängts eller förvägrats rösträtt. Enligt en särskilt av Hueck⁸⁹ utvecklad mening föreligger bolagsstämma och bolagsstämmobeslut endast om *principiellt* ("grundsätzlich") alla aktieägarna, men också endast aktieägare, kunnat delta. Tydligen är det emellertid icke lätt att avgöra om i det särskilda fallet, då flera eller färre (vederbörligen legitimerade) aktieägare förvägrats rösträtt, eller flera eller färre utomstående tillåtits rösta, föreligger en "principiell" avvikelse eller ej. Grundsatsen behöver sålunda närmare preciseras, icke minst med hänsyn till att den i sin angivna formulering lätt skulle kunna föranleda, att beslut i bolagets angelägenheter i alltför stor utsträckning fränkandes verkan av bolagsstämmobeslut. Visserligen måste man till aktieägarnas skydd fordra, att de på förhand känt eller åtminstone med iakttagande av normal aktsamhet bort känna till stämmans avhållande; endast i så fall kunna de ju verkligen utnyttja de möjligheter lagen velat ge dem att efter två månaders betänketid klandra beslutet. Det fordras alltså givetvis icke att alla föreskrifter angående sättet för kallelse till stämma iakttagits — mindre brister kunna blott medföra klanderrätt — men så snart en dylik föreskrifts åsidosättande haft till följd att aktieägare, trots iakttagande av normal omsorg, hållits i okunnighet om stämman, bör denna icke anses såsom en giltig bolagsstämma och i följd därav böra de därå fattade besluten icke erkännas som bolagsstämmobeslut. Givetvis måste kallelse också ske genom därtill behöriga personer; kallelse som utfärdats av obehöriga ha aktieägarna icke skyldighet att ta någon notis om⁹⁰. Om nu brister i kallelserna av antytt

⁸⁹ Hueck s. 27 ff, Das Recht s. 5 f.

⁹⁰ Om det fall att kallelse skett genom en styrelse, som tillsatts genom ett beslut som sedermera bortklandras eller som är ogiltigt se nedan s. 99 och s. 102. — Här skall ej göras något försök att i detalj

slag icke föreligga, torde man i regel böra anse en bolagsstämma äga rum även om flera eller färre obehöriga fått deltaga och rösta eller flera eller färre legitimerade aktieägare utestängts. Endast i extrema fall, då rent systematiskt legitimerade aktieägare utestängts eller utomstående obehörigen tillåtits rösta — exempelvis en grupp aktieägare helt enkelt hindrat övriga aktieägars tillträde till den lokal där stämman hålles — torde man böra anse att det icke är en verklig bolagsstämma, trots att kallelse skett i vederbörlig ordning⁹¹.

utreda, vilka brister i kallelserna som enligt den i texten angivna principen böra medföra, att bolagsstämma ej föreligger. Härtill Hueck s. 29 ff, Das Recht s. 6 ff. — Jfr Arnholm s. 368, som anser nullitet inträda vid "särskilt grova formfel" samt Ljungholm i Sv JT 1923 s. 187 f.

⁹¹ I detta sammanhang må något beröras de komplicerade situationer som kunna uppstå, och i verkligheten stundom uppstått, genom att en utestängd eller med röstlängden eller stämmans ledning missnöjd aktieägargrupp konstituerar sig såsom en egen stämma och fattar beslut kanske stick i stäv mot den egentliga stämman. Som egentlig stämma torde böra betraktas den som hålles under ledning av en ordförande som utsetts (där ej annat finnes stadgat i bolagsordningen) av aktieägarna enligt den på stämman godkända röstlängden. Godkännande av röstlängden åter sker genom beslut på grundval av den av styrelsen uppgjorda preliminära röstlängden (Skarstedt s. 203), varför det ytterst blir styrelsen som genom den preliminära röstlängden kan avgöra vad som är den egentliga stämman. Om den egentliga stämmans beslut är giltigt, kan den fronderande gruppens beslut givetvis icke få någon verkan. Detta gäller även om det förra beslutet är från början felaktigt men genom klanderpreskription blir giltigt. Skulle hela stämman vara ogiltig, kan ju ingendera gruppen fatta bolagsstämmobeslut. Om emellertid stämman såsom sådan är giltig, men den därå dominerande gruppens beslut sakna verkan därför att de äro nulliteter, eller därför att de bli bortklandrade, kunde man tänka sig att tillägga verkan åt den fronderande gruppens beslut. Förutsättningen därför skulle naturligtvis vara att sistnämnda beslut i och för sig äro felfria eller genom klanderpreskription bli giltiga. Ett skäl att erkänna dylika beslut är att styrelsen, som har att upprätta den preliminära röstlängden, i annat fall kan genom att därifrån utesluta oppositionella aktieägare, som kanske utgöra majoritet, hindra dem att över huvud fatta något bolagsstämmobeslut. Emellertid vore det nog betänkligt att tillerkänna dylika utanför den reguljära ordningen fattade beslut verkan av bolagsstämmobeslut bland annat därför att det ej finns någon som helst garanti för att dessa besluts innehåll vederbörligen kommer till övriga aktieägars — som kanske alls ej varit med på stämman — kännedom i och för eventuell klander-

Att en församling enligt nu angivna regler fränkännes karaktär av bolagsstämma kan bli av självständig betydelse och behöver sålunda ej blott innebära att därå fattade beslut icke äro att räkna som bolagsstämmobeslut. Enligt 86 § skall ansvarsfrihet anses beviljad åt styrelsen, om ej talan mot den väckes inom sex månader från det förvaltningsberättelsen framlades å bolagsstämma. Är själva stämman en nullitet enligt ovan angivna regler — t. ex. om styrelsen kanske just för att undgå en debatt om förvaltningsberättelsen underlåtit att kalla vissa aktieägare — så skulle alltså ingen preskriptionstid börja att löpa⁹².

Här bör erinras om den förut utvecklade meningen att ett bolagsstämmobeslut icke kan ersättas med överenskommelser i annan form mellan aktieägare⁹³.

Nullitet och klanderbarhet. Sedan ämnet avgränsats genom frånskiljande av företeelser, som icke böra kallas bolagsstämmobeslut, gäller det att klargöra, när ett bolagsstämmobesluts bristfällighet medför nullitet och när allenast klanderbarhet inträder.

I många länder känner lagstiftningen icke någon särskild klandertalan mot bolagsstämmobeslut eller någon

talan. Riktigast är väl kanske därför att icke tillerkänna dylikt beslut annan verkan än den att det kan i en klanderprocess, riktad mot den egentliga stämmans beslut, utgöra ett bevis för vilket beslut stämman skulle ha fattat, om allt gått rätt till, och sålunda komma att ligga till grund för domstolens ändring av det klandrade beslutet. Det är enbart en fördel att man därigenom tvingar de fronderande aktieägarna att angripa detta beslut och i klanderprocessen föra fram sitt eget beslut till prövning, därest de överhuvud göra anspråk på att det sistnämnda skall bli genomfört. — Frågan är icke veterligen berörd någonstades.

⁹² En annan fråga rörande preskriptionstidens beräkning förelåg i rättsfallet NJA 1927 s. 470. Tiden räknades här från det berättelsen framlagts å stämma, ehuru den icke dessförinnan hållits tillgänglig för aktieägarna i enlighet med 69 §. Detta synes också riktigt. En dylik försummelse bör endast ha till följd, att ett beslut rörande balansräkningens fastställande eller ansvarsfrihet för styrelsen kan klandras; se NJA 1906 s. 251.

⁹³ Ovan s. 49 ff.

klanderpreskription. Även i dessa rättssystem erkännes dock naturligtvis att ett stämmobeslut kan på grund av formella eller materiella fel sakna giltighet, och vanligen betraktas då beslutet såsom nullitet, varom påstående kan utan någon tidsbegränsning göras av envar intresserad. Vissa rättssystem, med det tyska i spetsen, ge emellertid bestämmelser om särskild klandertalan (Anfechtung), vars kännetecken vanligen är att den endast kan föras av aktieägare, eventuellt även av styrelse eller andra bolagsorgan, att den måste väckas inom viss tid, samt att en bifallande dom har verkan även för andra aktieägare än dem som klandrat; stundom har också domstolen tillagts rätt att meddela interimistiskt förbud mot beslutets verkställande. Denna klandertalan torde nu emellertid ingenstades helt och hållet ersätta en nullitetstalan utan träder vid sidan av denna. Lagtekniskt kan förhållandet mellan nullitets- och klandertalan bestämmas (såsom i den holländska lagen av 1928, art. 46 a) så att nullitetstalan anges som huvudregel och klandertalan som tillämplig allenast i särskilt angivna fall, eller (som i danska lagen av 1930, §§ 57 och 58) tvärtom så att preskriptibel klandertalan är huvudform och nullitetstalan blott förekommer i vissa särskilt angivna undantagsfall⁹⁴. Där lagen använt endera av dessa metoder, är ju gränsen mellan de båda slagen av talan klar, förutsatt att resp. undantagsfall äro uttömmande angivna⁹⁵. Men vanligare är den

⁹⁴ Danska lagen av 1930 § 58, stadgar att aktieägare som vill klandra bolagsstämmobeslut måste göra det inom två månader; dock att detta icke gäller beslut att pålägga aktieägarna tillskottsskyldighet, begränsa aktiernas fria omsättbarhet, förplikta aktieägarna att låta sina aktier helt eller delvis inlösas eller att aktierätt trots skedd inbetalning skall vara förverkad på grund av att inbetalningen ej skett i rätt tid. Krenchel s. 256 anser talan i dessa undantagsfall kunna föras efter hur lång tid som helst, såframt beslutet ej registrerats, i vilket sistnämnda fall aktieägarna enligt 82 § endast ha en frist på sex månader.

⁹⁵ Denna förutsättning torde emellertid i verkligheten sällan föreligga; se ang. dansk rätt Sindballe s. 173.

av vår lag använda metoden att ställa upp klandertalan som den normala formen utan att bestämma i vilka fall nullitet föreligger. Då uppstå betydande svårigheter att avgränsa klanderfallen gentemot nullitetsfallen⁹⁶.

Före 1895 års aktiebolagslag stod den svenska rätten på den första av de ovan angivna ståndpunkterna, d. v. s. ingen särskild klandertalan fanns angiven i lagen och man kände därför blott en nullitetstalan⁹⁷. I 1895 års lag, § 39, infördes bestämmelse att styrelsen eller styrelseledamot eller aktieägare, som menade att bolagsstämmobeslut icke tillkommit i behörig ordning eller eljest strede mot lag eller författning eller mot bolagsordningen, ägde klandra beslutet genom stämning å bolaget inom två månader från beslutets dag; försumrades det skulle rätt till talan vara förlorad. Bestämmelsen motiverades med att det vore önskvärt att besluten inom ej för lång tid kunde bringas till verkställighet utan äventyr att efteråt förklaras rättsligen ogilla. Någon annan begränsning i området för den sålunda stadgade klanderpreskriptionen angavs ej än att den självfallet icke skulle äga tillämpning å beslut, vid vars fattande bolagsstämman överskridit sin befogenhet till kränkning av tredje mans rätt⁹⁸. I 1910 års aktiebolagslag är stadgandet, på sätt förut nämnts, ändrat så till vida att 95 § talar om "denna lag" i stället för om "lag eller författning".

När man går att bestämma i vilka fall klanderpreskriptionen ej är tillämplig utan beslutet är en nullitet, bör man till utgångspunkt ta det i 1890 års motiv antydda syftet med klanderpreskriptionen. För ett aktiebolag med dess ofta omfattande och komplicerade rättsförhållanden är det av största vikt att skapa klar-

⁹⁶ Dessa svårigheter äro, säger Hallstein *Die Aktienrechte der Gegenwart* (Berlin 1931) s. 280, ingenstädes fullt lösta.

⁹⁷ Hagströmer s. 239, jfr Bergendal s. 234 f.

⁹⁸ 1890 års motiv s. 119 f.

het i frågan om ett stämmobeslut är giltigt eller icke. Om den frågan kunde hållas svävande i långa tider, bleve följden en förlamande osäkerhet, som skulle lända till nackdel för bolaget och alla därmed förknippade intressen. Att klanderpreskriptionen i vissa fall kan verka obilligt mot en aktieägare är ingalunda tillräckligt skäl att beslutet bör vara en nullitet: den med preskriptionen eftersträfvade allmänna rättssäkerheten kan icke vinnas utan att enskilda intressen stundom offras. Så mycket mer berättigad är man antaga gällande lags mening vara att begränsa nulliteten till förmån för klanderpreskriptionen som lagen endast talar om preskriptibel klandertalan och sålunda i varje fall måste betrakta den såsom huvudformen. Å andra sidan måste beaktas att rätten till klandertalan endast tillkommer aktieägare (resp. aktiebolagets organ: styrelse och styrelseledamot). Därav följer att underlåtenhet att inom föreskriven tid anhängiggöra klandertalan icke kan få kränka intressen, över vilka aktieägarna och bolagsorganen sakna dispositionsrätt.

Från dessa utgångspunkter torde man för det första komma till det resultatet, att formfel endast göra beslutet klanderbart — där de ej äro sådana att de, enligt det föregående, medföra, att bolagsstämma eller bolagsstämmobeslut alls ej kan anses föreligga. 95 § talar också särskilt om det fall att ett beslut icke tillkommit i behörig ordning. Bestämmelser i aktiebolagslagen eller bolagsordning om sättet för bolagsstämmobesluts tillkomst, såsom angående kallelse till stämma, tid och plats för stämman, legitimation för deltagande i stämman, grunderna för utövande av rösträtt, sättet för omröstningen etc., äro även i allmänhet typiska exempel på regler givna i de aktuella aktieägarnas intressen, och deras åsidosättande bör därför endast ha till följd att beslutet kan klandras inom tvåmånadersfristen; detta även om en formföreskrift har till syfte att skydda

aktieägarna mot överrumpling⁹⁹. Det måste nämligen anses som tillräckligt skydd mot överrumpling att aktieägarna ha möjlighet att efter en betänketid av två månader från beslutet bortklandra detta¹⁰⁰. Någon tvekan kan frågan vålla för det fall att ett ärende icke på föreskrivet sätt meddelats före stämman (81 och 83 §§); detta kan ju haft till följd att en aktieägare ansett sig sakna anledning att komma till stämman eller ens hålla sig underrättad om vad som förevarit på stämman. Dock synes riktigast att klanderpreskription inträder även i sådant fall — där ju samtliga aktieägares samtycke kan ersätta bristen. Visserligen tvingar man därigenom den aktieägare som vill vara trygg mot rättsstridiga stämmobeslut att hålla sig underrättad om huruvida något annat förekommit på stämman än vederbörligen i förväg tillkännagivits. Men det är icke något orimligt att en delägare i ett bolag måste, för att bevaka sina intressen, på eget initiativ hålla sig à jour med vad som händer på stämmorna. Dessutom kan han, om han lider direkt skada genom beslutet (detta kränker t. ex. hans rätt till samma förmåner som andra aktieägare), ha skadeståndsrätt mot styrelsen¹⁰¹.

⁹⁹ Jfr ovan s. II.

¹⁰⁰ Arnholm s. 369. — Naturligtvis innebär icke det sagda att ett beslut om att *för framtiden* åsidosätta en av lagen given formföreskrift blir giltigt, om det ej klandras. I dylikt fall är det ju icke fråga om sättet för det ifrågavarande beslutets tillkomst utan om dess innehåll. Om det då är en tvingande formföreskrift, anser lagen den vara av intresse även för blivande aktieägare, varför beslutet enligt vad i det följande närmare utvecklas blir ogiltigt oberoende av klander.

¹⁰¹ Härom nedan s. 83. — Icke heller synes lämpligt antaga nullitet i fall där lagen för ett giltigt beslut fordrar enhälligt beslut av samtliga aktieägarna. Visserligen kan ett sådant stadgande hos en aktieägare kanske uppväcka den föreställningen, att han är skyddad mot beslut av ifrågavarande slag även om han sitter hemma och ingen notis tar om bolagsstämman och de beslut som fattas därå. Men en sådan föreställning utgår ju just från vad man med skäl kan bestrida, nämligen att klanderpreskription icke kan ersätta enhälligheten. F. ö. skulle samma resonemang kunna föras för sådana fall där lagen (eller bolagsordningen) för visst beslut fordrar viss ma-

Som en särskild fråga brukar man ofta behandla den, hur det ställer sig om å bolagsstämma ett beslut förklaras vara fattat av ordföranden, ehuru därför enligt aktiebolagslagen eller bolagsordningen erforderlig majoritet icke uppnåtts. Riktigast torde vara att jämställa detta med andra fel i beslutets tillkomstsätt, så att felet endast kan göras gällande genom klander inom tvåmånaderstiden¹⁰².

majoritet av samtliga (ej blott alla vid stämman närvarande) aktier (jfr tysk dom, anmärkt hos Hueck s. 89 n. 11); detta skulle emellertid vara att alltför mycket begränsa klanderpreskriptionens tillämpningsområde.

Det förtjänar kanske anmärkas, att man med den här intagna ståndpunkten undgår att särskilt diskutera frågan, huruvida ett beslut enligt 91 eller 93 §§, som i brist på enhällighet fattats på två stämmor, är en nullitet eller enbart klanderbart, när det icke fattats på två *på varandra följande* stämmor, eller där båda stämmorna varit extra. Att detta endast är klanderanledning är ju med nämnda utgångspunkt självklart, då ju beslutet blivit endast klanderbart om det fattats (såsom majoritetsbeslut) på blott *en* stämma, ordinarie eller extra (här förutsättes naturligtvis att det då verkligen avfattats såsom ett definitivt beslut och ej blott såsom ett preliminärt sådant, avsett att konfirmeras av en senare stämma).

¹⁰² Arnholm s. 376, ff, Hueck s. 85 ff, jfr Sindballe s. 173. Tysk praxis synes nu också följa denna regel, likaså härskande doktrin. Bland dess motståndare står ännu särskilt Staub § 273¹⁶, enligt vilken klanderpreskriptionen ej här inträder på grund av att det med för liten majoritet fattade beslutet i själva verket icke skulle vara något beslut. Detta argument är en *petitio principii*. Möjligen ha dock domstolarna utgått från den Staubska meningen i rättsfallet NJA 1927 s. 470. Enligt bolagsstämmoprotokollet hade styrelsen beviljats *decharge*; klander däremot hade icke anhängiggjorts enligt 95 §. En senare väckt talan mot vissa styrelseledamöter, till stöd för vilken bl. a. åberopades att erforderlig majoritet för *decharge* i själva verket icke uppnåtts på stämman, ogillades visserligen av överrätterna, men ej på det skälet att *decharge* beviljats utan under åberopande av att talan mot förvaltningen icke anhängiggjorts inom sex månader från förvaltningsberättelsens framläggande å bolagsstämma. Jfr även J. R. Edelstams och Petréns gemensamma votum, i vilket uttryckligen framhölls att *decharge* i själva verket icke beviljats.

Arnholm s. 384 f. diskuterar det motsatta fallet: ett förslag anses förkastat av stämman på grund av att man tror större majoritet fordras, ehuru i själva verket den uppnådda majoriteten var tillräcklig. I detta fall skulle enligt Arnholm norska aktiebolagslagens 67 § (motsvarande vår 95 §) icke vara tillämplig, då stad-

Nullitet bör sålunda inträda endast i vissa fall när beslutet till sitt *innehåll* är rättsstridigt, närmare bestämt när det strider mot en rättsregel, som är tvingande på det sättet att den icke får åsidosättas ens med alla aktieägarnas samtycke. Då så är fallet kan beslutet icke heller vinna giltighet genom att aktieägarna underlåta att klandra det¹⁰³.

Först och främst kan därför ett beslut att i bolags-

gandet blott talar om att ett beslut kan förklaras ogiltigt; icke ens analogiskt skulle stadgandet kunna tillämpas, eftersom dess frist och formkrav vore rent positiva. Då emellertid icke kunde tillåtas en aktieägare att efter hur lång tid som helst väcka talan om att något annat vore beslutat än vad alla utgått från, så finge man här sätta upp en efter skön bestämd tidsfrist.

Det kan väl nu svårligen bestridas, att en sådan lösning är mycket otillfredsställande: den är komplicerad genom att den skjuter in en ny klanderpreskription vid sidan av den i lagen reglerade, och den åstadkommer ovisshet och oklarhet genom att fristen är obestämd. Lösningen är icke heller — åtminstone för svensk rätts del — nödvändig. Enligt den ovan s. 58 f utvecklade åsikten har man att utgå från det klubbfasta (eller eljest av ordföranden tillkännagivna) beslutet såsom bolagsstämmans, eventuellt klanderbara, beslut. Om nu ordföranden tillkännagivet såsom omröstningsresultat att ifrågavarande förslag blivit avslaget, så är detta ett beslut, varemot klandertalan kan föras. Fallet går med detta betraktelsesätt direkt in under 95 §, och om klanderfristen försummas står alltså beslutet att icke antaga förslaget fast. Om åter klandertalan i vederbörlig ordning genomföres, så resulterar den i att det klubbfasta beslutet undanröjes och domstolen förklarar, att såsom bolagsstämmans beslut skall gälla vad en riktig bedömning av omröstningen ger vid handen. Att domstolen kan på detta sätt "ändra" ett beslut se nedan s. 118 ff. — Jfr härmed Brodmann § 259^{6e}; annorlunda Staub § 271^{1, 8}, som förfäktar den praktiskt mycket otillfredsställande åsikten, att aktieägaren har en icke tidsbegränsad rätt att genom en fastställsetalan få konstaterat, att ifrågavarande beslut verkligen kommit till stånd.

¹⁰³ Även utan att vara i egentlig mening rättsstridigt kan ett beslut enligt allmänna rättsprinciper på grund av sitt innehåll sakna verkan. Exempel därpå är att beslutet går ut på något omöjligt, eller att det till sitt innehåll är alldeles motsägelsefullt eller eljest oklart. I senare avseendet bör observeras stadgandet i 72 § lagen 29/6 1912 om understödsföreningar, enligt vilket registrering skall vägras bl. a. om stadgar eller beslut, som anmälas för registrering, äro "i något viktigare hänseende otydliga eller vilseledande". Detta får anses vara uttryck för en allmän princip, tillämplig även på aktiebolag, ehuru aktiebolagslagen icke innehåller motsvarande stadgande.

ordningen — som ju skall gälla för framtiden och verka gentemot senare aktieägare och utomstående — upptaga en lagstridig bestämmelse givetvis icke bli giltigt genom att det lämnas oklandrat¹⁰⁴.

Men ej heller beslut om tillfälliga åtgärder i strid med tvingande rättsregler kunna vinna giltighet¹⁰⁵. Framför allt är detta av betydelse i fråga om det i centrum av den moderna aktierätten stående system av regler, som syfta till att skydda *allmänheten*, särskilt borgenärer och aktieköpare, mot de speciella risker aktiebolagsväsendet innebär, d. v. s. i synnerhet reglerna om aktiekapitalet och reservfonden. I princip torde det vara erkänt att beslut i strid med aktiebolagslagens skyddsregler av ifrågavarande slag äro — trots den generella formuleringen av 95 § — obotligt ogiltiga. Men ibland gör man vissa undantag. Sålunda anser Bergendal¹⁰⁶ att beslutet är overksamhet "endast om det kränker ett intresse av större (allmän) betydelse", om beslutet är "av någon vikt". Lämpligheten av en dylik obestämt formulerad modifikation synes dock tvivelaktig. Om en lagregel verkligen syftar till borgenärers och blivande aktieägars skydd, torde det ej finnas anledning att låta aktieägarna disponera över den varken genom enhälliga beslut eller genom underlåtenhet att klandra ett

¹⁰⁴ Bergendal s. 50.

¹⁰⁵ Enligt 57 § må styrelseledamot ej utses på längre tid än fem år. Denna bestämmelse är tvingande, men om bolagsstämman beslutar välja en person för längre tid, behöver ju ej hela valet bli ogiltigt, utan nulliteten drabbar väl blott den överskjutande tiden.

Tvingande är också bestämmelsen i 57 § att styrelseledamot skall vara här i riket bosatt svensk medborgare, där ej för särskilt fall konungen ger dispens, som högst får avse $\frac{1}{3}$ av antalet styrelseledamöter. Om nu denna tredjedel redan är, efter dispens, besatt med utlänningar, blir ett val av ännu en utlänning givetvis en nullitet. Eljest kan naturligtvis val av utlänning eller utrikes bosatt svensk ske *under förutsättning* att dispens erhålles. Ett dylikt val blir ej en nullitet, men det får icke verksamhet, kan ej registreras, förrän dispens givits.

¹⁰⁶ Bergendal s. 51.

beslut, även om det kränkta intresset förefaller mindre stort. När lagen uppställer en skyddsregel av ifrågavarande slag utan att uttryckligen tillerkänna aktieägarna dispositionsrätt, har den för övrigt därmed betonat, att ifrågavarande intresse är tillräckligt betydande att böra stå höjt över aktieägarnas dispositioner¹⁰⁷.

Ogiltighet måste även drabba beslut i strid mot andra

¹⁰⁷ Bergendal nämner s. 52 några exempel på lagrum som efter hans mening ej kunna åberopas för ett angrepp på beslutet efter förlusten av rätt till egentlig klandertalan, nämligen 55 § samt vissa bestämmelser i 56 §. Vad beträffar bestämmelsen i 55 § att bolagsstämman i regel ej får förfoga över bolagets tillgångar för ändamål, som äro för bolagets verksamhet främmande, och endast kan "till allmännyttigt eller därmed jämförligt ändamål använda tillgång, som i förhållande till bolagets ställning är av ringa betydelse", så är naturligtvis meningen därmed i första hand att skydda aktieägare (minoriteten) mot obehöriga dispositioner över bolagsmedlen. Alla aktieägarna kunna komma överens att anslå ett större belopp än 55 § tillåter till allmännyttigt ändamål, eller ett belopp till annat ändamål än stadgandet avser, liksom ju bolagsordningen kan innehålla bestämmelser, varigenom stämmans makt i förevarande avseende utökas, Skarstedts s. 141 f. I den mån sålunda blott nuvarande aktieägars intressen stå på spel, måste ett beslut i strid mot 55 § klandras inom tvåmånaderstiden. Naturligtvis kunna nu icke ens alla aktieägarna genom bolagsstämmobeslut förfoga över så stora tillgångar, att de till borgenärernas skydd uppställda reglerna ang. aktiekapital och reservfond kränkas, liksom ej heller något dylikt kan föreskrivas i bolagsordningen. Ett beslut t. ex. att till välgörande ändamål använda tillgångar, som enligt lagen skulle ha avsatts till reservfond, strider ju redan mot 53 §. Dylika besluts ogiltighet böra ej beröras av tvåmånaderstidens utgång. — Reglerna angående balansräkning i 56 § åsyfta att bereda möjlighet "ej mindre för aktieägarna att kontrollera styrelsens förvaltning än även för tredje man att bedöma bolagets soliditet" (1908 års motiv s. 44 f). I den mån bestämmelserna ha sistnämnda syfte få de icke åsidosättas av aktieägarna, och att ett mot dem stridande beslut ej klandras inom två månader kan icke göra beslutet giltigt. Så bör enligt min mening betraktas regeln att bolagets fonder skola upptagas var för sig (a. å. Bergendal a. st.) dock endast såvitt angår sådana fonder som bolaget överhuvud har skyldighet att ha, d. v. s. reservfond och eventuellt förnyelsefond, samt framförallt värderingsreglerna. Bergendal anser att dessa senare fyllt sitt egentliga syfte, om de hindrat att aktiekapitalet och reservfond angripits genom för hög utdelning, under det att en för hög värdering, som endast haft till resultat "en obehörigt eller kanske enligt bolagsordningen otillåtet starkt dotering av reservfonden eller annan fond", icke bör efter längre tid rättas. Detta synes dock innebära ett förbiseende av ifrågavarande reglers under förarbetena till lagen uttryckligt betonade syfte att

tvingande rättsregler, såsom beslut att begå osedliga eller brottsliga handlingar — lönnbränning, smuggling e. d. — även om beslutet lämnas oklandrat. Uppenbarligen kan icke en styrelseledamot vara skyldig att verkställa ett (oklandrat) beslut, om detta skulle ådraga honom straffansvar¹⁰⁸.

Någon uppmärksamhet förtjänar slutligen frågan om

bereda tredje man möjlighet att bedöma bolagets soliditet. Om en efter lagstridiga principer fastställd balansräkning icke efter tvåmånaderstiden kan rättas, blir ju resultatet att den kommer att vilseleda aktiespekulanter och kreditgivare eller i varje fall icke ge dem den ledning lagen menat. En rättelse bör därför kunna när som helst framtingas. (Naturligtvis föreligger dock i allmänhet intet större praktiskt intresse av att åstadkomma en ändring av någon annan balansräkning än den sista.) Märkas bör att frågan om en tillgångs "verkliga värde" i många fall, t. ex. om det gäller ett patent, icke kan avgöras rent objektivt (efter marknadspris e. d.). I sådana fall kunna olika subjektiva uppfattningar om värdet göras gällande utan att någon av dem kan betecknas såsom oriktig. Så länge stämman i dylika fall vid balansräkningens fastställande hållit sig inom rimliga gränser, kan därför balansräkningen icke anses oriktig. Jfr Staub § 260 b⁶. Värderingen skall principiellt hänföra sig till förhållandena vid tiden för räkenskapsårets utgång. Senare inträffade händelser, som minskat tillgångarnas värde, skulle sålunda i princip icke behöva beaktas. Det må dock här lämnas därhän, om icke utdelning måste inhiberas i fall att genom särskilda händelser bolaget efter räkenskapsårets utgång lidit sådana förluster, att utdelningen faktiskt måste tagas av reservfond eller aktiekapital; jfr Skarstedt s. 142 f, som t. o. m. anser att dylika händelser efter utdelningsbeslutets fattande måste beaktas. Å andra sidan torde värdeminskningar på grund av händelser som inträffat före räkenskapsårets utgång kunna göra balansräkningen ogiltig, även om stämman och styrelsen icke haft kännedom om dem.

I detta sammanhang bör nämnas, att 1931 års tyska aktienovell infört regler om en synnerligen detaljerad uppställning av balansräkningen och att i samband därmed stadgats (§ 261 e), att klandertalan enligt § 271 icke kan grundas på att dessa regler ej iakttagits.

¹⁰⁸ Bergendal s. 30, Sindballe: Dansk Selskabsret II s. 116. — Ibland säges detsamma gälla för det fall att verkställandet skulle ådraga styrelseledamoten personlig skadeståndsskyldighet gent emot tredje man; så Sindballe a. st. Vad svensk rätt angår är härvid följande att märka. Skadeståndsskyldighet för styrelseledamot mot tredje man föreligger enligt aktiebolagslagen 135 § 2 mom. vid överträdelse av aktiebolagslagen eller bolagsordningen. Denna bestämmelse kan dock icke rimligen tolkas så vidsträckt som orden ange. För skadeståndsskyldighet måste fordras att den överträdde föreskriften just haft till syfte att skydda allmänheten (jfr Skarstedt s. 309, Bergendal s. 247 ff), och i dylika fall föreligger ju redan

verkan av att ett beslut strider mot *bolagsordningen*. Denna är ju dispositiv så till vida att aktieägarna kunna ändra den genom enhälliga beslut, ofta t. o. m. genom kvalificerade majoritetsbeslut (§ 91). Man har härifrån dragit den slutsatsen att beslut i strid med bolagsordningen alltid bli giltiga, om de ej klandras: felet med beslutet vore i själva verket endast att det icke fattats med så stor majoritet som erfordras för att i ifrågasvarande avseende ändra bolagsordningen¹⁰⁹.

Emot denna konklusion torde intet vara att invända, såframt det gäller ett beslut som *för ett enstaka aktuellt tillfälle* innebär en avvikelse från bolagsordningen, t. ex. att utdelningsbar vinst skall fonderas, ehuru den enligt en bestämmelse i bolagsordningen skulle helt eller delvis utdelas. Ett dylikt beslut berör ju blott de nuvarande aktieägarnas rätt och bör bli fullgiltigt, om de underlåta att klandra^{109a}. Om däremot beslutet går ut på att *för framtiden* införa ett mot bolagsordningen stridande förhållande, t. ex. att styrelsen skall ha rätt att kalla till bolagsstämma på annat sätt än bolagsordningen föreskriver, ligger förhållandet något annorlunda. Stämman kan nämligen besluta dylika avvikelser med verkan för framtiden endast genom ändring av själva bolags-

enligt det ovan utvecklade nullitet. — Om beslutet strider mot föreskrifter av annat slag i aktiebolagslagen, annan lag eller bolagsordningen, bör beslutets verkställande endast medföra skadeståndsskyldighet för *bolaget*, där vanliga förutsättningar för skadeståndsansvar föreligga. Så särskilt om det blott gäller en obligationsrättslig skyldighet gent emot tredje man. Som ovan s. 43 utvecklats kan bolagsstämman giltigen besluta att icke uppfylla denna skyldighet och i stället låta bolaget ådraga sig det därav följande skadeståndsansvaret.

¹⁰⁹ Arnholm s. 376 ff.

^{109a} Detta torde gälla även beträffande en bestämmelse i bolagsordningen, som tillförsäkrar en viss tredje man någon särskild rättighet. Som i det föregående, s. 43 ff, utvecklats kan ett bolagsstäm-mobeslut alls ej klandras blott på grund av att det strider mot en tredje mans rättighet mot bolaget, eftersom denna rättighet icke beröres av beslutet, och att rättigheten angivits i bolagsordningen bör icke ha annan effekt än att beslut i strid däremot kan klandras av *aktieägare*; jfr Bergendal s. 237.

ordningen¹¹⁰. Detta är en regel icke blott i aktuella utan även i nytillträdande aktieägares intresse: de böra kunna lita på att i allmänhet inga mot bolagsordningen stridande bestämmelser gälla för bolaget¹¹¹. För att beslutet skall äga giltighet bör det därför uttryckligen vara redigerat som en ändring av bolagsordningen, eller åtminstone bör det vara klart, att beslutet verkligen åsyftar en ändring av bolagsordningen¹¹². Skulle så ej vara fallet, bör det mot bolagsordningen faktiskt stridande beslutet anses ogiltigt även utan klander¹¹³.

*

Ofta uttalas den åsikten att nullitet bör inträda även i vissa fall där det blott gäller aktuella aktieägares rätt. Men stor oklarhet och oenighet råda när det gäller att närmare bestämma dessa nullitetsfall. Stundom ställer

¹¹⁰ Jfr Bergendal s. 40.

¹¹¹ Av samma skäl böra bolagsordningens bestämmelser tolkas objektivt och icke efter mot ordalagen stridande syften hos stiftare eller tidigare aktieägare; Staub 182³⁰.

¹¹² Det kan — som lagen är skriven — icke undvikas att en nytillträdande aktieägare blir bunden av ett tidigare fattat ännu icke registrerat och för honom okänt beslut om ändring av bolagsordningen. Lagen uppställer icke ens någon tidsfrist, inom vilken beslutet skall registreras för att bevara sin giltighet. Men till nya aktieägarens skydd verkar regeln i § 94 att styrelsen ofördröjligen skall anmäla beslutet för registrering. Givetvis har styrelsen denna skyldighet endast om beslutet verkligen framträder som åsyftande en ändring av bolagsordningen.

¹¹³ Arnholm s. 378 synes mena att även i dylika fall beslutet blir giltigt och är att betrakta som en verklig ändring av bolagsordningen. Detta synes betänkligt ur här ovan i texten angivna synpunkter. (I praktiken torde väl icke så ofta förekomma försummelse att som ändring av bolagsordningen redigera ett beslut om för framtiden avsedda, mot bolagsordningen stridande bestämmelser. Man kan dock tänka sig att det icke stått klart för stämman att beslutet strider mot bolagsordningen. Som exempel kan nämnas ett beslut att bolagsordningen i viss punkt skall tolkas på visst sätt. Strider denna tolkning mot en objektiv sådan bör beslutet icke äga verkan för framtiden. Jfr not III.)

Här bör erinras om vad ovan s. 9 antytts, att en bestämmelse i bolagsordningen *kan* vara sådan att dess åsidosättande icke inverkar på bolagsstämmobesluts giltighet.

Icke sällan förekomma i bolagsordningar bestämmelser av inne-

man upp ett system av särskilda rättigheter ("Sonderrechte"), som äro skyddade mot bolagsstämmans dispositioner, även om stämmobesluten icke klandras¹¹⁴. Stundom åter resignerar man inför svårigheterna att uppställa en princip och överlämnar i stället till praxis att avgöra om ett beslut innefattar en så "grov och uppenbar" kränkning att klanderpreskription ej bör inträda¹¹⁵, eller om det såsom stridande mot goda seder bör drabbas av obotlig ogiltighet¹¹⁶.

Det måste erkännas att klanderpreskriptionens tillämpning på alla fall, där det gäller blott de aktuella aktieägarnas intressen, kan innebära möjligheter till missbruk. Vida kretsar av aktieägare stå av olika anledningar — bristande sakkunskap etc. — helt främmande för bolagens förvaltning och ägna mycket ringa

håll att styrelseledamöter skola vara aktieägare. Efter den i texten uttalade principen skulle, kan man tycka, i bolag med sådan bestämmelse i bolagsordningen ett val av en icke-aktieägare till styrelseledamot bli en nullitet. Detta skulle emellertid kunna medföra praktiskt vådliga konsekvenser, helst som aktieägarskapets förhållanden kan vara svår att konstatera (det bör ju ej räcka att vederbörande är legitimerad genom att han är införd i aktieboken, om han i själva verket icke äger aktien). Emellertid torde ifrågasättande bestämmelse icke få anses åsyfta att en styrelseledamot, som *efter* valet avhänt sig eller eljest blivit av med sina aktier, därmed utan vidare blir obehörig; tvärtom torde han böra fungera till dess uppsägning från någondera sidan ägt rum. Om detta är riktigt, utgör ifrågasättande bestämmelse icke absolut hinder för att icke-aktieägare fungerar som styrelseledamot. Vad som gör valet felaktigt är då strängt taget endast att vederbörande ej i *valets ögonblick* är aktieägare, ej att det skapar ett framtida mot bolagsordningen absolut stridande tillstånd. Vågar man anlägga detta betraktelsesätt — varför starka praktiska skäl tala — skulle beslutet blott anses klanderbart.

(Intet hinder lär finnas för ett giltigt val på så sätt att valet göres beroende av att den valde inom viss tid förvärvar en eller flera aktier i bolaget; jfr not 105 ovan).

¹¹⁴ Hänvisningar hos Hueck s. 93. — Den positivrättsliga grunden till Sonderrechtsteorierna är BGB § 35, som stadgar (ifråga om sammanslutningar med juridisk personlighet i allmänhet) att en medlems Sonderrechte ej kunna inskränkas utan hans samtycke.

¹¹⁵ Arnholm s. 375, jfr även Nord: Grundlinien der Machtverteilung zwischen Verwaltung und Aktionär (1930) s. 53 ff.

¹¹⁶ Jfr Staub § 273^{17-17a} med hänvisningar.

uppmärksamhet åt bolagsstämmobesluten och deras verkliga innebörd. Denna indolens kan den ledande aktieägaregruppen utnyttja till att skaffa sig egna förmåner genom beslut, som kränka de passiva aktieägarnas rätt.

Emellertid torde avgörande betänkligheter resa sig mot att av denna anledning utsträcka nulliteten. Gentemot försöken till en sådan utsträckning kan man kanske för det första invända, att det här i själva verket allenast kan sägas föreligga *formella* fel i besluten, eftersom dessa skulle vara från början giltiga, om de samlat alla aktieägarnas samtycke. Naturligtvis är dock denna invändning icke ensam avgörande, eftersom ju intet logiskt hinder föreligger mot att nullitet inträder även vid formella fel och praktiska hänsyn mycket väl kunde föranleda därtill. Men andra skäl kunna med fog anföras mot ovannämnda försök. Vad först beträffar Sonderrechtsteorierna är begreppet Sonderrecht trots decenniernas ivriga tvister, särskilt i Tykland, alltjämt omstritt och oklart. I själva verket hänföra olika tyska författare helt olika ting under begreppet¹¹⁷, och det är redan därför icke förvånande att oenighet råder i frågan huruvida ett beslut i strid med dylika rättigheter är nichtig eller blott anfechtbar. För svensk rätts del kan frågan knappast bli annan än den, om man skall söka ställa upp en särskild kategori av rättigheter, vilkas karakteristiska egenskap just är att beslut i strid mot rättigheten icke vinner laga kraft genom klanderpreskrip-

¹¹⁷ Det finns, säger Bodenheimer s. 32, knappast en enda aktieägarrättighet, som icke av någon författare betecknats som Sonderrecht. Jfr även Bergier s. 42 ff. — Sonderrechtsbegreppet synes på senare tiden ha börjat komma ur kurs. Alltmer, säger Bodenheimer s. 4 f, erkännes, att begreppet hör till en övervunnen epok, positivismens. Enligt dennas individualistiska uppfattning trodde man sig blott kunna skydda den enskilde mot ingrepp från associationens sida genom att tillerkänna honom oantastbara subjektiva rättigheter. Nu börjar man söka lösningen ej med utgångspunkt från individen utan från associationen, genom att uppdraga objektiva gränser för dennas autonomi.

tion¹¹⁸. Men att i rättigheternas innehåll söka en grund för deras hänförelse till en dylik kategori torde — som den ändlösa diskussionen också visar — vara ett hopplöst företag. Systemet bleve säkerligen i realiteten rent godtyckligt. Dessutom måste det komma att lida av ofullständighet: att på förhand ur ifrågavarande synpunkt pröva alla slag av rättigheter som kunna tillkomma en aktieägare är knappast möjligt¹¹⁹.

Genom att överlämna hela frågan till domstolarnas skön kan man nu visserligen undgå de svårigheter som

¹¹⁸ I verkligheten torde också många tyska författare, mer eller mindre omedvetet, ha gått tillväga så att de först övervägt, vilka rättigheter som synas böra gälla även mot oklandrade beslut, samt därefter åsatt dessa rättigheter benämningen *Sonderrechte* för att kunna föra in dem under BGB § 35. Jfr Bodenheimer s. 33 f.

¹¹⁹ Man kunde också tänka sig att låta nullitet inträda vid kränkning av likhetsprincipen. Jfr härtill Bodenheimer s. 30 ff, särskilt s. 38 f. Som skäl härför kunde åberopas, att bolagsstämman över huvud icke bör ha befogenhet att åstadkomma beslut, som gå ut på att främja viss eller vissa aktieägars intressen på de övrigas bekostnad. Med hänsyn till de många fall där en större eller mindre kränkning av likhetsprincipen kan tänkas, och även med hänsyn till att denna principns räckvidd icke på alla punkter är fullt klar (jfr ovan s. 22 ff), skulle emellertid detta innebära en alltför stor utsträckning av nulliteten och även en osäkerhet om nullitetens förhållanden i vissa fall. (I tysk doktrin betecknar man ofta — ehuru frågan är mycket omstridd både i princip och i detalj — beslut som strida mot likhetsprincipen, inklusive sådana som innebära intrång i enskilda aktieägars "*Sonderrechte*" eller "*Vorrechte*", resp. i rättigheter, som tillkomma en hel klass aktieägare, "*Gattungsvorrechte*", varken såsom *nichtig* eller såsom *anfechtbar* utan såsom "*schwebend unwirksam*". Denna svävande överksamhet skulle innebära, att beslutet bleve giltigt i och med att de förfördelade aktieägarna ge sitt samtycke till beslutet, och att beslutet i avvaktan på dylikt samtycke varken kan klandras eller utsättas för nullitetstalan. Se särskilt Hueck *Das Recht* s. 27 ff med vidare hänvisningar. Denna utan lagstöd uppkonstruerade kategori är knappast förtjänt av gillande. Den "svävande överksamheten" innefattar just ett sådant oklart förhållande, som det är av största vikt att förebygga och som klanderpreskriptionen avser förhindra. Jfr Bodenheimer s. 58. Detta erkännes även av Hueck a. st., som de *lege ferenda* föreslår införande av regeln, att beslutet blir giltigt, om icke vederbörande aktieägare inom två veckor från det han fått kännedom om beslutet gör invändning mot detsamma. Jfr till frågan även Cohn i *Archiv für die civilistische Praxis* 132 s. 171 ff.

Bergendal s. 52 är benägen att såsom obotligt ogiltigt beträk-

möta Sonderrechtsteorierna. Men rättsvetenskapen har icke därmed löst sin uppgift utan skjutit den ifrån sig. På här ifrågavarande område gäller det, som redan förut flera gånger framhållits, att skapa klarhet om beslutens giltighet. Klanderpreskriptionens verkan i detta hänseende äventyras, om man icke på förhand fixerar dess gränser.

Detsamma kan sägas mot att bygga nulliteten på tanken att beslut som kränka vissa aktieägare strida mot goda seder.

Det torde därför vara riktigast att stanna vid de i det föregående angivna nullitetsfallen. Det skyddsbehov som kan föreligga för de aktuella aktieägarna borde nog istället tillgodoses genom *skadestandsregler*.

Frågan om och i vad mån skadeståndssanktioner kunna ingripa i förevarande avseende förtjänar en särskild utredning. Här skola blott vissa synpunkter på frågan framhållas.

Om man först tänker på beslut, som skada *bolaget*, så måste styrelsen — därest klanderpreskriptionen gäller för dylika beslut — kunna efter inträdd klanderpreskription verkställa beslutet utan att ådra sig skadeståndsansvar. Man bör — som i det följande närmare utvecklas¹²⁰ — icke laborera med beslut, som icke längre

ta varje beslut om kapitalökning, däri den i 39 § stadgade teckningsrätten trätts för nära. Det egentliga skälet för denna åsikt synes vara en önskan att vinna överensstämmelse med registreringspraxis. Om detta skäl vore avgörande, finge man antaga nullitet även vid alla slag av formfel, som registreringsmyndigheten beaktar (härom nedan s. 87 ff). Denna konsekvens drar dock icke Bergendal, se hans arbete s. 51. — Att utgå från registreringspraxis vid avgörande av frågan om klanderpreskriptionens tillämplighetsområde är så mycket mindre berättigat som denna praxis icke bör godkännas; närmare därom nedan s. 87 ff.

I detta sammanhang bör erinras därom att enligt den ovan s. 44 ff utvecklade uppfattningen en aktieägars anspråk på utdelning, nyteckning e. d. i visst ögonblick får karaktär av tredjemansrätt och som sådan är undandragen bolagsstämmans dispositionsrätt.

¹²⁰ Nedan s. 84 ff.

kunna klandras men ändå icke utan skadeståndsansvar få verkställas av styrelsen. (Däremot *kan* styrelsen underlåta att verkställa ett beslut, som uppenbart skulle skada bolaget. Styrelsens skyldighet att följa bolagsstämmans direktiv har nämligen ingen annan sanktion än skadeståndsansvar mot bolaget, men något skadestånd för underlåtenhet att verkställa ett för bolaget skadligt beslut kan ju ej utdömas).

Icke heller lär styrelsen ha skyldighet att *klandra* ett bolagsskadligt bolagsstämmobeslut (ehuru styrelsen har *rätt* därtill). Styrelsen kan icke behöva på egen risk, med egen personlig ansvarighet, processa mot bolaget för att undanröja beslut av dettas bestämmande organ. I realiteten rör det sig ju om en intressetvist mellan olika aktieägare eller aktieägargrupper, och det tillkommer dem att själva bringa tvisten till avgörande. — Däremot har styrelsen skyldighet att beakta allmänhetens rätt gentemot rättsstridiga bolagsstämmobeslut. Sådana som kränka allmänhetens rätt äro ju emellertid ogiltiga, och i regel behövs därför ingen talan, utan styrelsen kan om den så föredrar nöja sig med att icke verkställa beslutet. Stundom kan dock aktivitet från styrelsens sida bli nödvändig. Så om bolagsstämman fastställer balansräkning i strid mot tvingande rättsregler. I det fallet måste styrelsen försöka få en giltig balansräkning fastställd, och om det ej går med stämmans hjälp blir styrelsen tvungen att gå till domstol¹²¹.

Däremot är styrelsen enligt vanliga regler, d. v. s. i händelse av uppsåt eller vårdslöshet, ansvarig för sina egna åtgärder, som framkallat beslutet eller påverkat detsamma i bolagsskadlig riktning, t. ex. oriktiga eller ofullständiga uppgifter till aktieägarna. Och det kan av styrelsens allmänna skyldighet att befrämja bolagets

¹²¹ Jfr Brodmann § 271⁷.— Till frågan om domstolen härvid blott kan undanröja den ogiltiga balansräkningen eller fastställa en laglig se nedan s. 118 ff.

bästa följa en plikt icke blott att besvara frågor av betydelse för bedömning av beslutet utan även att aktivt ingripa och påpeka bolagsskadligheten av ett för stämman framlagt förslag. Därigenom kan styrelsen ge impuls åt aktieägare, som skadas av beslutet, att anställa klandertalan. Skyldighet att för sådant ändamål underätta aktieägare, som ej infunnit sig på stämman, kan däremot, åtminstone i allmänhet, icke åligga styrelsen ¹²².

När styrelsen enligt det nu sagda kan bli skadeståndsskyldig, så är det fråga om ett ansvar mot bolaget, som endast kan göras gällande i den ordning som föreskrives i 86 och 87 §§, d. v. s. för att kunna väcka skadeståndstalan fordras att aktieägare representerande minst $\frac{1}{5}$ av aktiekapitalet äro med därpå.

Detta om styrelsens ansvar för bolagsskadliga bolagsstämmobeslut. Man kunde också tänka sig att *bolaget* bleve skadeståndsskyldigt mot de aktieägare som lida skada, eftersom skadan ju följer av ett "bolagets" beslut; den reella innebörden därav skulle vara en neutralisering av den orättvisa som skett genom att en del av bolagets tillgångar tillförts vissa aktieägare eller med dem närstående personer. Mot en sådan skadeståndsplikt tala emellertid starka skäl. För det första skulle det möta nästan oöverstigliga svårigheter att exakt beräkna skadan. Denna består nämligen icke blott av den förlust bolaget direkt tillskyndats, utan man finge även inräkna det belopp bolaget skulle ha att erlægga i skadestånd. Sistnämnda belopp kan ju emellertid icke beräknas förrän alla de skadelidande aktieägarnas anspråk blivit fastställda. Det kan också vara omöjligt att i en process mot bolaget klargöra vilka aktieägare som icke

¹²² På sin höjd om de beslutande aktieägarna tydligen utnyttja de frånvarandes okunnighet om beslutets skadliga innebörd eller beslutet eljest har karaktär av en kupp mot de frånvarande; jfr Bergier s. 244.

skola ha ersättning (d. v. s. i realiteten istället bekosta ersättningen), och om dessa senare aktieägare överlåtitt sina aktier, synes det knappast finnas någon möjlighet att på denna väg, skadeståndsskyldighet för bolaget, komma till ett rättvist resultat. Vidare skulle en dylik skadeståndsskyldighet för bolaget eventuellt kunna förorsaka detta ekonomiska svårigheter och därav följande ytterligare förluster¹²³.

Det återstår att beröra frågan om och i vad mån de *aktieägare*, som fattat det bolagsskadliga beslutet kunna förpliktas ersätta den därigenom uppkomna skadan.

135 § 1 st. stadgar, att aktieägare svara solidariskt för skada som de förorsaka bolaget genom att överträda aktiebolagslagen eller bolagsordningen. Enligt vad ovan¹²⁴ utvecklats böra uppenbart bolagsskadliga beslut betraktas som eller åtminstone likställas med beslut i strid mot bolagsordningen, varför skadeståndsskyldighet enligt 135 § 1 st. kan föreligga¹²⁵. Om emellertid beslutet genom klanderpreskription blir giltigt, kan skadeståndsrätten icke gärna anses fortbestå: bolaget har i sin hand att genom sina organ bortklandra beslutet eller underlåta att verkställa det, och det vore motsäggelsefullt och orimligt att bolaget skulle kunna låta beslutet vinna giltighet genom klanderpreskription och

¹²³ Jfr Bergier s. 246 ff, även Arnholm s. 387 f.

¹²⁴ s. 27 ff.

¹²⁵ I Tyskland har frågan om en dylik skadeståndsrätt debatterats. En av 34 tyska juristkongressen tillsatt kommitté för utarbetande av förslag till aktierätsreform föreslog ett stadgande av innehåll, att en röstande skulle svara för skada, som han avsiktligt tillfogade bolaget genom sin röstning. Detta stadgande har emellertid ej upptagits i de officiella förslagen av 1930 och 1931; såsom skäl därför anföres (motiven till 1930 års förslag, s. 105) att en sådan risk skulle vara ägnad att ytterligare avskräcka aktieägarna från att delta i stämmorna. Skälet synes något verklighetsfrämmande: det är ju här fråga om sådana aktieägare, som just bruka behärska stämmorna. Och icke heller är det ju tal om skadeståndsskyldighet som kan drabba den som lojalt röstar för bolagets bästa. Jfr Bergier s. 255 n. 19.

verkställa det men likväl ha rätt att av dem som röstat för beslutet kräva ersättning för av beslutet följande skada¹²⁶.

Kvar står då endast den möjligheten att en skadelidande aktieägare skulle kunna för egen del kräva skadestånd av de beslutande aktieägarna. Denna möjlighet synes kanske icke väl förenlig med lagen, eftersom aktieägarens skada blott är indirekt och den primärt skadelidande är bolaget. 135 § 2 st. stadgar solidariskt skadeståndsansvar för styrelseledamöter, likvidatorer eller aktieägare, som genom att överträda aktiebolagslagen eller bolagsordningen tillskynda *tredje man* skada. Visserligen kan aktieägare mycket väl vara "tredje man" enligt lagens mening, men knappast när han lider endast indirekt skada¹²⁷. Denna begränsning kan nu vara riktig i okvalificerade fall av beslut i strid mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen, t. ex. beslut att i strid mot bestämmelserna i 97 § fortsätta bolagets verksamhet¹²⁸. Men begränsningen till direkt skada synes ej böra bibehållas, när de beslutande aktieägarna avsiktligt skada bolaget till egen förmån. I så fall är det ju nämligen reellt fråga om en emot övriga aktieägare riktad uppsåtlig skadegörelse, och det synes rimligt och önskvärt att dessa ha direkt skadeståndskrav mot skadegörarna¹²⁹. När man ur 135 § 2 st. drar den slutsatsen att enskild aktieägare kan föra talan blott i fall av "direkt" skada, är utgångspunkten för tolkningen att *bolaget* såsom en juridisk person står emellan aktieägar-

¹²⁶ Däremot kan naturligtvis enligt allmänna regler en aktieägare — lika väl som en utomstående — bli skadeståndsskyldig på grund av särskilda skadegörande handlingar, såsom falska uppgifter e. d.

¹²⁷ Skarstedt s. 308.

¹²⁸ Skarstedt a. st.

¹²⁹ En direkt ersättningsrätt för de skadade aktieägarna är även fördelaktigare för dessa än en bolagets skadeståndsrätt såtillvida, att det totala ersättningsbeloppet i förra fallet blir mindre och därför lättare att få ut.

grupperna och i sig uppsamlar de rättigheter som grundas genom en skadegörelse av ifrågavarande slag. Utan att närmare ingå på begreppet juridisk person kan man dock fastslå, att det enligt modern uppfattning icke är mera än ett funktionsbegrepp, som icke erkännes i annan mån än praktiska hänsyn av olika slag kräva och medge. Det står därför väl i överensstämmelse med modern metodik att genombryta begreppet, bortse från den "juridiska personligheten", där ändamålsenligheten så kräver. Och som ovan utvecklats får detta anses vara händelsen i nu förevarande fall. Det måste dock betecknas såsom tvivelaktigt huruvida våra domstolar skola visa sig benägna att utan särskilt lagstöd på ifrågavarande punkt gå utöver det resultat man kommer till, om man tolkar 135 § 2 mom. med beaktande av det till grund för lagen liggande begreppet juridisk person.

Om ett beslut kränker allenast enskilda aktieägare — såsom då det strider mot likhetsprincipen — lär någon skadeståndsskyldighet för styrelsen på grund av beslutets verkställande efter klanderpreskription ej kunna ifrågakomma, liksom ej heller någon skyldighet för styrelsen att — vid skadeståndsansvar mot ifrågavarande aktieägare — klandra beslutet¹³⁰. Om styrelsen genom åtgärder, som strida mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen, medverkat till beslutets tillkomst, blir den däremot skadeståndsskyldig enligt 135 § 2 mom. Detta lagrum torde också kunna tillämpas gentemot de aktieägare som åstadkommit beslutet.

¹³⁰ Till frågan om styrelsens skyldighet att underrätta frånvarande aktieägare, som kränkas av beslutet, se ovan not 122.

III.

INNEBÖRDEN AV ATT ETT BESLUT ÄR KLANDERBART.

1) Efter klanderpreskriptionens inträde.

A. Verkställighet.

Den naturliga följden av klanderpreskriptionens inträde är att beslutet blir giltigt, så att styrelsen är berättigad och förpliktad att verkställa det som om det från början varit felfritt. Detta synes också anses såsom självfallet i utländsk rätt, där klanderpreskriptionen finnes införd¹³¹. I svensk litteratur har däremot den åsikten uttalats, att klanderpreskriptionen väl avskär rätten att föra talan om beslutets ogiltighet men det oaktat — bortsett från det fall att det blott är fråga om fel i beslutets tillkomstsätt — icke ger styrelsen rätt eller skyldighet att verkställa beslutet¹³²; grunden här-

¹³¹ Arnholm s. 385 med hänvisningar i not 67.

¹³² Se sålunda Skarstedt s. 264: "Även om styrelsen eller styrelseledamot icke överklagat ett bolagsstämmobeslut, som strider mot lagen eller bolagsordningen, får dock beslutet ej av styrelsen eller styrelseledamot efterkommas". Karlgren s. 118 n. 2 anser det visserligen vara egendomligt att styrelsen skulle vara pliktig att icke ställa sig till efterrättelse ett bolagsstämmobeslut, som (utan att vara "farligt" för tredje man) väl kränker enskilda aktieägares rätt men icke föranlett klandertalan. "Såsom lagen är skriven, torde dock styrelsen vara i allt fall *befogad* att enligt 59 § andra stycket verkställa en överprövning av ett oklandrat bolagsstämmobeslut även ur den synpunkten, att enskilda aktieägare eller en aktieägarminoritet ej må genom beslutet tillskyndas förfång".

Är det blott fråga om fel i tillkomstsättet torde däremot uppfattningen vara den att beslutet skall verkställas; jfr Bergendal s. 51.

till är stadgandet i aktiebolagslagens 59 § 2 st., som utan att göra undantag för fall av inträdd klanderpreskription förbjuder styrelsen att efterkomma bolagsstämmans föreskrift där den finnes strida mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen¹³³. Samma åsikt synes vara accepterad av högsta domstolen¹³⁴.

¹³³ Beträffande formuleringen av verkställighetsförbudet i 59 § 2 mom. må följande anmärkas. Enligt det till grund för lagen liggande kommittéförslaget skulle stämmans föreskrift icke verkställas, där den strede mot "lag eller författning eller mot bolagsordningen". Häremot anmärkte lagrådet: "En dylik regel skulle förplikta styrelsen att undandraga sig verkställighet av bolagsstämmans beslut i åtskilliga fall, där någon ansvarighet för beslutets laglighet icke rimligen kan vila å styrelsen. Att exempelvis styrelsen icke bör kunna vare sig av tredje man eller av bolaget göras ansvarig för verkställande av ett bolagsstämmobeslut, som innebär åsidosättande av bolagets lagstadgade skyldigheter på grund av ett befraktnings- eller leveransavtal, lär vara tydligt, och detsamma synes överhuvud böra gälla beträffande bolagets åtagna förpliktelser mot tredje man. I betraktande härav och då det utan lagstadgande är klart, att beslut som avser en rent brottslig handling ej må verkställas, synes från regeln om styrelsens plikt att efterkomma bolagsstämmans beslut ej i lagen böra göras annat undantag än beträffande beslut, som strider mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen".

Härmed är att jämföra vad ovan s. 20 ff. sagts angående motsvarande uttryck i 95 §. 59 § 2 mom. måste givetvis korrespondera därmed, så att verkställighetsförbudet blott avser fall där beslutet överhuvud är klanderbart eller ogiltigt på grund av materiella fel. Något därutöver kan icke uttrycket i 59 § 2 mom. anses innehålla.

¹³⁴ NJA 1923 s. 199. Å bolagsstämma med ömsesidigt brandförsäkringsbolag fattades ett beslut om beviljande åt en bolagets försäkringstagare av visst belopp såsom "skadestånd" utöver den ersättning, som tillkom honom på grund av försäkringsavtalet. Detta beslut klandrades icke. Försäkringstagaren stämde bolaget och yrkade utfå nämnda belopp. Hans talan bifölls av underrätten men ogillades av överrätterna. N. rev. uttalade, att den beslutade utbetalningen måste anses innefatta utdelning av bolagets tillgångar i annan ordning än med lagen om försäkringsrörelse och bolagets reglemente vore förenligt; alltså och då vid sådant förhållande styrelsen jämlikt 152 § 2 st. i nämnda lag vore berättigad och skyldig att icke efterkomma beslutet, oaktat rätten till klander-talan mot detsamma förlorats, hemställde N. rev. om ogillande av käromålet. HD förklarade också att beslutet måste anses innefatta ett mot berörda lag och bolagets reglemente stridande förfogande över bolagets tillgångar och förty jämlikt 152 § 2 st. samma lag vore av beskaffenhet att icke få bringas till verkställighet.

(När den uppfattningen varåt HD här synes ha givit uttryck

Olägenheterna av den sålunda synbarligen härskande åsikten ligga i öppen dag. Klanderpreskriptionen blir i stor utsträckning meningslös, ty det är föga mening med en föreskrift att beslutet måste klandras inom två månader, om det i alla fall icke efter klanderpreskriptionen får verkställas¹³⁵. Detta är också direkt stridande mot klanderpreskriptionens syfte, eftersom resultatet efter tvåmånaderstidens utgång lätt blir just vad man genom klanderpreskriptionen velat undvika: osäkerhet om beslutets giltighet. Den härskande uppfattningen, som knappast kan ha förbisett dessa olägenheter, utgår från en bokstavstolkning av lagen¹³⁶. Men utan betänkligheter kan man läsa lagen så att beslutet efter klanderpreskriptionens inträde icke längre strider mot lagen eller bolagsordningen; den preskriptibla ogiltighetsanledningen har i och med preskriptionen bortfallit¹³⁷: "den gyldighet som skapes ved tre måneders passivitet er like god som enhver annen"¹³⁸. Styrelsen borde så-

nedan i texten kritiseras är därmed icke sagt att själva domslutet är oriktigt. Andra skäl — på vilka ej här kan ingås — kunna nämligen anföras för ett ogillande av käromålet.)

¹³⁵ Jfr Arnholm s. 385 f.

¹³⁶ Se särskilt Karlgren a. st.

¹³⁷ 59 §:ens tillblivelsehistoria visar f. ö. att lagstiftaren vid uppställandet av verkställighetsförbudet åtminstone i första hand tänkt på beslut, som kollidera med regler till skydd för tredje man, d. v. s. sådana fall då klanderpreskriptionen ej gäller. I motiven till motsvarande stadgande (§ 46) i 1895 års lag sägs sålunda (s. 122, 124) att styrelseledamöterna icke endast äro bolagets syssломän utan att styrelsen "i vissa hänseenden är pliktig att bevaka jämväl tredje mans rätt till och med gentemot aktieägarne. Så t. ex. är styrelsen, i händelse bolagsstämma beslutar utdelning i strid mot lag eller bolagsordningen och till kränkning av borgenärers rätt, ej blott berättigad utan ock vid eget ansvar pliktig att ej bringa ett dylikt beslut till verkställighet". "Ett materiellt olagligt bolagsstämmobeslut är — — — icke för styrelsen bindande, desto mindre som styrelsens ansvarighet i förhållande till tredje man ej förringas därav, att styrelsen allenast bragt till verkställighet ett av bolaget fattat beslut".

¹³⁸ Arnholm s. 367.

lunda icke med stöd av 59 § 2 st. kunna vägra verkställa beslutet. Därav skulle naturligtvis också följa, att styrelsen icke ådrar sig någon skadeståndsskyldighet genom verkställandet¹³⁹.

B. Registrering.

Enligt 122 § — som överensstämmer med 68 § i 1895 års lag — skall registrering vägras om beslutet icke tillkommit i behörig ordning eller ej står i överensstämmelse med föreskrifterna i aktiebolagslagen eller eljest strider mot lag eller författning¹⁴⁰.

I detta lagrum saknas varje antydning om verkan av klanderpreskription; vidare frapperar att icke såsom hinder för registrering omnämnes, att beslutet står i strid med bolagsordningen. I båda dessa avseenden har patent- och registreringsverket ställt sig på den strängast möjliga standpunkten. Registrering vägras alltså i regel även om klanderpreskription inträtt och även om felet ligger i att beslutet strider mot bo-

¹³⁹ Jfr ovan s. 78 ff, varest även påpekats att styrelsen kan vara skadeståndsskyldig av annan anledning, t. ex. om den genom oriktiga uppgifter, vårdslös förberedning e. d. varit anledning till att bolagsstämman fattat ett beslut, som sedermera visat sig vara till skada för bolaget. Jfr Arnholm s. 388.

¹⁴⁰ Att lagstiftaren icke här som i 59 § 2 mom. och 95 § (jfr ovan s. 20 f och not. 137) låtit orden "eller eljest strider mot lag eller författning" utgå, torde icke böra anses ha till följd, att registrering skall vägras i andra fall än sådana som avses i nämnda båda lagrum. Som ovan framhållits, måste ett beslut vara felaktigt och alltså kunna angripas i flera fall där beslutet strider mot andra rättsregler än sådana som återfinnas i aktiebolagslagen eller bolagsordningen (ovan s. 42 ff). Där emellertid beslutet ej kan angripas enligt 95 §, torde registrering icke heller kunna vägras. Jfr Bergendal s. 30 f. Nämnvärd praktisk betydelse lär detta emellertid knappast ha, eftersom det väl sällan inträffar, att ett beslut, som över huvud är av den art att det kan registreras, står i strid med en regel i särskild lag eller författning utan att denna regel är en sådan vars åsidosättande gör beslutet ogiltigt eller klanderbart enligt 95 §. De fall man särskilt velat utesluta från 59 § 2 mom. och 95 §, nämligen beslut som blott innebära åsidosättande av en kontraktsenlig skyldighet mot tredje man, bli ju i allmänhet över huvud icke föremål för registrering.

lagsordningen¹⁴¹. Endast när samtliga aktieägare uttryckligen biträtt beslutet och detta icke kränker andra intressen, brukar registrering beviljas trots ett förelupet fel¹⁴². Regeringsrätten synes visserligen icke med något uttryckligt uttalande ha anslutit sig till registreringsmyndighetens praxis i förevarande avseende. Men regeringsrätten har dock stadfäst patent- och registreringsverkets registreringsvägran även när endast klanderanledning förelegat, utan att någon antydning gjorts om klanderpreskription — vilken otvivelaktigt borde beaktas ex officio¹⁴³. Någon liknande bekräftelse från regeringsrättens sida synes däremot icke föreligga i avseende å beslut stridande endast mot bolagsordningen.

Registreringsmyndighetens sålunda åtminstone delvis av högsta instans gillade praxis måste betecknas såsom

¹⁴¹ Bergendal s. 240. — Karlgren s. 118 n. 2 säger att i förevarande fall registrering vägras "när registrering är ett villkor för att ett beslut skall få gå i verkställighet". Enligt upplysningar, som benäget lämnats mig av byråchefen Bergenstråhle i patent- och registreringsverket, är emellertid förhållandet det att registreringsmyndigheten i princip oberoende av klandertidens utgång ifråga om alla beslut vägrar registrering, så snart något fel i beslutet finnes föreligga. En annan sak är att prövningen blir noggrannare i vissa fall, nämligen de där enligt lagen vid registreringsanmälan skall fogas protokollsavskrift i ärendet (så enligt §§ 38 och 47: beslut om kapitalökning, § 50: beslut om nedsättning av aktiekapitalet, § 94: beslut om ändring av bolagsordningen). I sådana fall granskas alla i protokollet intagna uppgifter, som kunna vara av betydelse för beslutets giltighet, såsom om stämmans behöriga kungörande, om röstlängd, omröstningsresultat o. d. I de fall åter där det ej behövs protokollsavskrift utan blott "annan handling som bestyrker anmälan's riktighet", såsom enligt §§ 65 och 105 vid styrelse- och likvidatorsval, fordrar registreringsmyndigheten inga uppgifter angående beslutets behöriga tillkomst o. d. Måhända är det med tanke härpå som Ljungholm i SvJT 1923 s. 188 yttrar, att principen om registreringsvägran oberoende av klanderpreskription icke torde genomföras "alldeles rigoröst".

¹⁴² Bergendal s. 42 n. 1.

¹⁴³ K. M. har även anslutit sig till principen, när stadfästelse söktes å ändringar i järnvägsaktiebolags bolagsordningar. Även skärligen obetydliga formella fel i bolagsstämmobeslutens tillkomst lära ha, oberoende av klanderpreskription, föranlett avslag.

avgjort olycklig. När det är fråga om beslut, som skola registreras, undergräves klanderpreskriptionen och blir verkningslös, för att ej säga skadlig¹⁴⁴. Frånsett detta är det knappast principiellt riktigt, att registreringsmyndigheten skall tillvarata enskilda aktieägares intressen, då de själva underlåta att bevaka dem och på den grund förlora sin klanderrätt. Registreringsmyndighetens prövning bör icke ha något längre gående syfte än att tillvarataga mera allmänna intressen¹⁴⁵. Registrering skall och kan ju ske endast i vissa särskilt angivna fall, och om man granskar dessa finner man att det just gäller beslut av intresse för allmänheten (kreditorer, blivande aktieägare m. fl.): förändring av aktiekapitalet, ändring av bolagsordningen, likvidation eller konkurs, upplösning, val av organ som representera bolaget utåt m. m. Helt naturligt är att registreringsmyndigheten i dylika fall tillser, att beslutet till sitt innehåll icke är lagstridigt, så att några allmänna intressen kränkas. Men meningslöst vore att just i dessa fall kora registreringsmyndigheten till väktare av de aktuella aktieägarnas intressen, vilka kunna kränkas alldeles lika mycket i många andra fall, där registrering ej sker, t. ex. i fråga om utdelningsbeslut.

Anledningen till att registreringsmyndigheten slagit in på den nu kritiserade vägen är väl formuleringen av 122 § (som icke tar hänsyn till det fall att preskription inträtt). Emellertid kan man även här mycket väl ernå överensstämmelse med lagens ord genom satsen att klanderpreskription helt enkelt gör beslutet i allo giltigt¹⁴⁶. Man kan icke heller invända att registreringsmyndigheten på grund av att frågan om klanderbarhet

¹⁴⁴ Här förutsättes att klanderpreskriptionen har den verkan att styrelsen blir skyldig verkställa beslutet; ovan s. 84 ff. Detta är väl nu *ostridigt* fallet, där beslutet blott lider av ett formellt fel vid tillkomsten; se not 132 här ovan.

¹⁴⁵ Jfr Bergendal s. 136.

¹⁴⁶ Se ovan s. 86.

och nullitet och om verkan av klanderpreskriptionen är så oklar och outredd lämpligen bör hålla sig på den säkra sidan och vägra registrering, så snart ett formellt eller materiellt fel från början föreligger¹⁴⁷. Häre kan väl ligga en psykologisk förklaring av registreringsmyndighetens ståndpunkt. Men om distinktionen nullitet — klanderbarhet är av betydelse i registreringsavseende, gäller naturligtvis även för registreringsmyndigheten satsen *jura novit curia*. F. ö. måste i själva verket myndigheten redan med sin nuvarande praxis bygga på en motsvarande gruppering av felen. Som förut nämnts har ju nämligen myndigheten bortsett från ett förelupet fel, då samtliga aktieägare uttryckligen förklarat sig godkänna beslutet. Ett dylikt godkännande kan emellertid naturligtvis endast ha verkan, om det ej föreligger överträdelse av en till andras skydd given regel, d. v. s. om beslutet enligt den föregående utredningen ej är en nullitet. Skillnaden blir blott att med den här förfäktade åsikten det oformliga förfarande med inhämtande av alla aktieägarnas samtycke bortfaller och ersättes av klanderpreskriptionens inträde.

En betänklighet föreligger dock mot att de lege lata påyrka en ändring av registreringsmyndighetens praxis i förevarande avseende. Denna praxis kan tänkas ha medfört, att aktieägare underlåta att klandra beslut i förlitande på att de ändå ej bli registrerade och sålunda åtminstone i vissa fall — där registrering är förutsättning för verkställighet — äro ofarliga. Avgörande vikt synes emellertid knappast vara att tillmäta denna betänklighet. Bortsett från att flera fel aldrig komma till registreringsmyndighetens kännedom, är det knappast troligt att aktieägare i gemen i nämnvärd utsträckning hysa tillit till att registreringsmyndigheten skyddar dem även om de underlåta att klandra.

Slutsatsen av resonemanget blir, att registrerings-

¹⁴⁷ Så dock Ljungholm a. a. s. 188.

myndigheten icke borde vägra registrering av ett från början klanderbart beslut, när klanderpreskription inträtt¹⁴⁸. Därmed skulle en naturlig korrespondens föreligga mellan 95 och 122 §§¹⁴⁹.

2) Innan klandertiden utgått, resp. anhängiggjord klandertalan avgjorts.

A. Verkställighet.

I allmänhet erfordras icke att ett beslut genom klandertidens utgång "vunnit laga kraft" för att det skall få verkställas av styrelsen¹⁵⁰. Icke ens en väckt klandertalan innebär absolut hinder mot verkställighet; eljest skulle ju en tredskande aktieägare kunna utan några skäl fördröja beslutets genomförande. Att beslutet kan verkställas trots pågående klandertalan förutsättes också av 95 § 3 st., som stadgar att domstolen, när skäl därtill förekommer, kan innan slutligt utslag meddelas förordna, att det klandrade beslutet ej må verkställas¹⁵¹.

Fråga är om rätten att verkställa beslutet innan det vunnit laga kraft föreligger endast när beslutet formellt

¹⁴⁸ Detta är också uppfattningen i utländsk rätt. Staub § 273²².

¹⁴⁹ Atminstone de lege ferenda överensstämmande Bergendal s. 30 f, 136, 239, Ljungholm a. a. s. 183.

¹⁵⁰ Skarstedt s. 264. — Naturligtvis måste dock styrelsen iakttaga att vissa beslut icke få verkställas innan de *registrerats*.

¹⁵¹ Jfr NJA 1917 not. A nr 556, vari hovrätten ansåg ett beslut skola lända till efterrättelse utan hinder av att klandertalan anhängiggjorts. Jfr vidare SvJT 1929 rf s. 53: Styrelse i aktiebolag ansågs, oaktat det bolagsstämmobeslut, varigenom den tillsatts, upphävts av domstol, skola omhänderhava bolagets förvaltning, till dess domstolens beslut vunnit laga kraft. —

Om processens utgång synes styrelsen oviss kan stundom det bästa sättet vara att söka åstadkomma ett nytt bolagsstämmobeslut, som upphäver eller ersätter det klandrade. Efter tillkomsten av sådant nytt beslut blir klandertalan att lämna utan avseende — NJA 1922 s. 122 — såframt det ej ändå av någon anledning skulle vara av betydelse att få fastställt, huruvida det första beslutet var giltigt eller ej. (I fråga om ersättning för uppkomna rättegångskostnader kan ju processen fortsättas).

och materiellt är felfritt. Ett jakande svar på denna fråga kunde synas framgå av det förut berörda stadgandet i 59 § 2 st., enligt vilket styrelsen eller styrelseledamot ej må efterkomma bolagsstämmans föreskrift, där den finnes strida mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen.

Som i det föregående utvecklats bör emellertid detta verkställighetsförbud icke anses gälla efter inträdd klanderpreskription. Å andra sidan bör märkas att 59 § 2 st. icke nämner beslut, som icke tillkommit i behörig ordning, ehuru styrelsen vid frågan om verkställande givetvis icke kan helt underlåta att ta hänsyn till formella fel. Man torde därför kunna säga att lagrummet i själva verket icke närmare reglerar frågan om verkställighet av beslut, som äro eller varit behäftade med en klanderanledning¹⁵².

Sedan klanderanledningen efter verkställandet preskriberats, kan näppeligen riktas någon anmärkning mot styrelsen för att den dessförinnan verkställt beslutet. Men även om beslutet blir bortklandrat, måste styrelsen gå fri från ansvar för verkställandet, såframt den varken insett eller bort inse klanderbarheten; detta får anses följa av den ovan berörda regeln att beslut i allmänhet få verkställas innan de vunnit laga kraft.

Vad som däremot kan synas tveksamt är om styrelsen någonsin kan gå fri från ansvar om den, trots att den haft eller bort ha vetskap om klanderbarheten, verkställt ett beslut, som sedan bortklandras och verkställigheten såvitt möjligt skall bringas att gå åter. Ett ovillkorligt skadeståndsansvar för styrelsen i dylikt fall torde icke vara ändamålsenligt. Trots att en klanderanledning veterligen föreligger, kunna nämligen övervägande skäl tala för verkställighet. Så om klandertalan synes osannolik, omedelbar verkställighet innebär enda möjligheten till att överhuvud realisera beslutet (det gäller

¹⁵² Jfr not 137 ovan.

t. ex. att brådskanie avtal) samt den skedda verkställigheten lätt och utan avsevärda kostnader kan bringas att gå åter i händelse av bifallen klandertalan; naturligtvis bör det även ha stor betydelse om det synes tveksamt, huruvida en verklig klanderanledning föreligger. Har styrelsen efter en med tillbörlig omsorg gjord prövning funnit dylika skäl för verkställandet föreligga, bör den sålunda icke ådömas något skadeståndsansvar, om också beslutet sedermera skulle bortklandras. Men styrelsen torde böra iakttaga försiktighet och in dubio uppskjuta verkställandet, helst som den icke torde ha någon *skyldighet* att verkställa, så länge det icke synes alldeles uteslutet, att beslutet kan komma att upphävas.

B. Registrering.

Liksom utgången av klandertiden icke är nödvändig för verkställighet är den icke en oeftergivlig förutsättning för registrering av beslutet, och icke heller utesluter en pågående klanderprocess alltid registrering. Givet är emellertid att registreringsmyndigheten har att iakttaga försiktighet mot att beslut, som kunna bortklandras, bli registrerade. Detta icke blott för att aktieägarnas klanderrätt icke skall kränkas, utan kanske i första hand för att förebygga de mera allmänna olägenheter som kunna följa av att ett redan registrerat beslut förklaras ogiltigt. Om registreringsmyndigheten vid sin prövning själv finner klanderanledning föreligga, borde den därför regelmässigt icke ännu bevilja registrering¹⁵³. Möjligen bör undantagsvis en avvikelse

¹⁵³ Svensk lag känner endast två möjligheter för registreringsmyndigheten: att bevilja eller vägra registrering. I verkligheten tillämpar emellertid patent- och registreringsverket ett underhandsförfarande, påminnande om det domstolarna i stor utsträckning praktisera i lagfarts- och inteckningsärenden m. m., i det att sökanden bereds tillfälle att komplettera sin ansökan e. d. Söderström: Styrelse och likvidatorer i aktiebolag (1930) s. 266. Ett dylikt förfaringsätt vore särskilt lämpligt i de fall där ett beslut ej lämpligen synes böra registreras, innan klanderpreskriptionen inträtt eller

kunna ske från denna regel; så kanske om skadorna av en fördröjd registrering framstå såsom avsevärt större än risken att beslutet efter registreringen bortklandras¹⁵⁴. Av särskild anledning bör kanske också avvikelser ske i det fall att ny styrelse utsetts genom ett klanderbart val. Som nedan (sid. 98 f) utvecklas har denna styrelse rätt att företräda bolaget och vidtaga förvaltningsåtgärder. Vid sådant förhållande synes knappast böra föreligga hinder för registrering av den genom det klanderbara beslutet utsedda styrelsen; verkan av registreringen är ju endast ett underlättande av styrelsens faktiska möjligheter att utöva sin befogenhet.

3) Efter dom i klanderprocess.

Om klandertalan ogillas, räknas beslutet såsom från början giltigt. I och för sig inverkar domen dock icke på andra personers klanderrätt, vilken alltså står kvar i den mån den ej redan preskriberats.

Om klandertalan gillas, innebär det i princip att beslutet skall betraktas såsom från början ogillt. Om beslutet registrerats, skall på begäran av någondera parten motanteckning ske i registret; 129 §. Har verkställighet skett, skall den såvitt möjligt gå åter^{154 a}. Detta gäller generellt i avseende på bolagets interna förhållanden: bolagsorgan och aktieägare måste finna sig i att rättelse sker. Om ett utdelningsbeslut bortklandras, måste lyftad utdelning återbäras oberoende av god

väckt klandertalan ogillats. Då förfarandet emellertid saknar stöd av lag, förutsätter det att sökanden icke har något att invända mot uppskovet. I tysk rätt har registreringsmyndigheten möjlighet att genom formligt beslut förklara ärendet vilande.

¹⁵⁴ Staub § 273²², Hueck s. 253 ff. Annorlunda dock Arnholm s. 367. Bergendal synes icke, som Arnholm s. 367 n. 16 uppger, ha gjort något generellt uttalande i den av Arnholm företrädde riktningen, såvida ej vad som säges i hans arbete s. 239 sista stycket är att fatta så.

^{154 a} Angående styrelsens skadeståndsansvar se ovan s. 92.

tro¹⁵⁵. Har en nyemission beslutats och verkställt, bli aktierna, sedan beslutet bortklandrats, ogiltiga, oavsett om aktiebrev utgivits och kommit i händerna på godtroende förvärfvare¹⁵⁶.

I händelse ett beslut som bortklandras utgjort en förutsättning för ett senare beslut, blir frågan om detta senare besluts giltighet beröres av domen på det förra beslutets undanröjande (eller förändrande). Skulle det senare beslutet genom det förras undanröjande förlora innehåll eller mening, måste det givetvis anses förfallet. Så t. ex. om det senare blott är en komplettering eller ändring av det förra, såsom om det tidigare beslutet avser ett avtal och det senare blott något i detta avtal ingående villkor. Kan däremot det resultat, vartill det senare beslutet syftar, uppnås, och tänkas förnuftigtvis eftersträvat av aktieägarna, oavsett det förra beslutets ogiltighet, kan den omständigheten att det senare beslutet i något avseende anslutit sig till det förra, icke utan vidare medföra att det senare beslutet undanröjes i och med det förra¹⁵⁷.

En i Tyskland diskuterad fråga, som även haft viss aktualitet i Sverige, är den hur det ställer sig om ett beslut, varigenom en balansräkning fastställts, blir bortklandrat samt senare balansräkningar före domen fastställts. Man har härutinnan ansett, att de senare balansräkningarna skulle hänga i luften, enär de grunda sig på transport från den bortklandrade. För att undgå detta ha vissa författare¹⁵⁸ uttalat den meningen, att

¹⁵⁵ Jfr däremot tyska HGB § 217, Staub § 273^{7a}.— Möjligen kan godtroendes återbäringsskyldighet begränsas till "obehörig vinst" eller något liknande. Detta skulle då innebära en tillämpning av allmänna rättsregler angående "condictio indebiti". Frågan om dessa reglers innebörd — som i svensk rätt är åtskilligt oklar — kan ej behandlas här. Jfr NJA 1933 s. 25.

¹⁵⁶ Nial s. 92.

¹⁵⁷ Understundom kan det vara lämpligt att vid mer eller mindre sammanhängande besluts fattande också besluta, att eventuellt bortklandrande av det ena ej berör det andra. Staub § 273^{18b}.

¹⁵⁸ Goldschmit § 273³, Horowitz s. 86.

den klandrande måste rikta sitt klander även mot de senare balansräkningarnas fastställande; underlåtenhet att göra detta skulle betraktas som ett godkännande även av den tidigare balansräkningen och därmed avskära rätten att fortsätta klanderprocessen. Detta måste dock betecknas som en fiktion, när den klandrande visar sig vilja fortsätta processen. Det behöver icke heller vara meningslöst att allenast klandra en tidigare balansräkning. Om t. ex. enligt bolagsordningen minst 25 % av den utdelningsbara vinsten skall utdelas, och denna bestämmelse kringgås genom att vissa tillgångar icke medtagas i balansräkningen, under det att ett senare år tillgångarna upptagas på korrekt sätt, kan det icke ligga någon mening i att tvinga en aktieägare, som är missnöjd med den första balansräkningen, att även klandra den senare. Ifrågavarande åsikt har också mött motstånd från många författare¹⁵⁹ och har ej heller accepterats av Reichsgericht¹⁶⁰.

Vissa författare vilja istället lösa svårigheten så att de senare balansräkningarna bli gällande under förutsättning av att den tidigare blir bestående, men utan vidare träda ur kraft, om den tidigare förklaras ogiltig¹⁶¹.

Det vill emellertid synas, som borde de senare balansräkningarna få bli bestående även i vissa fall där klandret mot den tidigare bifalles.

Att den tidigare balansräkningen undanröjes behöver nämligen icke leda till att den kommer att ändras. Om felet i fastställelsebeslutet var av formell art och beslutet på den grund undanröjes samt stämman på nytt fattar beslut om balansräkningen, kan stämman genom ett även formellt riktigt beslut fastställa balansräkningen med samma innehåll som den hade enligt det bort-

¹⁵⁹ Hueck s. 155, Staub § 273¹ (i Staubs föregående upplaga, 12—13, hyllades däremot ifrågavarande åsikt).

¹⁶⁰ Se Staub a. st.

¹⁶¹ Hueck a. st., Staub a. st.

klandrade beslutet. I sådant fall saknas anledning att riva upp de senare balansräkningarna, och det är överflödigt att ens formellt ånyo bekräfta dem: deras förutsättning har ju icke rubbats.

Men även där klandret av den tidigare balansräkningen leder till att den ändras — vilket kan ske av domstolen direkt, eller, om domstolen endast undanröjer, av stämman — torde i vissa fall senare balansräkningar böra bestå orubbade. Detta kan visserligen ej gälla, när oriktigheten består i att tillgångar blivit upptagna till högre värden än lagen medger, eller när obefintliga tillgångar upptagits, eller när skulder utelämnats, eller eljest när balansräkningen fastställts på sådant sätt att beslutet är, såsom stridande mot tvingande regler, obotligt ogiltigt, samt de senare balansräkningarna, som bygga på transport från den tidigare, därigenom också bli lidande av en obotlig ogiltighet. Har emellertid felet ej genom en transport överförts till en senare balansräkning — därför att ifrågavarande för högt upptagna tillgång realiserats, eller den utelämnade skulden betalats, eller den senare balansräkningen eljest uppgjorts på riktigt sätt — behöver ju ingen ändring ske. Och är felet blott klanderanledning, t. ex. om en tillgång ej upptagits i balansräkningen, så torde man även om felet transporterats över till senare balansräkningar böra ta hänsyn till att klanderpreskription kan ha inträtt i avseende på beslut om en senare balansräknings fastställande. Har sålunda klander ej inom tvåmånaderstiden skett mot detta senare fastställelsebeslut, torde det böra stå fast.

Om sålunda ej ens ändring av den klandrade balansräkningen behöver beröra en senare balansräkning, torde domstolen icke böra ingå på frågan om den senare balansräkningens giltighet, där ej även den frågan i vederbörlig ordning av parterna dragits inför domstolen.

Hittills har behandlats verkan av ett besluts bort-

klandrande såvitt angår bolagets inre förhållanden. Vad angår yttre rättsförhållanden göra sig andra synpunkter gällande. Praktisk betydelse har frågan särskilt för det fall att ett styrelseval bortklandras. Berör det giltigheten av de avtal med tredje man som styrelsen ingått?

I tysk rätt synes den härskande läran — skiftningar och divergenser finnas dock — vara, att tredje man är skyddad, sedan registrering av styrelsen skett; i anmälan till registrering och den därpå skeende publiceringen ser man nämligen en "förklaring till allmänheten", som binder bolaget¹⁶². Med rätta har häremot anmärkts, att man intet bevisar genom att laborera med en dylik bindande viljeförklaring redan på den grund att denna viljeförklaring måste avges av styrelsen för att binda bolaget, men situationen ju just är att styrelsen icke är behörigen tillsatt¹⁶³.

Även i engelsk rätt skyddar man i dylika fall tredje man i god tro, vilket följer av Companies Act § 120¹⁶⁴, och i USA hyllas samma princip ("de facto officers")¹⁶⁵.

Att avtal och andra rättshandlingar, som vidtagits av en sedermera bortklandrad styrelse, ej heller enligt svensk rätt alltid förlora sin verkan är säkert. I rätts-tillämpningen har — ehuru frågan blott gått till hovrätt — ansetts, att den genom ett klandrat (och sedermera upphävt) beslut utsedda styrelsen ägde företräda bolaget "till dess genom beslut av bolagets aktieägare eller genom laga kraftvunnet beslut av vederbörande myndighet annorlunda kunde varda förordnat"¹⁶⁶. Skar-

¹⁶² Hueck s. 214 f, jfr även Goldschmit § 273⁴, Staub § 271^{16a}, 273⁴⁻⁷.

¹⁶³ Brodmann s. 419.

¹⁶⁴ Palmer's Company Law. 15 ed. (London 1933). s. 194 f.

¹⁶⁵ Ballantine's Manual of Corporation Law and Practice (Chicago 1930) s. 400 f.

¹⁶⁶ SvJT 1929 rf s. 53.

stedt¹⁶⁷ uttalar också den meningen, att de åtgärder och beslut som styrelsen vidtagit alls ej rubbas genom att styrelsen sedermera bortklandras. Som huvudregel torde detta vara riktigt såväl beträffande inre åtgärder — en av denna styrelse sammankallad bolagsstämma kan sålunda icke anses vara obehörig på grund av att den ej kallats av behörig styrelse¹⁶⁸ — som i avseende på avtal med tredje man. Härigenom vinner man att bolaget icke blir utan organ, och den förlamande osäkerhet som eljest skulle kunna uppstå under en klanderprocess angående ett styrelseval bortfaller. I enlighet därmed får man antaga, att inhibitionsbeslut enligt 95 § 3 mom. ej heller bör meddelas ifråga om klandrat styrelseval¹⁶⁹.

Det kan nu invändas, att det är farligt ge en obehörigen tillkommen styrelse möjligheter att binda bolaget genom avtal, som kanske strida mot bolagets bästa och den verkliga majoritetens önsknings¹⁷⁰. Emellertid torde av allmänna regler följa, att om tredje man vet att styrelsen handlar i strid med önskningarna hos dem som rätteligen borde ha avgjort styrelsevalet, så kan avtalet icke göras gällande mot bolaget. Är avtalet uppenbarligen till skada för bolaget, kan det ej heller — som i det föregående närmare utvecklats — åberopas av ondtroende medkontrahent. Slutligen bör i sammanhanget erinras om att den verkliga majoriteten ju kan rätt snabbt åstadkomma ett nytt styrelseval.

Även i andra fall kan ett stämmobeslut tänkas vara av betydelse för tredje mans rätt¹⁷¹. Styrelsen kan sålunda ha gjort ett avtal beroende av stämmans godkän-

¹⁶⁷ Skarstedt s. 264 f.

¹⁶⁸ Staub § 253^{2a}.

¹⁶⁹ Skarstedt a. st.

¹⁷⁰ Hueck s. 215.

¹⁷¹ Jfr Hueck s. 195 ff.

nande. Vad blir verkan av att det bolagsstämmobeslut, varigenom dylikt godkännande givits, sedan bortklandras? Har styrelsen i sådant fall meddelat kontrahenten att stämman godkänt avtalet, torde detta icke kunna rubbas genom att beslutet sedan bortklandras. I detta meddelande ligger nämligen en förklaring från styrelsen att bolaget nu vill ingå avtalet, och liksom styrelsen utåt haft behörighet att sluta avtalet utan stämmans godkännande, kan styrelsen genom meddelande att godkännande givits göra avtalet definitivt bindande, även om godkännandet är klanderbart — ja t. o. m. om uppgiften att godkännande lämnats är oriktig¹⁷².

Skulle enligt bestämmelse i bolagsordningen eller på grund av bolagsstämmobeslut styrelsen icke kunna ingå vissa avtal utan stämmans samtycke, torde förhållandet böra bedömas något annorlunda. I detta fall föreligger nämligen en verklig begränsning i styrelsens befogenhet, ehuru den ej får registreras och endast kan åberopas mot ondtroende tredje man. Därav torde följa, att ett besluts bortklandrande kan åberopas mot tredje man, dock endast om han var i ond tro beträffande såväl inskränkningens existens som beslutets klanderbarhet.

Ännu ett fall där tredje mans rätt kan beröras är att tjänstemän i bolaget ha rätt till tantiem, som beräknas på grundval av fastställd balansräkning. Här torde i anställningsavtalet förutsättas ett giltigt beslut om balansräknings fastställande. Har sålunda ett dylikt beslut bortklandrats, torde tjänstemännen vara skyldiga att underkasta sig därav föranledd ändring i tantiemberäkningen¹⁷³.

¹⁷² Hueck s. 209, jfr ovan not II.

¹⁷³ Jfr Hueck s. 211 ff.

IV.

INNEBÖRDEN AV ATT ETT BESLUT ÄR EN NULLITET.

Att ett bolagsstämmobeslut är ogiltigt innebär att det icke har de rättsverkningar som eljest tillkomma bolagsstämmobeslut. Det är sålunda icke bindande för aktieägarna eller bolagsorganen¹⁷⁴. I princip kan icke heller styrelsen freda sig från skadeståndsansvar genom åberopande av att den handlat i enlighet med ett ogiltigt bolagsstämmobeslut. Att sålunda styrelsen ej därigenom kan bli fri från skadeståndsansvaret enligt 135 § gentemot tredje man är givet¹⁷⁵. Och detsamma synes böra gälla även i förhållande till bolaget. Det har

¹⁷⁴ Angående verkan av ogiltigheten i bolagets inre förhållanden se ovan s. 94—97. Beträffande särskilt återbäring av vinstutdelning se not. 155. När 54 § för vissa fall stadgar återbäringsskyldighet, är det egentligen ett överflödigt stadgande. Riktigast torde vara att tolka uttrycket "fastställd balansräkning" i 54 § 1 mom. 1 p. såsom avseende en balansräkning, som formellt fastställts genom bolagsstämmobeslut, även om detta är ogiltigt. Annorlunda Bergendal s. 53, Skarstedt s. 140. 54 § stadgar ju — utan att skilja mellan ond och god tro — icke blott återbäringsskyldighet utan även för dem som deltagit i utdelningsbeslutet solidariskt ansvar beträffande brist vid återbäringen, vilket vore alltför strängt, om stadgandet skulle gälla även då utdelningsbar vinst förelegat enligt en balansräkning, som formellt fastställts men sedan befinnes ogiltig på grund av någon för aktieägarna kanske okänd omständighet (övervärdering e. d.). I sistnämnda fall bör alltså enligt min mening blott föreligga återbäringsskyldighet, som möjligen till förmån för godtroende kan begränsas till obehörig vinst. Vad som icke kan återfås i återbäringssväg kan utkrävas av aktieägare eller styrelseledamöter i skadeståndsväg, om förutsättningarna för skadeståndsskyldighet äro förhanden. Jfr ovan s. 37 f.

¹⁷⁵ Se uttalande i motiven till 1895 års lag, cit. i not 137 här övan, samt det uttryckliga stadgandet i HGB 241 st. 4.

däremot invänts, att bolaget icke rimligen kunde utkräva skadestånd för att bolagets eget beslut utförts¹⁷⁶. Men beslutet är ej såsom sådant giltigt och kan ej bli giltigt.

Även ett ogiltigt bolagsstämmobeslut kan dock ha betydelse i skadeståndsavseende. Styrelsens skadeståndsskyldighet förutsätter uppsåt eller vårdslöshet, och man kan tänka sig en sådan situation, att det icke kan tillräknas en styrelseledamot såsom vare sig uppsåt eller vårdslöshet, att han trots beslutet vara giltigt och på den grund utfört det¹⁷⁷.

Om ett styrelseval är en nullitet, kunde ifrågasättas huruvida icke styrelsen likaväl som när den tillkommit genom ett klanderbart val är befogad att fungera till dess genom laga kraftvunnen dom konstaterats, att den icke är rätt styrelse (eller nytt styrelseval ägt rum). Att detta icke lär kunna godtagas framgår emellertid, om man klargör i vilka fall ett styrelseval drabbas av nullitet. Detta sker väl egentligen blott när till styrelse utsetts personer, som på grund av tvingande rättsregler icke få bekläda funktion som styrelseledamöter (utlänningar i den mån de ej få vara styrelseledamöter i svenska aktiebolag). I det fallet — liksom när det alls ej föreligger ett bolagsstämmobeslut, t. ex. när några aktieägare på egen hand "utsett styrelse" — kan det knappast komma ifråga att tillåta vederbörande fungera som bolagets organ. Av dylika personer sammankallade "bolagsstämmor" lära därför ej kunna betraktas såsom verkliga bolagsstämmor¹⁷⁸.

I övrigt torde det sällan kunna bli fråga om att ett bolagsstämmobeslut, som på ena eller andra sättet är

¹⁷⁶ Staub § 241⁴ (som dock gör sådana modifikationer, särskilt för fall av ond tro hos styrelsen, att resultatet kommer nära den i texten uttalade meningen).

¹⁷⁷ Jfr Hueck s. 243, Friedländer s. 118.

¹⁷⁸ Staub § 253^{2a}, ovan s. 61.

villkor eller förutsättning för giltigheten av ett avtal med tredje man, är en nullitet. Där så är fallet, bör väl tredje man i god tro principiellt vara skyddad efter enahanda grunder som när det gäller klanderbara beslut.

Ogiltigheten har vidare naturligtvis till följd, att beslutet icke får registreras, och om registrering skett skall, sedan ogiltigheten fastslagits genom laga kraft ägande dom, på begäran av någondera parten anteckning därom ske i aktiebolagsregistret (129 §).

Ogiltigheten av beslutet torde enligt nuvarande rätt kunna efter hur lång tid som helst göras gällande ej blott invändningsvis utan även angreppsvis genom process¹⁷⁹.

¹⁷⁹ Detta är den vanliga meningen, Hueck s. 238 m. fl., Augdahl s. 472, Krenchel s. 256. Se för svensk rätts del Bergendal s. 45 ff.

Däremot uttalar Karlgren den åsikten att talan mot ett ogiltigt beslut icke kan medges efter klandertidens utgång. När det gäller beslut, som blott kränka enskild aktieägars rätt, bör denne — framhåller Karlgren i noten s. 118 f. — icke tillåtas att kanske åratal efter beslutets tillkomst väcka påstående om detsamma olaglighet och föranleda för bolagsföretaget menliga tvister. "Och goda skäl synas då tala för att man bör anlägga samma betraktelsesätt även när det gäller beslut, som innebära överträdelse av skyddsföreskrifter till förmån för borgenärer och blivande aktieägare in abstracto". Härtill må anmärkas att det knappast finns bärande skäl för att förhindra aktieägarna att vinna dom på att ett beslut, som icke får verkställas, är ogiltigt. Såvitt jag kan förstå ligger det i alla parter intresse att full klarhet ernås ifråga om beslutets giltighet. Syftet med 95 § är ju att skapa visshet huruvida ett beslut är giltigt; som komplement därtill fordras möjlighet att genom process få klargjort, att ett beslut är obotligt ogiltigt. (Att märka är nu att Karlgren gör ett vagt formulerat undantag från sin sats, nämligen beträffande "sådana bolagsstämmobeslut som stå i strid mot de för aktiebolaget grundläggande rättssatserna").

Medges bör emellertid att Karlgrens uppfattning har ett stöd i den här i landet gängse, av Karlgren till utgångspunkt tagna åsikten, att klanderpreskriptionen icke ens när det blott gäller de nuvarande aktieägarnas intressen kan göra beslutet giltigt och förbindande för styrelsen. Sistnämnda efter vad ovan s. 84 ff förfäktats felaktiga uppfattning — som även Karlgren (se ovan not 132) finner "högst märklig" — leder ju nämligen även i de s. a. s. normala klanderfallen till samma onormala tillstånd, att ett beslut såsom rättsstridigt ej får verkställas men icke heller kan dragas inför domstol för att ogiltigförklaras.

V.

KLANDER- OCH NULLITETSPROCESSEN.

Aktiebolagslagens 95 § innehåller ett par knappa bestämmelser angående klandertalan, men i stort sett äro klander- och nullitetstalans processuella förutsättningar och innebörd samt förhållandet mellan de båda slagen av talan ett outrett kapitel. Den lämpligaste planen för utredningen är att först behandla klandertalan — varom som sagt vissa lagbestämmelser finnas — och därefter ange nullitetsprocessens därifrån avvikande drag och dess förhållande till klandertalan.

1) Klandertalan.

A. Dess allmänna karaktär.

I tysk doktrin diskuteras huruvida en klandrande aktieägare är att betrakta som en vanlig, sina egna intressen fullföljande kärande eller som ett organ för bolaget¹⁸⁰. Som bevis för att han intar ett organs ställning åberopas särskilt, att klandertalan verkar även till förmån för andra aktieägare. Däremot framhålles å andra sidan att den klandrande handlar i eget namn och för egen räkning samt att han icke kan vara organ för bolaget, då detta tvärtom står såsom hans motpart i klanderprocessen. Naturligtvis är det en underordnad terminologisk fråga, om man bör *beteckna* en klandrande

¹⁸⁰ Hueck s. 173 med hänvisningar.

aktieägare såsom bolagsorgan eller ej¹⁸¹. Det viktiga är att fastställa rättsreglerna i olika avseenden beträffande den klandrande och hans talan. Att här i vissa hänseenden gälla principer, som göra den klandrandes ställning åtminstone analog med ett bolagsorgans är otvivelaktigt. Visserligen står det i aktieägarens skön om han vill klandra eller underlåta att klandra, och om han klandrar gör han det i eget namn och på egen risk. Men klanderrätten är inte blott så till vida analog med ett bolagsorgans förvaltningsbefogenhet, att dess utövning påverkar samtliga aktieägares rätt, utan än viktigare: de intressen som genom klanderrätten kunna skyddas äro ej fullt jämförliga med de individuella intressen en person eljest skyddar genom process. Som förut framhållits kan klander blott ske, när det gäller rättskränkningar i inre bolagsrättsliga förhållanden, ej om kränkningen blott riktar sig mot aktieägaren såsom tredje man. Och vidare torde å andra sidan klanderrätt föreligga så snart en dylik kränkning av en intern bolagsrättslig rätt föreligger, oavsett om kränkningen riktar sig (enbart eller även) mot den klandrande eller enbart mot någon annan aktieägare (som t. ex. ej vederbörligen kallats, eller till vars nackdel likhetsprincipen åsidosatts). Detta förefaller vara den härskande meningen¹⁸². Och vad positiv svensk rätt angår finns i lagen intet som kan åberopas för klanderrättens begränsning till fall där det gäller den klandrandes egna bolagsrättsliga intressen; enligt lagens ord har tvärtom varje aktieägare rätt att klandra

¹⁸¹ Jfr om ett analogt spörsmål Nial i SvJT 1930 s. 544.

¹⁸² Brodmann § 271^{2h}, Hueck s. 150 f, Jacusiel: Gültige und fehlerhafte Generalversammlungsbeschlüsse der Aktiengesellschaft (Diss. 1928) s. 44 f. Annorlunda Lehmann: Das Recht der Aktiengesellschaften II (1904) s. 213 f, vars — nu ju ganska gamla — uttalande i viss mån synes motsägas av honom själv, när han a. a. s. 225 säger, att även den aktieägare som blott har fördel av ett beslut kan klandra det, "emedan han vill företräda andra, kränkta aktieägare".

ett formellt eller materiellt rättsstridigt beslut. En aktieägare torde sålunda kunna klandra ett beslut som blott kränker en annan (naturligtvis under förutsättning att denne andre icke genom att rösta för beslutet, eventuellt genom att i annan form vid stämman ha lämnat sitt samtycke till detsamma¹⁸³, gjort beslutet giltigt).

Styrelsens, resp. styrelseledamots klanderrätt torde vara att beteckna såsom organbefogenhet i alla avseenden. Styrelseledamöterna äro bundna av sin allmänna trohetsplikt gentemot bolaget även vid utövningen av klanderrätten och skola icke genom denna rätt skydda sina personliga intressen. Dessa intressen falla utanför det interna bolagsrättsliga förhållandet och alltså utanför området för klanderrätten över huvud. Styrelsen, resp. ledamoten kan icke klandra ett bolagsstämmobeslut därför att det står i strid med deras rätt till tantiem o. d. Detta, som särskilt understrukits i tysk praxis och doktrin¹⁸⁴, är rätteligen att betrakta som en följd av att rätten till tantiem är en tredjemansrätt, som ej behöver eller kan göras gällande genom klander-talan utan vid behov får hävdas genom vanlig fordringsprocess¹⁸⁵. Styrelse eller styrelseledamot kan icke heller på saklig grund klandra ett beslut varigenom decharge vägras. Däremot kan styrelsen eller styrelseledamot i likhet med varje aktieägare på *formell* grund klandra ett beslut i dechargefrågan likaväl som i andra frågor. (Att styrelsen i allmänhet ej har *skyldighet* att klandra är förut omnämnt¹⁸⁶.)

¹⁸³ Se ovan s. 54 f.

¹⁸⁴ Brodmann 271⁷ med prejudikatshänvisningar.

¹⁸⁵ Se ovan s. 46.

¹⁸⁶ Ovan s. 79, 83.

B. Vem är berättigad klandra?

Enligt 95 § tillkommer klanderrätten styrelsen eller styrelseledamot (varmed i tjänst varande suppleant samt likvidator enligt 71 och 110 §§ äro jämnställda¹⁸⁷) eller aktieägare.

Vad först *styrelseledamot* angår är det endast den som vid tiden för klandret är styrelseledamot, som kan klandra, och om han upphör att vara styrelseledamot under klanderprocessen, lär han icke kunna fortsätta denna: då är han ju icke längre bolagsorgan, och i rent personligt intresse, t. ex. för att få ett formellt oriktigt beslut, varigenom decharge åt honom vägrats, förklarat ogiltigt, torde han icke kunna föra klandertalan¹⁸⁸. Har en styrelseledamot entledigats genom ett bolagsstämmobeslut, måste han dock kunna klandra detta, om det lider av formell felaktighet (på materiell grund kan beslutet icke klandras)¹⁸⁹.

Innebörden av att *styrelsen* också tillerkännes klander rätt måste vara, att styrelsen såsom ett kollegium kan anhängiggöra talan och att denna fortsättes oberoende av de eventuella personväxlingar som under tiden ske inom styrelsen. För att styrelsen skall stå såsom kärande fordras, att det föreligger ett styrelsebeslut att väcka talan. Detta beslut behöver emellertid, liksom andra styrelsebeslut, ej ha fattats av styrelsesammanträde, vari alla ledamöterna deltagit; beslutfört antal räcker för beslut om talans anställande, liksom beslut om dess nedläggande o. s. v. Tvivelaktigt synes vara, om samtliga styrelseledamöter eller blott de som röstat för eller eljest deltagit i rättegången eller åtminstone icke motsatt sig densamma skola åläggas ansvar för

¹⁸⁷ En utom styrelsen utsedd firmatecknare är däremot icke tillerkänd klanderrätt.

¹⁸⁸ Hueck s. 160 f.

¹⁸⁹ Hueck s. 157, Staub 271¹⁴. Annorlunda Goldschmit i Ring-Schachian s. 210, jfr även Brodmann § 271⁷.

rättegångskostnaderna. I första hand torde domstolen böra ålägga samtliga ledamöter att solidariskt svara för kostnaderna. Men rimligt och naturligt synes vara att den ledamot som visar, att han under hela tiden sökt avstyra rättegången, befrias från ansvar. Medlem som utträder ur styrelsen bör slippa ansvar för kostnader, som ej uppkommit under hans funktionstid eller på grund av vad därunder förekommit. Styrelseledamot, som under processens gång inträder i styrelsen, får säkerligen — om han icke aktivt tar ställning mot processens fortsättande — anses svara även för tidigare rättegångskostnader¹⁹⁰.

Vad beträffar *aktieägares* klanderrätt tillkommer denna aktieägaren såsom sådan. Det innebär att den klandrande måste vara aktieägare, när han väcker processen, och fortfara att vara det, så länge han för processen. Angående innebörden av kravet på aktieägarskap hänvisas till vad ovan¹⁹¹ sagts rörande samma fråga vid rösträtt. I fråga om beviset för aktieägarskap gälla vanliga legitimationsregler, d. v. s. det fordras vid innehavaraktier innehav, vid namnaktier inregistrering i aktieboken, aktiebolagslagen 28 § 4 mom. Denna legitimation kan dock motbevisas av bolaget¹⁹². I främmande rätt fordras ofta, att den klandrande var aktieägare vid tiden för det klandrade beslutets tillkomst eller åtminstone genom universalfång erhållit aktien från en person som då var aktieägare¹⁹³. Detta torde ej överensstämma med svensk rättsuppfattning. Om beslutet är giltigt eller ogiltigt är av betydelse för alla aktieägare, de må ha förvärvat sina aktier före eller efter

¹⁹⁰ De nu berörda frågorna rörande klandertalan av styrelsen synas knappast vara behandlade i litteraturen. Några antydningar finnas hos Brodmann § 271⁷.

¹⁹¹ sid. 13 ff.

¹⁹² Jfr Nial s. 26, 56 ff, NJA 1927 not A nr 409.

¹⁹³ Hueck s. 137 ff, norska förf. citerade hos Arnholm s. 394 n. 101.

beslutet, och var och en av dem bör ha samma rätt att inom föreskriven frist klandra beslutet¹⁹⁴. Aktiebolagslagen innehåller heller intet stöd för att skilja mellan olika aktieägare. Riktigast torde vara att en aktieägare som överlåter sin aktie icke ens *kan* genom förbehåll vid överlåtelsen med verkan i förhållande till bolaget beröva förvärvaren klanderrätten; denna bör — liksom rösträtten — anses oupplösligt förenad med aktien och ett dylikt förbehåll bör på sin höjd tillerkännas verkan i förhållandet mellan de avtalande parterna personligen.

Enligt en ofta uttalad mening¹⁹⁵ kan en aktieägare genom tyst eller uttryckligt avtal på ett bindande sätt gentemot bolaget avstå från sin klanderrätt. Denna mening står dock icke i god överensstämmelse med vad ovan framhållits rörande det i klanderrätten liggande draget av organbefogenhet. Vore klanderrätten en rent individuell rättighet, given åt aktieägaren allenast för hans egen skull, borde han kunna genom avtal avstå från den, likaväl som han kan offra sin individuella rätt genom att rösta för ett bolagsstämmobeslut, som kränker blott honom till de andra aktieägarnas förmån. Men då klanderrätten föreligger oberoende av eget intresse hos den klandrande och därför även får anses tjäna gemensamma aktierättsliga syften — att över huvud trygga en rättsenlig bolagsförvaltning — samt så till vida är en slags organbefogenhet, synes det åtminstone mycket tvivelaktigt, om man bör tillerkänna ett avstående av klanderrätten juridisk verkan. Att detta icke bör ske i fråga om avtal, varigenom styrelsen avstår från

¹⁹⁴ Se NJA 1893 s. 255. För dansk rätt Sindballe s. 174. I Norge hävdar nu också Arnholm s. 393 ff en annan uppfattning än övriga norska författare. Arnholm synes emellertid vilja grunda sin åsikt på tanken att klanderrätten *om ej annat avtalats* följer med vid aktiens överlåtande; enligt den i texten framställda meningen är förvärvarens klanderrätt helt självständig.

¹⁹⁵ Arnholm s. 394 samt tysk doktrin, Hueck s. 153, Brodmann 271^{4c} m. fl.

sin klanderrätt, är på nu angivna grunder tämligen tydligt, och goda skäl tala som sagt för att bedöma aktieägarens klanderrätt på samma sätt. I konsekvens härmed torde också böra antagas, att även den som röstat för ett beslut kan klandra det¹⁹⁶. För detta talar även att den röstande kan ha velat beslutet endast under förutsättning av att beslutet är oklanderligt. Över huvud bör nog sålunda den principen uppehållas att *varje* aktieägare kan klandra om *någon* kan det.

Om en aktieägare anhängiggjort klandertalan samt under denna överlåter sina aktier, torde förvärvaren kunna inträda såsom hans successor i processen. För övrigt bör varje aktieägare — liksom en styrelseledamot¹⁹⁷ — ha rätt att inträda såsom biintervenient i en pågående klandertalan på den klandrandes sida¹⁹⁸. Och i dylikt fall torde intervenienten böra tillerkännas en

¹⁹⁶ Detta torde dock strida mot den förhärskande uppfattningen. Sindballe s. 174. I tysk rätt fordras t. o. m. som regel att den som vill klandra gör invändning mot beslutet till protokollet, HGB § 271. Möjligen tyder överdomstolarnas motivering i NJA 1932 s. 243 på att även svensk domstolspraxis anser en aktieägars samtycke till ett beslut betaga honom rätten att klandra det. Förhållandet i detta mål var det, att en person upptagits på röstlängden, oaktat lösningsrätt till aktien förelåg och vederbörande således enligt 52 § aktiebolagslagen icke ägde rösträtt. Då röstlängden utan protest godkändes av de närvarande, samt alla bolagets aktieägare voro representerade, borde beslut på grundval av röstlängden utan vidare ha blivit giltiga; jfr ovan s. 54 f. Men domstolarna ha icke i motiveringen åberopat angivna grund utan ha möjligen menat att en aktieägars godkännande av röstlängd hindrar den godkännande — oavsett om andra ha klanderrätt — från att klandra beslut under åberopande av röstlängdens felaktighet. Jfr även rubriken till referatet i NJA.

Den i texten uttalade åsikten har stöd av italiensk doktrin, under det att italiensk praxis synes gå i motsatt riktning, Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht 1932 s. 353, 1933 s. 139.

¹⁹⁷ Teoretiskt borde väl även styrelsen kunna intervenera på den klandrandes sida (varvid ombud för bolaget finge utses enligt 68 §). Praktiskt saknar emellertid detta betydelse, då styrelsen ju på ett effektivare sätt kan understödja klandertalan genom att såsom bolagets företrädare i klanderprocessen medge bifall till klandret.

¹⁹⁸ Staub § 271¹⁶. — Såsom biintervenient på *bolagets* sida bör aktieägare också kunna inträda, även om man i allmänhet icke till-

självständig ställning i förhållande till den ursprungliga kändanden, så att han kan fortsätta processen, om den senare lägger ned den, självständigt överklaga o. s. v.¹⁹⁹. Det synes bäst överensstämma med klanderrättens aktierättsliga natur att den kan utövas²⁰⁰ så länge icke genom klanderpreskription (på grund av att klander icke i rätt tid anstälts, eller icke fullföljts) eller genom laga kraftätagande dom beslutet vunnit giltighet mot alla.

C. Sättet för klander.

Enligt 95 § skall talan, för preskriptionens undvikande, inom tvåmånadersfristen ske "genom stämning å bolaget". Häri torde ligga dels att aktieägarens talan skall gå ut på själva beslutets upphävande eller ändrande (alltså med för alla bindande verkan enligt 95 § 4 st.), ej blott på att han för sin egen del skall undgå beslutets verkningar helt eller delvis, dels ock att det icke räcker med att frågan inom tvåmånadersfristen föres fram i form av en invändning mot en av bolaget anhängiggjord process²⁰¹.

låter aktieägare att biinterveniera i bolagets processer (jfr Kallenberg Svensk civilprocess IV s. 1043 och Staub § 272⁷). Medan det i en vanlig process rör bolagets rättsförhållande till tredje man, varöver den enskilde aktieägaren regelmässigt icke kan disponera, är det i klanderprocess fråga om just aktieägarnas rätt att bestämma i bolagets angelägenheter. Uppenbarligen tala även starka skäl för att erkänna rätt till biintervention. Vid klanderprocess rör det sig ju om en inre konflikt i bolaget. Och visserligen är det väl vanligast, att styrelsen, som regelmässigt företräder bolaget i klanderprocessen, sympatiserar med den grupp som önskar att beslutet skall bestå. Men det är ju mycket möjligt att styrelsen i stället har sina intressen hos den klandrande aktieägaren eller aktieägaregruppen, och övriga aktieägare böra då ha möjlighet att genom intervention få sina legitima intressen beaktade.

¹⁹⁹ Annorlunda Hueck s. 176 f. — Ang. en dylik biintervenients ställning i allmänhet se Kallenberg Svensk civilprocessrätt IV s. 1075 f.

²⁰⁰ Visserligen kan det icke efter utgången av de två månaderna ske genom ny stämning, men detta saknar materiell betydelse i det i texten omtalade fallet, då samma resultat vinnes genom intervention.

²⁰¹ Detta är också uppfattningen i Tyskland, Hueck s. 161 med

Det provisoriska inhibitionsförordnande domstolen enligt 95 § 3 mom. äger meddela skall naturligtvis också gälla hela bolagsstämmobeslutet, ej blott såvitt detsamma angår den klandrande aktieägaren.

Klandertidens utgång hindrar även den som dessförinnan anställt klandertalan att väcka ny sådan talan på annan grund än den han åberopat i första processen. Ifrågasätts kan om han ens i samma process kan efter fristens utlopp framföra nya klandergrunder. I tysk doktrin har denna fråga besvarats nekande²⁰². Vad svensk rätt angår är härvidlag först att märka, att doktrin och praxis i mycket vid utsträckning tillåter en part i en vanlig civilprocess att under processens gång framföra nya grunder. Då själva anspråket, petitum, kan individualiseras utan angivande av rättsgrunden, behöver någon rättsgrund icke alls upptagas i stämningen, och har så skett, kan käranden under processen åberopa nya grunder. Detta anses gälla även där rättsgrunden — såsom i regel är fallet vid s. k. gestaltningsrättigheter — anses individualisera *rättigheten*, så att en rättsgrund ger en rättighet, en annan rättsgrund en annan rättighet, och i följd därav domens rättskraft icke

hänvisningar. Liknande för norsk rätts del Augdahl s. 461. Arnholm däremot förfäktar, s. 391 ff., i båda avseendena en avvikande mening: aktieägaren skulle kunna fordra att trots beslutets upprätthållande i övrigt själv slippa att drabbas av det, och det skulle räcka med en invändning i en av bolaget anhängiggjord process; spörsmålet om beslutets ogiltighet skulle i dylika fall blott avgöras domskälsvis. — Denna åsikt är ju nu för det första omöjligt att upprätthålla i många fall, då ett beslut icke kan genomföras på annat sätt än gent emot alla, t. ex. när det gäller frågan huruvida en beslutad affärstransaktion strider mot bolagsändamålet, eller en nedskrivning av aktiernas nominella värde — aktierna skola ju lyda på samma belopp, aktiebolagslagen § 3, norska aktiebolagslagen § 30. Även i övrigt leder åsikten till otillfredsställande resultat. Om t. ex. ett beslut att fondera utdelningsbar vinst bortklandras på grund av att en aktieägare fått rösta för ett för stort antal aktier, bör väl domstolen i stället för detta beslut sätta det som bevisligen skulle ha fattats, om riktig röstbegränsning iakttagits, men det vore oformligt och stridande mot likhetsprincipen, om endast den klandrande själv komme i åtnjutande av utdelning.

²⁰² Staub § 271⁹, Hueck s. 163 f.

omfattar andra rättsgrunder än sådana som faktiskt prövats i processen²⁰³. Lämpligheten av dessa till den allmänna processrätten hörande regler skall här icke diskuteras, utan blott undersökas om något speciellt gäller i fråga om klandertalan med hänsyn till klanderfristen och klanderpreskriptionens syften. Utan tvivel är det ur en synpunkt önskvärt, att nya klandergrunder icke få framföras efter fristens utgång. En sådan regel skulle främja klanderpreskriptionens syfte att så snabbt som möjligt skapa klarhet om giltigheten av ett stäm-mobeslut. Visserligen hålles det definitiva avgörandet därav svävande genom en i rätt tid väckt klandertalan, men det kan dock vara avsevärt lättare för bolagsorga-nen och övriga intresserade att vid fristens utgång be-döma frågan om giltigheten, därest alla klanderanled-ningar, som kunna komma i beaktande, då måste ha framförts²⁰⁴. Emellertid synes tvivelaktigt, om detta skäl är tillräckligt starkt att motivera ett avsteg från de nyss angivna allmänna principerna om rätten till ta-leändring. Och vissa skäl kunna åberopas emot ett sådant avsteg. Det är säkerligen icke möjligt att i gäl-lande svensk rätt uppställa krav på att klandergrunden skall vara angiven i stämningen, och vid sådant förhåll-lande har man ju ingen garanti för att vid klanderti-dens utgång alls finna någon grund angiven för en då anhängiggjord klandertalan. Att ställa den som re-dan i stämningen angivit en klandergrund sämre än den som icke angivit någon grund är heller icke så tilltalan-de. Vidare skulle ett förbud mot nya klanderanledning-ars framförande just med hänsyn till den korta klan-derfristen och till den ovan framhållna regeln, att en ny

²⁰³ Till det sagda se Kallenberg: Svensk civilprocessrätt, andra bandet II s. 346 ff, Kallenberg: De ordinära devolutiva rättsmed-len (2 uppl.) s. 125 ff, särskilt s. 152 ff, 155, Agge: Bidrag till lä-ran om civildomens rättskraft (1932) s. 268 ff.

²⁰⁴ Detta anför Hueck a. st. som stöd för den i tysk litteratur före-trädda åsikten.

talán på annan grund icke kan väckas efter de två månadernas utgång, innebära en från våra vanliga principer så starkt konstrasterande stränghet mot kändanden, att man näppeligen vågar sig på att utan uttryckligt stöd i lagen uppställa ett sådant förbud. Man får nog därför stanna vid att enligt gällande rätt nya klanderanledningar kunna i en klanderprocess åberopas även efter de två månadernas utgång, vare sig en klandergrund angivits i stämningen eller ej. —

Tyska HBG § 272 stadgar att flera klanderprocesser skola upptagas till gemensamt handläggande och avgörande. Att svensk lag icke innehåller motsvarande regel torde icke innebära någon saklig olikhet. För en kumulation tala ju icke blott fördelarna av gemensam utredning utan även särskilt olämpligheten av olika domar angående beslutets giltighet. Givetvis kunna de klandrande redan från början förena sig om gemensam stämning enligt rättegångsbalken 11 kap. 2 §.

Klandertalan är, som redan förut antytts, att rikta mot bolaget, på vanligt sätt företrätt genom styrelsen. Vill styrelsen anhängiggöra klandertalan, skall enligt 95 § 2 mom. aktiebolagslagen tillämpas vad i 68 § 2 mom. sägs, d. v. s. styrelsen har att inkalla bolagsstämma för att välja ombud att föra bolagets talan. Stämning skall anses delgiven då den blivit föredragen på stämman; i fråga om tvåmånadersfristens iakttagande gäller i detta fall att det är nog om stämman inom fristen blivit utlyst att hållas så snart det med iakttagande av föreskriven kallelsetid kan ske. Samma regler måste gälla om visserligen icke styrelsen såsom sådan för talan men väl så många styrelseledamöter att behöriga företrädare för bolaget icke bland övriga styrelseledamöter äro förhanden.

Klander av bolagsstämmobeslut har i praxis och litteratur ansetts kunna hänskjutas till *skiljemän*, och ett förbehåll i bolagsordningen enligt 138 §, att tvister mel-

lan bolaget och styrelsen eller ledamot därav eller aktieägare skola hänskjutas till skiljemän, skulle då enligt nämnda § också beträffande klander "äga samma verkan som tillkommer skiljeavtal"²⁰⁵. Såsom argument mot behörigheten av skiljeförfarande rörande klander har anförts, att skiljemännen icke kunna meddela inhibitionsbeslut enligt 95 § 3 mom.²⁰⁶. Detta argument är väl knappast avgörande, särskilt om man tar hänsyn till att skiljeförfarandets snabbhet förringar behovet av preliminärt inhibitionsbeslut. Något oöverstigligt hinder mot skiljemannaförfarande i klanderfrågan utgöra heller knappast bestämmelserna i 129 § om registrering av laga kraftätagande dom på ogiltigheten av registrerat beslut, eftersom dessa bestämmelser torde kunna tillämpas även på skiljedom²⁰⁷. Genom att tillerkänna övriga aktieägare rätt till intervention på någondera sidan även i skiljeförfarandet²⁰⁸ eliminerar man även den invändningen, att de ej ha samma möjligheter att bevaka sina intressen som inför domstol²⁰⁹. Större betänkligheter mot skiljemannaförfarandet i klanderfrågor synas vara att hämta ur stadgandet i 1 § av lagen den 14 juni 1929 om skiljemän, enligt vilket skiljemannaförfarandet endast kan avse "fråga av tvistemåls beskaffenhet, varom förlikning kan träffas", (samt fråga om ersättning för skada på grund av brott). Den häri liggande begränsningen är måhända icke alldeles klar.

²⁰⁵ NJA 1924 not B nr 209, 1920 s. 73 (föreningsbeslut); Skarstedt s. 312.

²⁰⁶ Partsanförande i NJA 1920 s. 73.

²⁰⁷ Skarstedt sid. 313.

²⁰⁸ Huruvida intervention i allmänhet kan ske i ett skiljeförfarande synes vara en outredd fråga.

²⁰⁹ Man kanske invänder att det är mindre säkerhet för aktieägaren att få kännedom om ett skiljeförfarande än om en process. Det är emellertid att märka, att om parterna vilja hålla saken hemlig, kunna de praktiskt taget göra det även när det gäller domstolsprocess, särskilt genom att gå till annan domstol än den vanliga. (I detta sammanhang kan nämnas att enligt tyska HGB § 272 klander talan skall av styrelsen kungöras).

Givetvis innebär den åtminstone att skiljemännen endast kunna avgöra frågor, "i vilkas reglering det allmänna icke äger ett omedelbart intresse"²¹⁰. Som bekant är emellertid avtalsfriheten stundom begränsad även i den enskildes intresse, så att han icke *på förhand* kan avsäga sig vissa rättigheter eller ikläda sig vissa förpliktelser; exempel erbjuda lagen om avbetalningsköp, avtalslagen §§ 36—38. Möjligt vore att tolka skiljemannalagens 1 § så att skiljeförfarandet i dylikt fall icke kunde äga rum: därpå tyder kanske närmast ett motivuttalande av nya lagberedningen²¹¹, som först formulerade ifrågavarande, redan i 1887 års lag ingående stadgande. Om denna senare tolkning antoges, kunde klandertalan knappast hänskjutas till skiljemän, eftersom förlikning icke utan vidare kan träffas i fråga om klander av bolagsstämmobeslut. Som förut nämnts bör en aktieägare icke kunna med bindande verkan avstå från klanderrätt. Ifrågavarande tolkning av skiljemannalagen torde emellertid icke vara riktig, utan bindande skiljeavtal böra kunna slutas så snart frågan är sådan att förlikning därom kan träffas, sedan tvisten uppkommit²¹². Men beträffande klander av bolagsstämmobeslut är ännu icke därmed möjligheten av skiljeavtal given. Ty icke ens efter bolagsstämmobeslutets fattande torde, som ovan framhållits, en aktieägare kunna med bindande verkan avstå från klanderrätt. Och i varje fall lär en aktieägare och styrelsen icke kunna genom ett vanligt avtal, som ju självt kan bli föremål för process och som saknar varje publicitet, ändra eller upphäva ett

²¹⁰ Ur den sakkunniges (prof. Fehr) motiv till 1929 års lag cit. i NJA II 1929 nr 1 s. 9.

²¹¹ NJA II 1887 nr 4 s. 16: "Det avtal varigenom till avgörande av en eller flera skiljemän hänskjutes en fråga, varom tvist uppstått eller framdeles kan uppstå — det så kallade skiljeavtalet — är en art av förlikning och kan förty ej avse annan fråga än sådan, varom parterna äga ingå förlikning med laga verkan".

²¹² Jfr Dillén: Bidrag till läran om skiljeavtalet (1933) s. 85 ff samt en antydan av Trygger i TfR 1895 s. 13.

bolagsstämmobeslut²¹³. Det står därför knappast i överensstämmelse med *ordalagen* i skiljemannalagens 1 § att tillåta skiljeförfarande i klanderfrågor. Om man emellertid — vilket torde vara det rätta²¹⁴ — tolkar lagrummet så att det blott från skiljeförfarande utesluter sådana frågor i vilka ett offentligt intresse spelar in och domstolen följaktligen har officialprövningsplikt, kan den härskande åsikten försvaras. I en klanderprocess kunna nämligen parterna fritt disponera över argumentation och bevisning och därigenom, om de äro ense, erhålla den dom de önska²¹⁵, och det är alltså icke fråga om någon officialprövning. För övrigt bör icke förglömmas, att skiljeförfarandet erbjuder en fördel, som just i klanderfrågor är av speciellt värde: snabbheten. Allt som allt torde det icke föreligga tillräckliga skäl att ställa sig i opposition till den härskande uppfattningen. Accepteras denna, bör ej heller något principiellt hinder föreligga för styrelsen att utan stöd av bestämmelse i bolagsordningen träffa skiljeavtal angående uppkommen tvist om ett bolagsstämmobesluts giltighet²¹⁶.

²¹³Hueck s. 174 ff, Brodmann 273^{1e}, annorlunda Staub § 273¹.

²¹⁴ Se motivuttalandet, citerat ovan vid not 210. Jfr även Dillén a. a. s. 71 ff.

²¹⁵ Häri ligger en risk för att styrelsen, kanske i samförstånd med en klandrande aktieägare, gör oriktiga medgivanden och därigenom åstadkommer upphävande av ett felfritt stämmobeslut. Korrektivet häremot är — förutom aktieägares interventionsrätt — endast styrelsens skadeståndsansvar gentemot bolaget. Tysk rätt bereder en särskild garanti genom föreskriften att bolaget i klanderprocessen företrädes av både styrelsen och uppsiktsrådet; Brodmann s. 412.

²¹⁶ Arnholm s. 391 anser det "selvsagt" att styrelsen icke på egen hand kan gå med på skiljeförfarande. Då emellertid styrelsen kan genom underlåtenhet att klandra eller genom medgivande i domstolsprocess disponera över tvistefrågan, synes den — när man överhuvud tillåter skiljeförfarande i klanderfrågor — även böra tillerkännas behörighet att låta saken avgöras av skiljemän, naturligtvis under vanligt ansvar mot bolaget för att åtgärden är försvarlig.

D. Kan domstolen (resp. skiljemännen) sätta ett annat beslut i det bortklandrades ställe?

Enligt en i utlandet vanlig uppfattning kan domstolen, om klandret finnes befogat, endast undanröja det klandrade beslutet men icke sätta ett annat beslut i stället²¹⁷. Denna uppfattning torde emellertid icke böra godkännas för svensk rätts del. Klanderrätten bör väl innebära en möjlighet att korrigera en förelupen felaktighet. Detta kan nu visserligen vanligen icke ske på annat sätt än genom ett blott och bart undanröjande av det felaktiga beslutet: man vet ofta icke vad stämmans beslut skulle ha blivit, om ifrågavarande fel icke ägt rum (så t. ex. om felet ligger i bristfälliga kallelser och i allmänhet om beslutet är materiellt rättsstridigt), och meningen är ju ej att domstolen (resp. skiljemännen) på fri hand skall skapa ersättning för bolagsstämmobeslut. Men där det kan fastställas, vilket beslut som skulle ha fattats, därest felet ej ägt rum, bör klandret leda till att domstolen förklarar detta beslut fattat. Detta är framförallt fallet, när felet ligger i en oriktig bedömning av röstresultatet: felräkning av rösterna, felaktigt antagande att större majoritet fordras etc.²¹⁸. Men även andra fall kunna tänkas, t. ex. om en obehörig fått rösta och man vet på vad sätt han röstat. Undantagsvis kan även när ett materiellt fel föreligger situationen vara den, att domstolen kan fastslå icke blott att ett fel föreligger utan även vilket beslut som rätteligen skulle ha fattats. Så t. ex. om balansräkningen fastställts utan att fonderna upptagits var för sig²¹⁹. Möjligen kunde man också tillerkänna domstolen befogenhet att ändra (och ej blott undanröja) en balansräkning, däri vissa tillgångar upptagits till för högt belopp, varvid domstolen skulle nedsätta tillgången till det högsta

²¹⁷ Hueck s. 228 ff med hänvisningar.

²¹⁸ Jfr ovan s. 58 f.

²¹⁹ Jfr Hueck a. st.

tillåtna beloppet²²⁰. Det förutsättes också av vår lag att domstolens utslag ej behöver vara enbart negativt; 95 § 4 mom. talar om domstolsutslag, varigenom bolagsstämmobeslut upphävts *eller ändrats*²²¹.

Endast en invändning av betydelse synes kunna göras mot åsikten att domstolen i nu antydda fall kan sätta ett annat beslut i stället för det klandrade, nämligen den att en annan aktieägare kanske på någon grund skulle ha velat klandra detta andra beslut men nu försuttit klanderfristen²²². Detta kan emellertid icke tillmätas avgörande betydelse. Domstolen bör som sagt icke kunna i stället för det klandrade beslutet sätta något annat än det som bevisligen skulle ha fattats, om allt gått rätt till, varför väl domstolen bör redan i den första klanderprocessen pröva gjorda invändningar mot det beslut,

²²⁰ Jfr Bergier s. 234. Detta kan emellertid vara betänkligt därför att bolagsstämman, om ifrågavarande övervärdering icke skett, möjligen kunde ha vidtagit en annan åtgärd — en minskad avskrivning e. d. Måhända bör domstolen med hänsyn därtill kunna ändra balansräkningen endast om det icke göres sannolikt, att stämman skulle ha vidtagit annan åtgärd av antytt slag.

Vissa författare — Horowitz s. 369 ff, Bergier s. 236 — vilja tillerkänna domstolen en längre gående befogenhet, nämligen att på fri hand — alltså oberoende av vad stämman kan antagas ha velat — fastställa balansräkningen, där stämman (majoriteten) undandrar sig att göra det, eller försöker undandra sig fastställande av en laglig balansräkning genom fastställande av en olaglig. Även om det vore önskvärt att domstolarna kunde effektivt ingripa mot dylika förfaranden, är det uppenbart mycket betänkligt att lägga i deras händer uppgiften att företaga de rent ekonomiska och affärspolitiska kalkyler och bedömningar som ingå i upprättandet av en balansräkning. De lege ferenda synes lämpligare att skapa andra påtryckningsmedel mot en tredskande stämma, t. ex. genom införande av likvidationsskyldighet i händelse av underlåtenhet att inom viss tid fastställa laglig balansräkning.

²²¹ HGB § 273 talar blott om beslutets ogiltigförklarande. Trots detta har Reichsgericht, i strid mot härskande doktrin, i visst fall, nämligen när bolagsstämman fastställt en oriktig balansräkning, ändrat klandrade bolagsstämmobeslut, varvid domstolen synes ha accepterat åsikten, att domstolarna kunna fastställa det beslut stämman skulle ha fattat, om den handlat på korrekt och lagenligt sätt. Staub § 273², Bergier s. 234 (jfr Hueck Das Recht s. 14 n. 22, s. 22, Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen 122 s. 102.

²²² Så t. ex. Hueck a. st. Jfr Hueck s. 48 f.

som den klandrande yrkar att få fastställt. Genom att inträda i klanderprocessen såsom intervenient kan aktieägaren sålunda bevaka sina intressen i förevarande avseende. Hueck, som ur andra synpunkter än de här anförda i undantagsfall och med vissa för svensk rätt knappast intresserande restriktioner vill tillåta domstolen att sätta annat beslut i stället, anser att detta kan ske endast om den klandrande uttryckligen begär det, i vilket fall det i själva verket skulle föreligga två olika slag av talan: en rent negativ klandertalan samt en på positivt mål riktad talan²²³. Detta synes oriktigt. Det finns ingen anledning låta den klandrande välja mellan att få en dom på det beslut, som skulle ha fattats om allt gått rätt till, och att blott få det klandrade beslutet undanröjt med påföljd att intet giltigt beslut alls anses föreligga. Ett fel som åberopas till stöd för en klandertalan bör alltid ha samma effekt. Om t. ex. bolagsstämman med 450 röster mot 400 beslutat utdela 4 % under det att minoriteten röstat för 5 %, samt det under en mot majoritetens beslut väckt klandertalan bevisas, att 100 av majoritetens röster icke bort medräknas (t. ex. förfalskad fullmakt), så bör domstolen förklara, att bolagsstämman skall anses ha beslutat en utdelning av 5 %, och icke blott undanröja det klandrade beslutet med påföljd att ingen utdelning alls vore beslutad. Klandertalan torde alltså alltid vara en enhetlig talan, gående ut på att domstolen skall såvitt möjligt genomföra det tillstånd som skulle ha förelegat, om felet ej ägt rum. En annan sak är att parterna i förening kunna genom disposition över processmaterialet — påståenden, erkännanden och bevis — dirigera domstolens avgörande.

Från denna utgångspunkt ger det sig självt hur man bör besvara den i tysk litteratur ivrigt diskuterade frågan, huruvida ett bolagsstämmobeslut, varigenom ett

²²³ Hueck Das Recht s. 20 n. 15, s. 23 n. 19.

förslag *förkastas*, kan bortklandras²²⁴. Ansåge man att klandret endast kunde ha rent negativt resultat, skulle klandertalan mot dylikt beslut blott kunna föras, om undantagsvis beslutet självt ej vore blott negativt utan även hade en positiv verkan, såsom i det fallet att enligt bolagsordningen ett förkastat förslag icke får inom viss tid återupptagas till behandling²²⁵. Med utgångspunkt från uppfattningen att domstolen kan ändra ett beslut är det åter intet hinder för att även eljest klandra ett avslagsbeslut, men om klanderprocessen kan leda till resultat, d. v. s. till att förslaget förklaras antaget, beror på om domstolen kan konstatera, att förslaget verkligen skulle ha antagits, därest allt gått rätt till²²⁶.

E. Rättskraften.

Att en klanderberättigads klandertalan ogillas inverkar icke på andras klanderrätt. Däremot gäller enligt stadgandet i 95 § 4 mom. utslag, varigenom bolagsstäm-mobeslut upphäves eller ändras, jämväl för de aktieägare som ej instämt klandertalan.

2) Nullitetstalan.

Nulliteten innebär ju att beslutet är ogiltigt utan att någon särskild talan förs mot detsamma. En nullitetstalan får sålunda endast karaktär av negativ fastställsetalan, som icke är bunden vid någon viss tidsfrist. Enligt allmänna regler torde en dylik fastställsetalan kunna väckas av envar som har intresse av att få ogiltigheten fastslagen. Dit höra naturligtvis i främsta rummet aktieägare samt styrelse och styrelseledamöter (resp. suppleanter och likvidatorer) — alltså samma

²²⁴ Se Staub § 271¹ med vidare hänvisningar.

²²⁵ Staub a. st.

²²⁶ Exempel därpå se ovan vid not 86, 218.

personer som enligt 95 § ha klanderrätt. I vad mån även utomstående kunna i process göra ogiltigheten gällande skall strax beröras.

Då nulliteten ej behöver göras gällande i enlighet med 95 § kan den även åberopas invändningsvis.

I tysk litteratur dras ofta en skarp skiljelinje mellan klandertalan och nullitetstalan; blott i fråga om den förra skulle de i HGB givna reglerna kunna tillämpas, under det att nullitetstalan skulle följa vanliga processuella regler angående fastställsetalan²²⁷. Vad svensk rätt angår kunna nu emellertid aktiebolagslagens bestämmelser om klandertalan icke utan vidare tolkas e contrario, så att något annat gäller beträffande nullitetstalan; som av den föregående utredningen framgår är ju lagens uppfattning om klanderbarhet och ogiltighet skäpligen oklar och outformad. Och rent principiellt kan svårligen upptäckas någon djupare väsensskillnad mellan klandertalan och sådan nullitetstalan, som förs av aktieägare, styrelse eller styrelseledamöter. I båda fallen gäller det en aktierättslig process, vars syfte är att med verkan för bolaget och dess organ upphäva eller ändra ett beslut. Att nulliteten av hänsyn till arten av felet i beslutet icke är preskriptibel kan näppeligen utgöra någon anledning till en olika reglering av båda slagen av talan i annan mån än som direkt följer av att klandertalan är bunden vid viss frist. I allmänhet bör vad ovan sagts om klandertalan sålunda gälla även beträffande nullitetsprocessen²²⁸. Vad särskilt angår möjligheten att hänskjuta nullitetsfrågan till avgörande av

²²⁷ Se särskilt Staub 273¹⁹⁻²⁰; delvis annorlunda Hueck s. 237 ff.

²²⁸ Sålunda gäller även vid nullitetstalan vad ovan sagts om rättskraften av dom i klanderprocess. I tysk litteratur är omtvistat, huruvida en dom på nullitet verkar för och mot övriga aktieägare, se Staub § 273^{20a} med hänvisningar. — Om nulliteten allenast göres gällande invändningsvis mot bolaget, torde en dom, som ogillar bolagets talan på det skälet att nullitet föreligger, emellertid icke ha rättskraft för och emot övriga aktieägare.

skiljemän, har man uttalat den meningen att skiljeförfarandet är uteslutet, när bolagsstämmobeslutet innebär en kränkning av tvingande rätt²²⁹. Denna åsikt leder emellertid till praktiskt olämpliga resultat — man tänke på svårigheten för aktieägaren att på förhand avgöra, om det gäller en kränkning av en tvingande rättsregel eller ej samt på komplikationerna som kunna uppstå, om samtidigt både klander- och nullitetsgrunder föreligga. Även principiellt torde det vara oriktigt att göra skillnad mellan klander- och nullitetstalan i förevarande avseende. Parterna i processen torde nämligen i nullitetsfallet ha samma dispositionsrätt som i klanderfallet. Om de genom sitt sätt att sköta processen vinna dom på att beslutet är ogiltigt, så lider ju intet utomstående intresse mer därav än vid klander. Om åter omvänt nullitetspåståendet ogillas, är i själva verket inte heller därigenom någon utomståendes intresse trätt för nära. Domen gör nämligen ingalunda beslutet giltigt, om det faktiskt är behäftat med nullitetsanledning. Domen binder ju icke ens övriga aktieägare och än mindre utomstående, borgenärer etc. D. v. s. styrelsen har allt fortfarande att underlåta beslutets verkställande, registrering får ej ske²³⁰ och domen har blott den betydelsen att den processande aktieägaren har konsumerat sin rätt att få ogiltigheten fastställd²³¹. — Även de ovan angivna reglerna om domstolens rätt och plikt att *ändra* ett

²²⁹ Arnholm s. 391.

²³⁰ Det kan sålunda icke undvikas, att registreringsmyndigheten och eventuellt regeringsrätten anser nullitet föreligga, ehuru de judiciella domstolarna, kanske högsta domstolen, i en process icke ansett beslutet som en nullitet. Vilken uppfattning man i övrigt har om förhållandet mellan de administrativa myndigheterna och de judiciella domstolarna är detta resultat oundvikligt i förevarande avseende på den grund att de judiciella domstolarna blott slita parttvister och äro bundna av parternas initiativ och processåtgärder, medan registreringsmyndigheten har att bevaka "allmänhetens" intressen. Jfr Staub § 273¹⁴.

²³¹ Att sålunda en aktieägare har förlorat möjligheten att föra nullitetstalan under det att andra aktieägare ha kvar sin rätt är i

klandrat beslut böra vara tillämpliga vid nullitetsprocess. Har sålunda stämman beslutat en högre utdelning än 54 § tillåter — vilket medför återbäringsskyldighet för aktieägarna^{231a} — bör domstolen vid en mot beslutet riktad nullitetstalan kunna nedsätta utdelningsbeloppet till ett lagligt sådant, så att icke *hela* utdelningen blir att betrakta såsom obehörigen uppburen.

Om förhållandet mellan klander- och nullitetstalan är det nu angivna — d. v. s. att det principiellt icke föreligger annan skillnad mellan dem än som betingas av klandertalans tidsbegränsning — så är det en självfallen sak, att klander- och nullitetstalan kan kombineras i samma process. Överhuvud behöver käranden icke ange om det är fråga om nullitet eller klanderbarhet. För att klanderanledningen skall kunna beaktas, måste dock denna kombinerade process ha anhängiggjorts inom den stadgade tiden av två månader. Om sålunda efter denna tid väckes talan mot ett beslut om högre utdelning än den i 54 § tillåtna, skall som nyss utvecklats domstolen nedsätta utdelningen, men den kan icke undanröja hela utdelningsbeslutet på den grund att ett formellt fel förelupit vid beslutets fattande.

På helt annat sätt förhåller det sig med en talan som föres av tredje man. Otivivelaktigt kan en tredje man mot bolaget föra talan, vari det gäller att bedöma om ett bolagsstämmobeslut är giltigt eller ogiltigt. Men detta kan aldrig bli någon aktierättslig talan. Genom den kan icke rättskraftigt avgöras, huruvida beslutet är giltigt eller ogiltigt; denna bolagsrättsliga fråga kan

viss mån ett undantag från vad som skulle följa av uppfattningen av nullitetstalan som en varje aktieägare såsom sådan tillkommande rätt att få beslutets ogiltighet fastställd. Principen om doms rättskraft måste emellertid få företrädet. Rättskraften är givetvis på vanligt sätt i subjektivt avseende begränsad till ifrågavarande aktieägare och hans successorer. I objektivt avseende torde rättskraften endast avse sådana nullitetsgrunder som faktiskt prövats i processen. Jfr ovan s. 112 f.

^{231a} Jfr ovan not 174.

i processen endast bedömas domskälsvis. Rätteligen är det sålunda icke fråga om någon egentlig nullitetstalan, blott om en vanlig civilprocess, som eventuellt kan ha karaktären av fastställsetalan, om det nämligen är fråga om att fastställa tredje mans rättsläge i förhållande till bolaget²³². Mycket av den rådande oklarheten angående förhållandet mellan klander- och nullitetstalan torde vara att tillskriva den oriktiga uppfattningen att tredje man skulle kunna föra en verklig nullitetstalan²³³.

Slutligen är att erinra att en aktieägares tredjemansrätt även i förevarande avseende är att bedöma helt och hållet som en annan tredje mans rätt. En tvist rörande ett beslut, som kränker en dylik rätt, kan naturligtvis enligt vanliga regler hänskjutas till skiljemän, men i och för sig innefattar en klausul i bolagsordningen om skiljeförfarande icke sådan tvist²³⁴.

²³² Här må erinras om att ett beslut kan vara giltigt, ehuru det avser en kränkning av en tredje mans rätt; se ovan s. 43 f. Tredje man är ju emellertid oberörd av beslutet och kan i vanlig process göra sin rätt, eller sitt skadeståndsanspråk, gällande utan att frågan om beslutets giltighet alls behöver beröras.

²³³ Jfr Brodmann 273¹.

²³⁴ Skarstedt s. 312.

Förkortningar.

- Arnholm = Arnholm: Den aksjerettslige ugyldighetspræskription. I TfR 1930.
- Augdahl = Augdahl: Aktieselskapet efter norsk ret. Oslo 1926.
- Bergendal = Bergendal: Aktiebolagets författning och dess yttre rättsförhållanden enligt svensk rätt. Lund 1922.
- Bergier = Bergier: L'abus de majorité dans les sociétés anonymes. Vevey 1933.
- Bodenheimer = Bodenheimer: Das Gleichheitsprinzip im Aktienrecht. Mannheim, Berlin, Leipzig 1933.
- Brodmann = Brodmann: Aktienrecht. Berlin und Leipzig 1928.
- Cederberg = Cederberg: Minoritetsskydd i aktiebolag. I Förhandlingarna å det femtonde nordiska juristmötet. 1931.
- Drewes = Drewes: Die Generalversammlung der Aktiengesellschaft. Stuttgart 1933.
- Friedländer = Friedländer: Aktienrecht. Stuttgart 1932.
- Goldschmit = Goldschmit: Die Aktiengesellschaft. München 1927.
- Hagströmer = Hagströmer: Om aktiebolag enligt svensk rätt. Uppsala 1872.
- Horrwitz = Horrwitz: Das Recht der Generalversammlungen der Aktiengesellschaften und Kommanditgesellschaften auf Aktien. Berlin 1913.
- Hueck = Hueck: Anfechtbarkeit und Nichtigkeit von Generalversammlungsbeschlüssen bei Aktiengesellschaften. Mannheim, Berlin, Leipzig 1924.
- Hueck Das Recht = Hueck: Das Recht der Generalversammlungsbeschlüsse und die Aktienrechtsreform. Berlin 1933.
- Hueck Sittenwidrigkeit = Hueck: Die Sittenwidrigkeit von Generalversammlungsbeschlüssen. I Die Reichsgerichtspraxis im deutschen Rechtsleben. IV. Bd. Berlin und Leipzig 1929.
- Karlgren = Karlgren: Studier över privaträttens juridiska personer och samfälligheter utan rättspersonlighet. Göteborg 1929.
- Karlgren Stiftelseurkund = Karlgren: Om stiftelseurkund och aktieteckning vid bildande av aktiebolag enligt svensk rätt. Lund 1930.

- Krenchel = Krenchel: Aktieselskabsloven. Köpenhamn 1930.
Nial = Nial: Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument.
Stockholm 1929.
Ring-Schachian = Ring-Schachian: Die Praxis der Aktiengesell-
schaft. Berlin, Leipzig 1929.
Sindballe = Sindballe: Dansk Selskabsret III. Köpenhamn 1932.
Skarstedt = Skarstedt: Allmänna aktiebolagslagen. Sjätte upp-
lagan. Stockholm 1930.
Staub = Staub's Kommentar zum Handelsgesetzbuch. 14. Aufla-
ge. Berlin und Leipzig 1933.
NJA = Nytt juridiskt arkiv, avd. I.
NJA II = Nytt juridiskt arkiv, avd. II.
R = Regeringsrättens årsbok.
SvJT = Svensk Juristtidning.
TfR = Tidsskrift for Rettsvidenskap.
-

I N N E H Å L L.

	Sid.
Inledning	5
I.	
Fel som inverka på bolagsstämmobesluts giltighet.	
1) Formella fel	8
2) Materiella fel	20
A. Beslutet står i strid med aktiebolagslagen eller bolagsordningen	22
B. Beslutet står i strid med andra rättsregler	42
3) Överenskommelser mellan aktieägare annorledes än genom röstning å bolagsstämma	49
II.	
Klanderbara och ogiltiga bolagsstämmobeslut	57
Begreppet bolagsstämmobeslut s. 58. Nullitet och klanderbarhet s. 63. Skadeståndsfrågor s. 78.	
III.	
Innebörden av att ett beslut är klanderbart.	
1) Efter klanderpreskriptionens inträde.	
A. Verkställighet	84
B. Registrering	87
2) Innan klandertiden utgått, resp. anhängiggjord klandertalan avgjorts.	
A. Verkställighet	91
B. Registrering	93
3) Efter dom i klanderprocess	94
IV.	
Innebörden av att ett beslut är en nullitet	101

V.

Klander- och nullitetsprocessen.

1) Klandertalan.

A. Dess allmänna karaktär	104
B. Vem är berättigad klandra?	107
C. Sättet för klander	111
D. Kan domstolen (resp. skiljemännen) sätta ett annat beslut i det bortklandrades ställe?	118
E. Rättskraften	121

2) Nullitetstalan	121
-------------------------	-----

Förkortningar	126
---------------------	-----

